

ЖИВОТ СВ.САВЕ

*У спомен својих вољених родитеља, Драгомира и
Катарине, великих у скромности и побожности, посве-
ћује ову књигу*

Аутор

3

БИБЛИОТЕКА „ГЛАС ЦРКВЕ”

3

ЕПИСКОП НИКОЛАЈ
ЖИВОТ СВ. САВЕ

1986.

**С благословом Његовог Преосвештенства Епископа
шабачко-ваљевског Господина ЈОВАНА**

**Издаје: «ГЛАС ЦРКВЕ»
ШАБАЦ**

**Главни и одговорни уредник
Љ. Ранковић**

Тираж 50.000

Штампа РО »Драган Срњић« — Шабац

САДРЖАЈ

Страна

Глава 1. Немања	11
Глава 2. Принц Растко	13
Глава 3. Осујеђена женидба	15
Глава 4. Бегунац	18
Глава 5. Очајничко гоњење	20
Глава 6. Подручје Свете Дјеве	22
Глава 7. Почетник	24
Глава 8. Неимар	27
Глава 9. Отац послушан сину	29
Глава 10. Хиландар	32
Глава 11. Успешна мисија	35
Глава 12. Смрт Симеонова	37
Глава 13. Кућа тишине	40
Глава 14. Бог открива светитеља	42
Глава 15. Брат против брата	45
Глава 16. Измиритељ	48
Глава 17. Дела и речи	51
Глава 18. Још једна испосница	53
Глава 19. Победа без мача	55
Глава 20. Радник и чудотворац	58
Глава 21. Усамљеност светитеља	60
Глава 22. Проналазач пута у дивљини	62
Глава 23. Прича о чудним догађајима	65
Глава 24. Сава Архиепископ	68
Глава 25. Духовна моћ уједињена са влашћу	71
Глава 26. Живи и мртви у акцији	73
Глава 27. Архиепископ у Жичи	75
Глава 28. Сабор у Жичи	77
Глава 29. Стефан — први крунисани краљ	79
Глава 30. Крај сабора у Жичи	81
Глава 31. Олуја свуда унаоколо	83
Глава 32. Последњи дани краља Стефана	86
Глава 33. Прво поклоничко путовање	88
Глава 34. Стопама свога Учитеља	90
Глава 35. Пастир и предводник	94
Глава 36. Заштитник	96
Глава 37. Арсеније	99
Глава 38. Друго поклоничко путовање	102
Глава 39. Међу верницима и неверницима	105
Глава 40. Гора Старозаветног Закона	108
Глава 41. Ризично путовање	111
Глава 42. Крај поклоничког пута и живота	114
Глава 43. Православни свет у жалости	117
Глава 44. Од Трнова до Милешева	119
Глава 45. Пламен ломаче	123

РЕЧ ИЗДАВАЧА

Ову књигу о Светом Сави, Владика Николај је написао на заранку свога земног живота. Но, личност Светога Саве и светосавска заветна мисао били су основни животни мото и импулс Владичиног стваралаштва и златна струна на харфи његовог ненадмашног генија.

Неко је рекао да о Златоусту може писати само Златоуст. То важи и у овом случају. Владика Николај је живео Савиним животом. Он се као нико у српској историји после Светога Саве, својим охристовљеним духом виноу у дубину векова и реално доживео сву свету и светлу Немањића стварност и целог свог живота је ватрено сведочио о тој јединој алтернативи српске егзистенције. Зато је његов животни пут, уствари, ход по стазама светосавским. Свети Сава му је био светли путовођа у свим животним дилемама. Другачије није ни могло бити. Јер, Владика је Светога Саву сретао и препознавао на свакој стопи земље српске. Најпре га је срео у топлом материном млеку и нежним успаванкама које су му склапале телесне очи а духовни вид отварале. Сретао је Светог Саву у брижним родитељским саветима и у разговорима крај огњишта уз дрхтаву светлост лојаница у чађавим избама старе Србије. Касније, срео је Светог Саву у школи, уџбеницима, књигама, народним мудростима, и умотворинама: икони, фресци, слици, пастирској торби шареници... Срео је Светог Саву у невиности и чедности српских девојака, честитости и поштењу српских ратара, у родољубљу и херојству српских војника, у жртви и смерности српских монаха и свештеника... А Хиландар, Студеница, Жича, Милешева и остали српски манастири били су места где је Владика у бескрајним молитвеним загрљајима са Светим Савом доживљавао и проживљавао сваки трептај Савине личности и сваку поруку Савине мисли. Зато, читајући ову књигу стиче се утисак да је Владика савременик Светог Саве, његов верни пратилац на животном путу, његов ученик и духовник. Отуда они узбудљиви описи детаља из Савине биографије и суп-

тилна тумачења појединих Савиних одлука и поступака која откривају изворе са којих је овај Христовосни исполин духа српског црпио неизмерне енергије.

Владика је ову књигу написао на енглеском језику, и за оне који добро познају енглески, ова књига је ремек дело.

Циљ издавања ове књиге на Српском језику је, управо, светосавски. Данас, када је због настављања радова на светосавском храму на Врачару и студеничког осмовековног јубилеја, Свети Сава поново личност о којој се говори и пише, желимо да дамо свој допринос оживљавању личности и култа Светог Саве, првенствено као Светог човека и великог Божјег угодника.

Данас, када се говори и пише о Светом Сави занемарује се основна димензија његове грандиозне личности — Светитељство. Одрицањем од свих земаљских блага и уживања и бекством у пустиње атоса и монашењем; непрестаним подвигом до крви и жртвовањем кроз цео живот, Свети Сава је постао непролазна вредност наше историје и непогрешиви путоказ на свим историјским распућима и беспућима на којима се наш народ налазио.

Наш народ је Светог Саву због тога и као таквог прихватио и кренуо његовим путем, а ми препоручујући овај животопис Великог Светог Немањића, писан аутентично и уверљиво, желимо да Свети Сава, онакав каквим га је наш народ кроз целу своју прошлост познавао и поштовао — као Светитељ и Свети Божји човек, постане путоказ и идеал нашим данашњим генерацијама, нарочито младим, који се налазе на једној од најсудбоноснијих раскрсница и прекретница наше новије историје.

УВОД

Веома давно живео је један млади принц. Био је необично мудар, богат и леп. Сва врата светске славе и уживања била су му отворена. Али, нешто у њему одвраћало га је од свих тих чари и привлачности света за којима су милиони осталих људских бића жудели. И једнога дана, тајно од својих родитеља, он завара траг дворској пратњи и побеже у једно пусто место где се настани као сиромашни странац. Једина жеља му је била да своју душу осветли Божјом истином и вољом и да само Њему служи.

Много година касније, овај краљевић, вођен Божјом руком, врати се из пустиње у своју земљу као принц цркве и духовни вођ своје нације за сва времена. Иако је био без деце, он је кроз векове постао отац милиона и милиона својих духовних синова и кћери.

Ово се догодило пре више од седам и по векова, али духовна буктиња коју је он упалио у своме народу, још увек гори, а број његове духовне деце стално се умножава. Он је био пријатан, али неустрашив; необично леп, а врло скроман; веома активан, али сталожен; друштвен, а ипак усамљен. Умео је да живи отмено у обадва света, те су се многи на њега успедати.

И данашњи Срби, из љубави према њему, подижу му многобројне задужбине на свих пет континената где их је иронија судбине расејала.

Историја овог необичног и дивног краљевића биће изнета у овој књизи.

ГЛАВА 1

НЕМАЊА

Отац јунака ове приче звао се Немања. Иако је ово име библијско, оно никада пре није употребљавано међу хришћанским Србима, свакако не међу оним упледнијим, принчевима, жупанима и војводама. Сви су они обично имали национална имена као: Мутимир, Властимир, Часлав, Војислав, Бодин, Драгомир, Завида, Тихомир и тако даље, дакле стара словенска имена, али ипак са чистим и лепим значењем.

Ово име је симбол читаве Немањине напорне владавине, као ујединитеља нације и градитеља националне државе. Кад је његов библијски имењак Немија, по дозволи персијског цара Артаксеркса, обнављао разорене зидове Јерусалима, наредио је мајсторима да "једном руком раде, а у другој да држе мач", ради одбране од непријатеља који су их узнемиравали / Немија, 4,17-18/. Тако је и Немања морао да гради и да брани у исто време, све до краја своје владавине.

По сведочанству хроничара, Немања је рођен 1113. а умро 1199. године. Дакле, његов живот је испунио скоро цео један век. Скоро половину тога свога дугог живота он је провео борећи се за јединство свога народа и за његову државу. Рођен је у Рибници, близу Дукље и био је прво крштен у римокатоличкој цркви у месту свога рођења, али је касније поново крштен у православном храму Светих апостола у Расу. Његов отац звао се Завида и био је један од провинцијских српских принчева са седиштем у Дукљи, садањој Подгорици у Црној Гори. Није нам познат Завидин родослов нити његова веза са великим српским принчевима: Десом, Урошем, Вуканом и Бодином. Његово је име сачувано у историји само кроз улед сина му Немање.

После Завидине смрти Немања је очевим тестаментом наследио најисточнију четврт српске кнежевине, од Раса до Ниша. Остала три дела су наследила његова браћа: Тихомир, Мирослав и Страшимир. Сва четири брата су била незадовољна својим наследством. Остала тројица била су себична. Сматрали су да су добили и сувише мале територије, и сваки је желео да се прошири на рачун другог брата. Далековидог Немању је, опет, бринула поцепаност српских територија. Он је сањао само о српском народу као целини и о држави у којој би сви Срби били уједињени. Тада је било неколико српских кнежевина, чији се број увећао поделом Завидине државе. И тако ствари одоше са рђавог на горе. Свакој од ових независних, малих државица претила је опасност да постане пленом јачих суседа. Немања је желео да то заустави.

Ради остварења овог идеала — уједињења свих Срба у једну државу, способну да брани и омогући културни развој, Немања је имао да се уквати у коштац и са унутарњим и са спољним непријатељима. Његова унутарња борба била је уперена против неразумевања и ускоградности своје браће и родбине, а спољна скоро са свима суседима, ве-

ликим и малим. Са оба ова непријатеља свога идеала Немања се борио са променљивом срећом. Једном је био побеђен од своје браће и као Јосиф бачен у дубоку јаму. Из те јаме га је спасао на чудесан начин Свети Ђорђе, и он је наставио борбу. У следећем успешном сукобу, он је приморао двојицу своје браће да се предају и закну на послушност, док је најстарији Тихомир нестао у том сукобу. Тако је четворна власт ишчезла. Немања је постао једини владар и наследник Завидине државе. Мирослав и Страцимир су му остали верни до краја живота. Тада се Немања окрену против спољних непријатеља, опет са променљивом срећом. Борио се противу Византије, Мађарске, Дубровника, Бугарске и крсташа. Ми нећемо залазити у детаље свих тих борби, али можемо рећи да је он на крају успео да створи српску државу од Јадрана до Софије и Перника.

Немања је био ратник прве класе. И као многе велике војсковође, био је веома религиозан. Кад год би између ратова имао одмора, зидао је цркве. Неке од њих су права ремек дела. Краљица његових задужбина је Студеница. Остале су: Ђурђеви Стубови на реци Лиму, Арханђел Михаило у Скопљу, Свети Пантелејмон у Нишу, Света Богородица и Св. Никола у Косаници. Све су то биле његове задужбине. Поред тога, по својој хришћанској широкогрудости, он је слао богате поклоне црквама: Свете Богородице Евергетске у Цариграду, Св. Димитрија у Солуну, Светог Петра и Павла у Риму, Светог Николе у Барију, Светог Јована на Јордану, Светог Теодосија у Палестини; Светог Гроба Господњег и другим. А његова дарожљивост према сиротињи и безнадежнима била је добро позната и на Истоку и на Западу. Моћни ратник своје земље и милосрдни Божји човек, такав беше Немања.

Какве је утиске оставио Немања на своје савременике? Он је био врло mudar човек. Када га је византијски цар Манојло по први пут срео у Нишу, "био је изненађен мудрошћу младог човека."¹ Два угледна историчара су описала Немању као заточеника у Цариграду. Евстатије је хвалио Манојлову храброст "који је успео да покори овај велики народ / Србе / и њиховог прослављеног вођу /Немању/. Онда продужује: "Ја сам посматрао Немању са дивљењем; он је растом већи него што му је природа даривала, врло висок и леп човек." И Манас, други историчар, исто тако описује Немању као силног човека: "Варварин, широких рамена и лепог изгледа човек, он је украсио царев триумф, ма да дочекан од житеља Цариграда са поругама."²

Са горњим описом се подударују и Немањини портрети на фрескама по манастирима Србије, Свете Горе и Бугарске. Нажалост, није немамо сачуван његов портрет као великог жупана, већ само као старог осамдесетогодишњег монаха. Чак и на овим фрескама, он је представљен као човек класичних црта, достојанства и снаге.

1. Син цара Јована Комнена, званог "Јован Добри" /1118–1143/. Манојло Комнен био је последњи цар династије Комнена /1143–1180/.

2. Наведено у Константина Јиречека: Историја Срба, књига I, глава V.

ГЛАВА 2

ПРИНЦ РАСТКО

Српски народ је веома наклоњен деци. Имати више деце Срби сматрају великим породичним благословом.

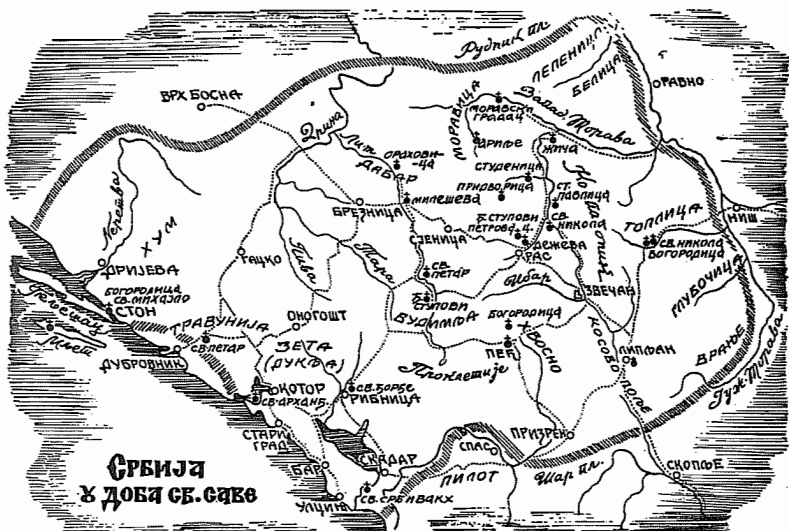
Немања и његова супруга Ана имали су два сина и неколико кћери. Онда су престали да добијају децу дуго времена, иако су желели да их још имају. Почели су да се усрдно моле Богу да их обрадује и трећим сином, "који ће бити разонода нашој души, наследник наше владавине и поппора у нашој старости." Своје молитве поткрепили су заветом да ће, ако им Бог испуни жељу, после тога наставити свој живот као брат и сестра, а не више као муж и жена. И Господ Бог, по величини своје доброте, подари им мушко чедо. Оно је заиста било чудо од детета, лепо и бистро. На крштењу му дадоше име Растислав, скраћено Растко. Што је Растко више растао све је више био вољен не само од својих постаријих родитеља, већ од све уже родбине и целе државе. Срећни родитељи гледали су дете са нежном љубављу и светачким поштовањем, као да га нису они родили, већ као да је послато са неба. Посетиоци и многи други говорили су о њему: "Ово ће дете бити нови знак свету." Као дечак, Растко је био васпитаван од најбољих учитеља, које су љубимцу могли да пронађу његови драги родитељи. И у учењу и у владању он је био понос и радост својих наставника. Када је напунио петнаесту годину, Немања му даде једну покрајину, да би стекао искуство у управљању и администрацији.¹ Младом принцу додели отац неколико искусних државника и официра, да га упућују у принчевским дужностима и војним вештинама. Исто тако му је доделио неколико племићких синова да му праве друштво у спорту и разоноди.

Растко је ревностно и пажљиво пратио упутства својих старијих. Није избегавао ни понеке од пристојних разонода са својим млађим друговима. Чинио је то увек умерено, никад претерано. Научио је да цени вредност одмора и спорта. Увек љубазан, отворен и живахан, он је са друговима ишао на јавне игре, безазлене представе, лов и нарочито на војне вежбе. Међутим, никад није учествовао у прекомерним задовољствима, вечерњим гозбама или у неумерености у јелу и пићу. Речено је за њега да се никад није смејао, али је увек био намејан. Својом уздржљивошћу често би посрамио своје необуздане другове. Он их није укоревао речима или љутитим погледом; његов лични животни приемир био је довољан прекор за њих. Уместо да троши време на сујетне разоноде, он је читао озбиљне списе са пергамента, које му је отац набављао, нарочито оне о религији и историји. Редовно је присуствовао богослужењима у цркви, молио се, постио и давао милостињу сиротињи. Сви су

се дивили његовој чедности. Био је омиљен због необичне племенитости. Богате поклоне које је примао од родитеља и народа брзо би делио својим службеницима, учитељима и друтовима, не задржавајући ништа за себе.

Чак и у својој раној младости Растко је волео да дубоко и дуго размишља о вери, што је необично за младе особе. Ово не значи да он није волео да ради. Напротив, био је веома вредан и извршавао је своје дужности најсавесније. Али, после рада, у слободним часовима, најрадије је волео да размишља о великим тајнама човекова битисања и судбине. Велики кинески мислилац Конфуције рекао је: "Лако је радити, тешко је мислити." Према томе, има много више радника него мислилаца међу синовима човечијим. Српски принц је био увек спреман за рад и нактоњен размишљању. Ове две урођене особине створиле су најмудрије и најјаче личности у историји.

Такав је био краљевић Растко, син Немањин, нежна грана великог храста.

1. Сматрало се за сигурно да је та провинција била Травунија или садашња Херцеговина. Чак и у наше време народ у Херцеговини са поносом назива ту српску провинцију: Војводство Светог Саве.

ГЛАВА 3

ОСУЈЕЋЕНА ЖЕНИДБА

Што се више иде са Запада на Исток, све се више наилази на обичај раних женидби. Српски родитељи су настојали да им се синови жене чим наврше године, које православна црква прописује. Сентиментални разлог за ово је, што родитељи желе да што пре дочекају унучад; морални разлог, да сачувају децу од искварености и, најзад, практични, да добију што пре помоћ у пољским радовима и занатима — два главна занимања Срба од памтивека. Православна црква, чак и у наше време дозвољава женидбу од седамнаест година.

Нарочити разлог Немање и Ане да виде Растка ожењеног још у седамнаестој години био је тај, што су они били у већ поодмаклим годинама.

После две године они га позваше да дође у престоницу.¹ Престоница Великог жупана била је у Расу, граду у узаној, али плодној долини, окруженој падињама,² близу старе цркве Светих Апостола, у којој је Немања био крштен по православном обреду.³

Далеко од царског луксуза каснијег модерног доба, балкански краљеви и владари у Немањино доба, живели су скромним животом. Слично је било чак и на двору веома цивилизоване Византије. Према историјским подацима и песмама, велики жупан Немања био је веома богат владар. Поседовао је "седам кула сребра и дуката." Па ипак, као хришћанин и ратник он је волео скроман живот. Његова резиденција је била велики четвороугаони простор, ограђен зидом са осматрачницама на сваком углу, ради безбедности. У средини тога дворишта била је његова двоспратна кућа са подрумом. Подрум је служио за држање вина, воћа и друге хране. Лед је прављен за време зиме у специјалним базенима. Први спрат је био сазидан од камена. Велико опњиште је служило као кухиња. Трпезарија је била украшена плафоном у дуборезу. По удубљењима и угловима било је смештено посуђе, тањира, златом извезене дрвене кашике, чаше за вино од керамике, воловских рогова или од кованог злата и других предмета. Око синије, ниског стола за ручавање — људи су седели на ниским дрвеним треножним столицама. Горњи спрат је био од дрвета, малтерисан изнутра. Савијене сламарице, јастуци и вунени покривачи — ћилими држани су преко дана у бројним удубљењима у зиду. Спавало се на дрвеном патосу. Било је и других одељења мањих и већих, са офарбаним орманима за одела и оружје. О цивилуцима су висили штитови, опреме и лукови, наџаци, оклопи и друго оружје, које је прекривало зидове. Ту је била и мала кућна капела, украшена скупоценим иконама и свећњацима. Испред иконе светог првомученика Стефана даноноћно је горело кандило. То је била Крсна слава Немањиног дома. Постојала су и посебна одељења за блиску родбину и пријатеље.⁴

У дворишту, поред главне куће, налазила се и једна велика једносpratна зграда за државну Скупштину, друга за стране посетиоце, и трећа за службенике, секретаре, тумаче, курире, гарду и послугу. Споља, око зидова, био је још један просторни појас, заштићен још једним зидом и утврђењима. Тамо су биле зграде за војску, соколе, носаче штитова, пазитеље ловачких паса и коња и тако даље. Изван ових зидова било је и других зграда, барака и шатора за смештај и исхрану посетиоца и сиромашних.

Праћен својим племићима Растко допутова у очев дом, у коме се родио. Пољуби руке својим родитељима, а они њега топло изгрлише и изљубише. Мајка је плакала од радости, а отац је с поносом посматрао свога мезимца, чији стас сада беше као и његов. Ту, пред њима, стајаше опет он, њима најдражи, највољенији и најомиљенији! Својим искушним и проницљивим погледом Немања је дуго мерио Растка — високог и танковијастог младића, са кестењастом косом и плавим очима, пријатног, живахног, усправног, сасвим одраслог ратника. Заиста, изванредан младић, сазрео за женидбу, мишљаше отац.

И отпоче славље које је трајало данима и недељама. Мали жупани, кнежеви, војводе, заставници, часници, војници и обичне масе народа прекрилиле су град Рас и двор Великог жупана, жељни да виде и поздраве Растка Немањића, најпопуларнијег и најомиљенијег од свих великаша.

По обичају, мајка је прва поменула Растку о његовој женидби. Затим блиска родбина и на крају отац. Растко је слушао учтиво, искрено се смешио, дајући неодређен одговор, пазећи да не увреди своје старе родитеље. У међувремену они су посматрали његово држање и приметили су да је он, с времена на време, отсутан мислима и да о нечему дубоко размишља. Уочили су да увече напушта гозбе веома рано. Затацали су га ноћу у кућној капели како се, на коленима, моли и дубоко уздише. Међу осталим посетиоцима тада се налазила у Расу и група црноризаца—монаха из Свете Горе.⁵ Сви су они били Срби, осим једног Руса. И овога пута дошли су да понуде своје молитве и да траже прилог за манастир. И њима је дарожљивост Великог жупана била добро позната. Није им ово била прва посета Расу. Немања их је волео због побожне мудрости и што су служили на словенском језику. Били су му потребни монаси за манастире, па је вероватно предлагао и њима да пронађу младе и побожне кандидате и поведу собом, да их обуче и врате у отаџбину.

Растко је сатима и сатима разговарао са овим монасима. Са знатижељом је питао и слушао. Вођа пута био је најстарији монах међу њима, Рус. Он је говорио Растку о пролазности овога живота и о Светој Гори, као прагу царства Божијег и најидеалнијем уточишту од сујете. Растко је гутао сваку реч.

Сазнавши, преко рођака, за ове разговоре, родитељи се забрињуше. Ипак су живели у нади. Говорили су Растку много озбиљније наглашавајући важност породичног живота како ради његове личне

среће, тако и ради добра државе. Предложили су му имена најбољих девојака, од којих су неке биле кћери српских племића, а неке стране принцезе. Сваки царски или краљевски двор на Балкану или суседству био би срећан да да кћер за Растка и да се тиме ороди са Великим жупаном, који је тада био врло богат и моћан међу владарима у овом делу света. За срећу или несрећу, сви су Немањићи, осим Немање, почевши од Вукана и Стевана, Немањиних синова, па до последњег у династији, цара Уроша, сина Душановог, били жењени странкињама.

Растко је био веома дирнут убеђивањем родитеља и са највећим поштовањем изљуби им руке и рукаве, уздржавајући се да каже ни да ни не. Али њихова осетљива срца наслућивала су негативан одговор. Међутим, нада им оживе када Растко једнога дана замоли оца за дозволу да са својим друговима, иде у планину у лов. Стари родитељи се обрадоваше. Било им је драго што ће се њихов Растко удаљити од црноризаца и бити у веселијем друштву. Изљубише га и благословише без и једне сумње. Нису ни слутили да ће тај моменат не само осујетити њихове планове о женидби, него ће то бити и њихов дефинитивни растанак са сином.

1. Ана је била кћи српског босанског племића.

2. Град Рас сада не постоји. На његовом месту налази се сада други град звани Нови Пазар. Због имена српске престонице — Раса — српска земља је била често називана Расија, нарочито у византијским и мађарским документима.

3. Стара црква Светих Апостола у Расу била је у турско време претворена у џамију, али је сада опет хришћанска богомоља. То је округла црква као Светог Ђорђа у Солуну, веома редак облик цркве у православном свету. Многи велики догађаји из српске историје везани су за овај храм.

4. По имену свога патрона — славе — Светог Стефана, принчеви и краљеви из династије Немањића стављали су испред свога имена и име — Стефан, као Стефан Немања, Стефан Првовенчани, Стефан Урош, Стефан Драгутин, Стефан Милутин, Стефан Душан.

5. Света Гора је српски буквални превод са грчког "Агион Орос". Странци је називају планина Атос, што је прехришћанско, паганско име. Света Гора је чудновата земља — полуострво са много православних манастира и монаха. То је слободна свеправославна република, под духовном надлежношћу васељенских патријараха.

ГЛАВА 4

БЕГУНАЦ

”Таштина над таштином, све је таштина”, записао је двадесет један век пре Растка један стари цар, који је био огрезао у задовољства овога света. Приближујући се мрачном гробу, и не очекујући после смрти ништа друго осим казне Божје, ова његова безнадежност била је природна.

Седamnaест векова пре Растка, индијски принц Гаутама Буда, живео је животом веселим и пуним задовољстава. Имао је сина и жену. После своје тридесете године, он се разочара у тај живот, напусти свет и породицу, па се повуче у шуму као просјак — монах. Од тада поче убеђивати своје земљаке да је све што постоји таштина и да једино спасење од тога у непостојању и ништавности.

Исто тако је и савременик нашег принца, Фрањо Асишки прошао кроз све загађене воде развратног живота, пре него се освестио, и ради љубави према Христу напустио све то варљиво шаренило света.

Ипак је случај Растка тешко упоређивати. Јер је он већ у својој седмнаестој години сапседао сву таштину света. И без пробања светских уживања, он је сапседао њихов болни крај. Без чињења и једног озбиљног греха он је знао кобне последице. Иако се уздржавао од сваке физичке похоте, он је на другима посматрао њихово разарајуће дејство.

Он је био безазлен у души и телу као јутарња роса. О Растку, каже стари биограф: ”Он је посматрао и видео како су царства и земаљско богатство, светска слава и луксус бучни, променљиви и пропадљиви; он је исто тако сапседао сву видљиву лепоту како ишчежава као сенка.”

Растко се у такав свет разочарао. Необично интелигентан и веома осетљив, он је видео слику света како се непрестано мења; точак људске судбине се брзо окреће, а бездана јама смрти гута све. Је ли онда смрт једина стварност, а живот случајан у овом свету? Или обрнуто? Христос је открио и доказао да је обрнуто. Стога је Растко желео да своју душу заручи за Господара живота. Онда је јасно зашто је он избегао свако друго заручење. Његова млада душа је чезнула за најбољим, најсигурнијим и најузвишенијим. Светогорски монаси су само помогли да расте семе, које је већ било проклијало у Растковом срцу¹

Један једини разлог због кога се млади принц неко време колебао била је љубав према својим драгим родитељима. Али је чак и ова веза попустила када је чуо речи старог монаха, који је, наглашавао Христове речи: ”Онај који воли оца или матер више него мене, није мене достојан.” /Мат. 10,37/.

Сада се чак и тај невини и безазлени Растко решио да зава-ра траг својим родитељима. Свакако не без унутрашњег бола и стида. Направио је вешт план да побегне. Можда је ова стратешка игра била и

и дело промишљивих монаха — не знамо. Лов је био само варка. Монаси су отишли раније, договоривши се са Растком где да се састану. Ловачка група је стигла на ивицу шуме у залазак сунца. Растко је рекао својим пратиоцима да вечерају а потом да оду на другу страну шуме и да нагоне дивљач, а он ће је, са неколико поверљивих другова, дочекивати. После обилне вечере млади људи подремаше. Растко то искористи па узјаха најбржег коња и оде на уговорено место где су га чекали монаси. Сада су сви на коњима хитали у страну далеку земљу.

Тамна ноћ је покривала Балкан, који је већ био утонуо у сан. Узрујана срца, краљевић Растко, бегунац од заслепљујућег сјаја овога света хитао је у будућност која је још била обивијена неизвесношћу.

1. Агиоритис је обичан назив за монаха из Агион Орос / Св. Горе/.

Бекство св. Саве на Свету Гору, икона из манастира Мораче, 1645.

ГЛАВА 5

ОЧАЈНИЧКО ГОЊЕЊЕ

У овом свету љубав је неодвојива од бола. Већа љубав, већи бол у случају растанка.

Расткови пратиоци, ловци узалудно су тражили младог принца целог следећег дана. Уплашени због нестанка свога господара, они се тешка срца вратише у Рас. Њихова страшна вест пага је као гром из ведра неба на народ који се још увек веселио, а посебно на Немању и Ану. Њихова радост претвори се у дубоку тугу и гласно нарицање. Неки су чак и помишљали да су дивље звери растрпеле и појеле Растка.

Велики жупан, савлађујући сопствени бол, тешио је супругу говорећи: "Господ, који нам га је дао, помоћи ће да га видимо опет." Затим позва свога војводу и нареди му да узме неколико официра и сместа крене у правцу Солуна, па чак и до Свете Горе, ако је потребно, да нађе Растка и врати га кући. Даде војводи и лично писмо за хепархоса /војног гувернера у Солуну/, молећи и њега за помоћ да се Растко нађе и врати назад. У противном биће нападнут војском.¹

И ова група српских племића на хатовима крену преко балканских планина и долина у потери за Растком. Гувернер Солуна прими их са почастима. Он је, свакако, био узнемирен Немањиним писмом. Било му је много стало до пријатељства са моћним српским владаром, те опточе са детаљним претраживањем града и околине. На путевима су постављени стражари, путници су контролисани, транспортна кола заустављана, а полиција је била на узбуни. Међутим, све је било без успеха. Стари монах је био исувише вешт. Он је знао све тајне стазе далеко од града.

Гувернер затим написа оштро писмо Проту — управнику Свете Горе, упозоравајући га да поступи одмах по Немањином захтеву, "да не би наш пријатељ и отац дечаков постао наш непријатељ."

После заморног путовања кроз шумовито полуострво Халкидика, српски коњаници најзад стигоше у Свету Гору. Ту сазнаше да је група српских монаха допутовала у манастир Светог Пантелејмона, тада зван Солунски манастир. Тако продужише узбрдо до мањег конака. И тамо, најзад, нађоше Растка. Још је носио своје световно одело. Они га поздрављаше са поштовањем и сузама радостицама. Војвода позва Растка на страну и дуго су разговарали. Он му је описао бол и очајање старих родитеља, саветујући му да послуша наређење Великог жупана, те да се спреми и одмах са њима крене кући.

Ухваћен тако не припремљен у своме плану, Растко је молио војводу да га остави овде. "Ви сте човек од моћи, драги војводо, преклињао је он, и ако само хоћете Ви можете умирити мога оца и допустити ми да останем и остварим оно зашто сам дошао овде." Не само да је попустио, војвода се још више разљути и запрети да ће га конопцима везати и као заробљеника одвести назад. Видећи да је немогуће убедити

тврдоглавог и савесног војводу, Растко га загрли и рече му: "Нека буде воља Божја." и обећа да ће идућег дана бити спреман да пође са њима. Убедио је војводу да не брине и да се лепо одмори. Међутим, у својој плави, заједно са игуманом, скројио је план још смишљенијег завааравања трага. Наиме, после пола ноћи игуман нареди јеромонаху да одведе Растка у капелу торња — пирга и да га замонаши. Јеромонах учини како му је заповеђено: узе прописане монашке завете од Растка, постриже га, обуче у монашку црну ризу, прочита молитве и промени му име. Растково ново име беше Сава. Његов последњи имењак, свети Сава Освећени — Јерусалимски, живео је у шестом веку.

Кад се војвода пробуди ујутру и не нађе Растка, разбесни се на монахе, нарочито на оног старог Руса, који је наговорио Растка да побегне из дома у Свету Гору. Његови војници се нису могли уздржати у својој разјарености па су почели да вређају па чак и да туку монахе. Чувши ову гужву, и кукање испребијане браће, Сава се појави на малом прозору цркве на кули, позва војводу, баца му пред ноге свежањ са својим племићким оделом заједно са својим постриженим власима и рече: Однеси ово мојим родитељима и реци им да си ме видео као монаха под именом Сава." Дадe му и писмо за своје родитеље, обавештавајући их о свему што се догодило, и молећи их да му опросте и да га забораве.

Сада војвода беше сасвим немоћан, јер по црквеним законима Источне цркве, кад обичан грађанин постане монах, не може бити кажњаван од световних власти. На њега се не може ставити рука.²

У очајању војвода сада повика: "О, ти, без милости, камена срца! Преварио си свога оца, па сада и нас. Како се не бојиш Бога?!" Такве и још друге прекоре упућивали су и остали официри испред куле. Викали су и плакали. Сава такође плакаше.

После све ове гужве, потерници напустише Русик, окрећући се често не би ли још који пут видели Саву на прозору куле.

Тога незаборавног јутра принц Растко је отишао заувек а Сава ступа на позорницу драматичне историје Свете Горе, Србије и Православља уопште.

1. Војвода, војни командант, епархос — гувернер провинције која се зове на грчком епархија; у српском изговору епархија. Сада је употребљавамо само за црквена подручја са епископом на челу.

2. Често се дешавало у раној историји православних, да је ривал, краљ или цар био приморан да постане монах, да би спасао свој властити живот, да би уступио своје брату или сину престо. Тако су, на пример, учинили византијски цар Јован Кантакузен, бугарски цар Борис, српски велики жупан Немања, краљ Радослав, краљ Стефан Урош, краљ Драгутин. Чак и брачна веза беше тада, као и сада, разрешеном, ако муж и жена узму монашки завет.

ГЛАВА 6

ПОДРУЧЈЕ СВЕТЕ ДЈЕВЕ

Планина Атос или Света Гора је необично подручје, најчудније на целом Балкану и у целом православном свету уопште. Налази се двеста километара источно од Солуна и триста километара западно од Цариграда. На мапи се види острво Халкидик са три узана истурена полуострва, као три руке испружене према Белом мору. Први се зове Лангос, други Касандра, а трећи најисточнији Атос или Света Гора. Док су прва два гола и без воде, Света Гора је покривена зеленилом и врло је богата водом. Кестење и борови дају грађевинско дрво и гориво у великим количинама. Плодне падине, висоравни и долине су погодне за винограде, воћњаке и баште, има пуно маслина и смокава, ораха и лешника, као и разног жбуња и оструга са слатким плодовима. Путовање пешице или на мазгама је једини начин комуникација. Требало би три до четири часа пешачења да би се прешло попреко и око три дана уздуж. Према историјским подацима, Атос је био у прастаро доба паганско прибежиште. Прво је био Аполоново поклонишко место, одакле је дошло најстарије име земље Аполонијада. Касније, ту је било пророчиште Атоса, замишљеног божанства чувеног по претсказивању будућности. Земља је била насељена народима разних раса са општим грчким језиком. Живели су у девет градова. Имена неких историјских личности из Азије и Европе везана су за ово земљиште као што су: персијски краљ Дарије и Херкес, Филип и Александар Македонски, филозоф Аристотел и други. По хришћанском предању, Дјева Марија посетила је планину 44. године после Христа. Када је допутовала у пристаниште, демон Атос викао је мноштву народа: "Идите брзо до мора, да сретнете мајку великог Бога Исуса!" И ово бејаху његове последње речи, после којих је заувек постао нем. Народ радосно дочека Свету Дјеву и пажљиво слушаше радосне вести о њеном Сину. Тада она изјави: "Нека ова земља буде моја заувек као поклон мога Сина и Бога!" Том приликом, неки су пагани били крштени од Лазара, кога је Христос подигао из мртвих у Витанији, а који је после тога више епископ на Кипру. Он је пратио Свету Дјеву од Кипра до Атоса.¹

Број крштених особа на Атосу се толико повећао, да је у време владавине Константина Великог било помена о епископу на тој територији. Његово је име било Макариос, са седиштем у Аполонији. Сада се зове Јерисос. То место је посетио и Апостол Павле / Дела ап. 17,1./ Цар Теодосије је ставио ову епархију под назор више власти архиепископа Асколија Солунског, као знак захвалности Асколију што га је крстио. Теодосијева ћерка Пласида посетила је Атос. Њена је посета у народу побудила још веће интересовање за ову планину, те је народ из престонице и других народа Азије и Европе, који су желели миран живот и склониште од света, узнемиреног и поцепаног јеретичким сукобима.

Од како су цареви постали заштитници планине Атоса, многи су похрлили у ово место изузетно погодно за неузнемиравани аскетски живот. И један за другим, подизани су манастири, поред колиба и пећина. Петар Атонски, пређашњи аристократа и ратник, а касније пустињак, живео је овде педесет и три године / 681–734/ и својим подвизима и чудима још више проучио ово место. Многи дођоше да следеју његов начин живота. Неки међу њима били су и рођаци познатих царева, као Св. Атанасије, оснивач Лавре.² Најзад, у Кареји је организована централна управа, Синод са Протом на челу. Тако је успостављена монашка република — Света Гора са великим манастирима, као независним јединицама. Присуство жена и једење меса било је строго забрањено на том подручју Свете Дјеве. Морална чистота, послушање, лично сиромаштво, молитвеност и братска љубав били су основни услови. Манастирска правила Светог Василија Великог су углавном била основ жића у већим манастирима. Поред тога, све друге форме православног аскетског живота биле су такође практиковане у скитовима, ћелијама и пустињама Свете Горе и одатле редом преношене у све православне земље. И тако Атос, бивше паганско светилиште, постаде по Божјем промислу Атион Орос — Света Гора за цело хришћанство. Она је била духовни наследник и опћиште египатских пустињака, и светих отаца кад су муслимани завладали тим крајевима. Природно је да су Грци били први монаси на Светој Гори. После њих дошли су Ђурђијанци, потом Срби, Албанци, Бугари, Румуни и Руси. У време српских жупана пре Немање, било је помена о српским монасима у 12. веку који су били већ добро устаљени и имали неколико мањих манастира и ћелија. Већи српски манастир беше Русик.³ Није чудо да је руски монах био тамо поменут у вези са Растком. Било је правило Свете Горе да не прави националну разлику, већ да има у братству и монахе других народности. Ове традиције се још увек придржавају. Тако се Растко, бегунац из Раса, заветовао за доживотни целибат и нађе духовно уточиште у српском манастиру једне стране земље зване Света Гора — подручје Свете Богородице.

1. Од тада Пресвета Богородица је веома поштована на Светој Гори. Не обожавају, већ поштована као заштитница и царица те земље.
2. Живот св. Петра Атонског / + 12. јуна 734/, као и многих других познатих отаца Свете Горе, описан је у аналима Свете Горе на грчком, словенском и румунском језику.
3. Познато нам је, да је српски епископ Дионисије, први, на српском језику потврдио факт да је Русик био српски, а не руски манастир у време Светог Саве и много времена пре и после њега. Он тврди да је име Русик дошло од речи Рас и Расианс, што значи Срби из Раса, а не из Русије. Епископ Дионисије ово базира углавном на тврђењу двојице великих писаца о Св. Гори, свештеника Герасима Смирнакиса / Св. Гора/ и Порфирија Успенског, поред неколико српских докумената /"Алманах, Амерички Србобран" из 1947. године./.

ГЛАВА 7

П О Ч Е Т Н И К

По монашким правилима, кандидат мора да буде испушеник неколико година пре него што постане монах. У Светој Гори испушеништво траје дуже него у другим манастирима у свету. Растко је међутим, постао монах без испушеништва, захваљујући притиску околности. Он је провео у Русику само неколико дана, више као гост него као испушеник, пре него што се променуо из Растка у Саву. Па ипак, он је као монах прошао кроз сва тешка припремања, сматрајући себе врло младим, последњим међу својом браћом.

У Русику Сава остаде кратко време, највише неколико месеци. Онда је премештен у Ватопед, један од најстаријих великих манастира у Светој Гори, посвећен Благовестима. Било је то овако: Када је на Благовести била слава манастира Ватопеда, игуман позове старешину манастира Русика, молећи га да са собом поведе и Саву.^{1 1} Том приликом, Сава је направио тако диван утисак на сву братију, да игуман затражи од Саве да остане стално са њима. Млади монах не могаше рећи ни да ни не већ остави своје старешини да одлучи. Тек када су се два игумана сложила да остане, он је остао у Ватопеду не неколико дана или месеци, већ пуних деветнаест година. Била је за Саву непроцењива корист што је остао баш у Ватопеду, а не у неком другом словенском манастиру. Ту је он научио одлично грчки. Тамо је била богата библиотека о светим оцима православне цркве на оригиналном грчком језику. Тамо се као на изложби могао посматрати врхунац префињене византијске цивилизације, уметност, архитектура, сликарство, поезија, хорска музика, дуборези, каменорези, текстил, лепо писање, ствари од злата, сребра и бакра; такође зналачко кројење и шивење, кување и разни други занати, чак и учење о лепом понашању. Јер Ватопед беше узор, као царски манастир, зидан, презиђиван и украшаван од свих царева почев од Константина, Теодосија, Аркадија, до последњег члана династије Палеолога. Једини цар који не само да није помагао, већ разорио, будући касније подржаван од мухамеданаца, био је Јулијан Отступник: У таквом центру духовности и цивилизације, Сава је имао ретку прилику да изгради свој карактер по узору на најбоље примере које је видео и најбоље књиге које је читао. Када се све ово има у виду, као и чињеница да је Сава касније, са оцем, добио од Ватопеда велики део земље на коме су њих двојица подигли српски манастир Хиландар, свако ће уочити прст Божи у Савином пресељењу из Русика у Ватопед. Да, ми чврсто верујемо да ова промена места није дошла Савиним избором, нити његовом чежњом за славом и грамжљивошћу за новцем његовог новог старешине, већ далековидошћу промисла Божијег.

* *

*

Вратимо се поново Расу. По повратку, војвода изложи Великому жупану шта се десило са Растком и даде му свежањ са његовим оделом и постриженим власима. Немања и Ана почеше по други пут оплакивати свога сина, као да је мртав. Принц Растко је заиста био мртав, али је монах Сава био жив. Краљевски двор у Расу поново се претворио у кућу јадиковања. Савлађујући свој тешки бол, Немања написа Сави писмо, молећи га да дође кући, макар и на кратко време. Уз то, посла му прилично велику своту новаца за личне потребе, за манастир и за сиромашне. Као нежни и мудри отац, а познавајући људе, он је желео да Сава овим поклонима стекне себи пријатеље у туђој земљи. Сава је то и успео.

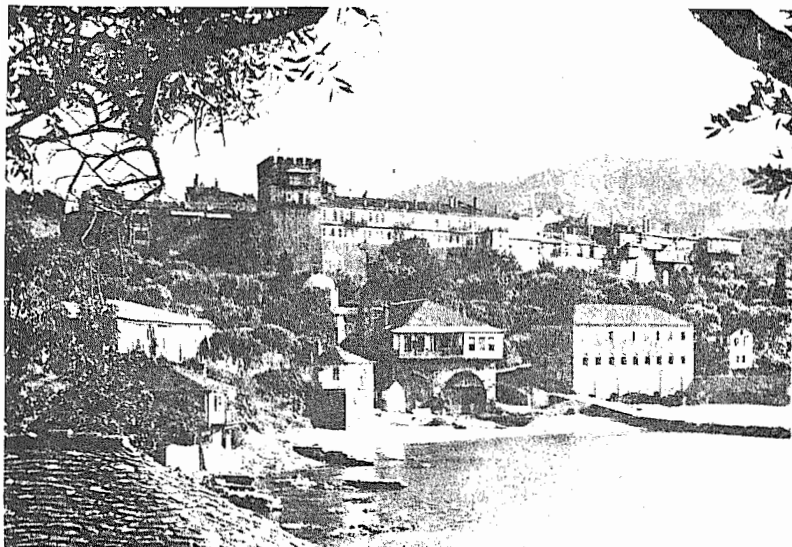
Са благословом свога старешине, Сава је неколико пута пропутавао Свету Гору. Идући бос, и живећи само на хлебу и води, он је посетио Кареју и прво, из поштовања, посетио Прота. После тога је отишао у велике манастире: Котлomuш, Иверон, Филотеј, Каракал, Лавру и друге. где је стотине монаха живело заједно, по монашком правилу заједничког живота. Из Лавре се попео на врх Атоса, одакле је могао да види целу Свету Гору, а у даљини на једној страни Цариград а на другој Солун. Задивљен овом величанственом лепотом Божјег стварања, он клече на колена на овој највишој стени и са сузама у очима захвали Пресветој Богородици, што га је тако милостиво примила на своју територију. Силазећи са врха планине, Сава је посетио пећину светог Петра Атонског и доле ниже, друге чувене испоснице, скитове, ћелије и усамљене пећине. Скит изгледа као мало село са колибама или келијама за два или три сабрата. Они су сви имали централну цркву, где су се скупљали недељом и празником на свету литургију, после које су имали заједнички братски обед у трпезарији близу цркве. Монаси по скитовима живе самостално по својим зградама које имају сопствене капеле. Монаси и из скита и из ћелија, били су под надзором једнога од великих манастира. Бавили су се занатством / израдом дрвених крстова, резбарија, икона, бројаница, шивењем и преписивањем/ и тиме зарађивали свој хлеб. Негде је било и малих вртова, које су пажљиво обрађивали. Неки су се, пак, хранили само дивљим воћем и травама. Највећи део свога времена проводили су у молитви и созерцању / дубоком размишљању/. Пустињаци су живели одвојено и усамљено, скривени од људи, у тишини, по дрвеним колибама, "рупама и пећинама." / Јевр. 11,38/. Неки су чак живели под великим дрвећем у густим шумама, испод великих наднешених стена под ведрим небом. Ова станишта су на веома опасним и стрмим местима, на скоро вертикалним падинама Атоса. Позната су њихова насеља Каруља и Капсокаливија.³ Они су стално узети молитвама и размишљањем. Њихове потребе су мале, а бриге никакве.

Сава је све њих посетио, учећи се од њих светом животу. Он им је делио поклоне, а користио се њиховим учењем и искуством. Та њихова искуства, стечена под таквим необичним условима, дубоко су утицала на Саву, и откривала му свет потпуно различит од оног спољашњег

кога је он познавао и њиме живео све до тога времена. На овим путовањима, Сава је био два пута заробљен од разбојника, али је успео да се ослободи, чак је неке убедио и да се покају.

Обогаћен новим искуством, Сава се врати у Ватопед, тих у нарави, богат у знању и спреман више него икада да служи Богу и својим ближњим.

1. Игуман значи старешина манастира. Као и гувернери, тако су и игумани били употребљавани у световној власти. Сада се оба ова звања дају само црквеним великодостојницима.
2. Цар Константин Велики, који је дао потуну слободу хришћанима и прогласио хришћанску веру законитом у држави / + 337/. Јулијан Отступник /+363/ Теодосије /+395/, Аркадије /+408/.
3. Капсокаливија значи паликућа. Ово је име дато окомитом делу Свете Горе после Максима Капсокаливија из 14. века. Он је имао обичај да зида колибе за своје привремено пребивалиште, па да их затим пали једну по једну. Он је био познат по упражњавању умне молитве, помоћу које је добијао моћ предвиђања и гледања у будућност и даљину.

МОНАСТИР ВАТОПЕД У СВЕТОЈ ГОРИ

ГЛАВА 8

Н Е И М А Р

Из Раса је у Ватопед стигла нова кеса златника, са неколико сандука златних и сребрних сасуда и других предмета, рад познатих златара из Раса, Призрена и Скопља. Ту су биле још и трубе свиле, броката и прекривача за употребу у цркви. Ту је била и велика количина тканог платна за мантије монасима, па чак и коња потребних за вучу и јахање у тој земљи без путева. Родитељи су све то послали своје драгом чеду, иако су добро знали, да он неће ништа од тога задржати за себе.

Сава је мудро употребио ове краљевске поклоне. Пре свега, подели нешто материјала за мантије усамљеним испосницима, нешто је дао манастирском храму, што је и било намењено. Затим игуману и осталој братији, што је њима намењено. Добар део новца задржа за зидање, које је намеравао да отпочне у Ватопеду. Ватопедски игуман мора да је био послован човек, јер је врло добро знао зашто је звао сина богатог Жупана, да дође и настани се у манастиру. Да, не узимајући у обзир ситне човечије планове, Бог има у виду свој велики, одређени план за своје изабранике.

Требало је још нових зграда у манастиру за монахе чији се број стално повећавао. Сава подиже неколико таквих са два или три спрата. Једну је резервисао за себе и свога оца, рекавши: "Ако Бог да, ја и мој господин отац ћемо овде становати у нашој сопственој кући." Свакако, није мислио да ће њему и оцу требати цео конак, већ да ће конак бити српска кућа, за Србе монахе у будућности. Затим отпоче зидати три цркве зване "помоћне" као три драга камена. Прву, иза Велике цркве, посвети Пресветој Дјеви, другу Светом Јовану Златоусту и трећу Преображењу Господњем. Ова последња је била сазидана на врху највеће од укупно десет кула. Све три су сазидане од камена и цигле, а покривене каменим плочицама, којих има у изобилју у Светој Гори. Прекрио је и Велику цркву оловом. Осим тога, обнови и многе друге споредне зграде. "И многе друге потребе у манастиру подмири, што је тешко све набројати." Због тога Саву Управа манастира одликова титулом "Други оснивач Ватопеда." Први оснивач био је цар Теодосије Велики / 346—395/ 1

Изгледа да је Сава имао унутрашњу покретну силу да гради. Ту особину наследио је од оца. Приликом извођења радова он није само давао упутства и водио надзор, већ је и лично радио као обичан радник. Поред свега овога он је обављао своје свакодневне дужности у цркви, кухињи и Фандарику.² Возио је чамце са товаром, ловио рибу, пекао хлеб, радио у пољу и виноградима, брао маслине и смокве, секао дрва, путовао као курир до Прота и у друге манастире, читао на богослужењима и певао у хору. Он је увек био спреман да свакоме помогне. Био је увек насмејан, никад уморан, никада се није жалио на умор. Из његових изразито плавих очију сијали су искреност и пријатељство. Као што је био најомиљенији принц на двору свога оца, тако је постао и највољенији монах у Ватопеду.

Упоредо са свима овим спољашњим и унутрашњим активности, Сава је непрекидно радио и на свом духовном усавршавању. Зидајући видљиве цркве, он је истовремено градио невидљиви храм у својој души. Посматрајући створене ствари, размишљао је о њиховом Творцу. Гледајући своју сабраћу монахе, мислио је о анђелима. Његове су усне биле стално у покрету, обичај код свих правих монаха. То је непрекидно изговарање "умне молитве", коју је научио од великих испосника. Молитва је кратка: "Господе Исусе Христе, помилуј ме!" Вредност ове умне молитве је веома велика, уверавају нас они који је стално упражњавају. Она је била позната оцима у Египту и на Синајској Гори пре Свете Горе. Монах који је изговара заштићен је од непожељних мисли, срце је сачувано у чистоти, зли дуси су отерани а слабост и страх ишчезавају. Доказано је да су они, који су се усавршили кроз ову унутрашњу активност, у стању да наставе са молитвом чак и у сну. И Сава се трудио много да постигне духовно савршенство.

Оваквим напорним животом, унутрашњим и спољашњим, Сава је живео свих десет година у Ватопеду, све док није поново срео свога седог оца. Ово послушање било је за младаог човека као што је он, веома тешко, скоро равно распињању. Али, Божјом помоћу он је јуначки издржао и успео да покори све зле и непотребне жеље тела, и да их замени светим, чистим и узвишеним. На крају његово тело није имало више власти над душом, као што кола немају над возачем.

За време ових десет година, Сава и Немања су измењали много писама, молећи један другог да дође у посету. Отац је желео да пре своје смрти још једном види сина. Сава, пак, мољаше оца да дође у Свету Гору, да ту проведе своје последње дане у припремању за други свет. Његово последње писмо упућено Немањи било је врло строго и скоро претеће. "Ако се ти оглушиш о моје речи /позив/", писао је Сава, "напусти наду да ћеш ме видети у другом животу." Истовремено, предложио је својој мајци Ани да се повуче у женски манастир и да тамо прими монашки завет.

Ово писмо уродило је жељеним плодом. Оно је припремило пут за састанак оца и сина, иако не у родној земљи Великог жупана, већ у страни, коју је Сава направио духовним домом за обојицу; па чак и за генерације Срба у будућности.

-
1. Сви наводи у овој књизи, без помињања аутора, узети су од два главна Савина биографа: Доментијана и Теодосија. Доментијан је био савременик Св. Саве, а Теодосије је живео до краја 13. века.
 2. Фандарик се зове соба за најављивање у манастирима у Св. Гори.

ГЛАВА 9

ОТАЦ ПОСЛУШАН СИНУ

На крају, Сава је победио и Немања је послушао. У марту 1196. године, Велики жупан сазва Сабор у Расу и објави своју намеру да напушта престо. Старац је овај Сабор поздравио више као отац, него као владар, освловљавајући присутне са: "драга децо моја!" Онда је описао претешку ситуацију српског народа и српске државе онда када је он Божјим провиђењем постао њихов поплавар пре четрдесет година. Затим их је потсетио како су били ометани унутрашњим расправама, збуњивани јеретичком пропагандом, непрестано угрожавани од јачих суседа и били разбијани и довођени до сиромаштва и потчињености. Заиста, врло незавидна ситуација! Потсетио их је и на то како је он Божјом помоћу и народном сарадњом успео да покори непријатеље, да прошири српску државу "уздуж и попреко," и да оствари јединство скоро целог српског народа. Најзад, све је преклињао да се боје Бога, да чувају православну веру, закон и поредак које је он успоставио, да буду верни новом Великом жупану, његовом наследнику; да поштују црквене свештенослужитеље: епископе, свештенике и монахе, па заврши свој говор речима: "Држите чврсто правду и братску љубав међу собом и не заборавите милосрђе. Мир свима!"

После тога, представио је Сабору свога млађег сина Стевана, говорећи: "Узмите овога место мене. Он је племенита грана мога стабла. Ја га постављам на престо, који је Христос мени подарио."

Своме старијем сину Вукану дао је приморску провинцију, јужну Далмацију, да управља са титулом принца. Онда обојици синова упуту дивну опомену: "Синови моји," рече, "положите наду у Бога и немојте се гордити својом мудрошћу и снагом. Немојте бити забринути када вас Бог кажњава или покара; јер Бог кажњава оне које воли, да би их направио бољим. Дајем вам ову заповест, која је одозго. Не мислите зло један другоме, већ имајте праву љубав међу собом. Јер, онај који не воли свога брата, не воли ни Бога, а Бог је љубав." Онда, услед великог плача и кукњава народа, ожалостијеног због разанка од свога моћног владара и оца, Немања продужи у цркву Светог Петра и Павла са својим синовима, државним великодостојницима и војводама. Рашки епископ Калиник сrete га на вратима цркве. На крају молитве обојица, епископ и Велики жупан, положише руке своје на главу Стевана, који је клечао и благословише га као новог великог жупана Србије. "А сада," рече Немања, "дајте ми прилику да са вама заједно вечерам као обичан грађанин." На вечери, Немања је срдечно и топло разговарао са свима као са својом децом. После вечере, он подели многе поклоне свима присутнима, према њиховом звању и даде богату милостињу сиромасима.

Следећег јутра рано, епископ Калиник замонаши обоје, Немању и Ану, облачећи их у црне ризе и измени им имена, назвавши Немању Симеон, а Ану — Анастасија. Ово се догодило на Благовести, 25. марта

1196. године. Убрзо после овога обреда, Симеон и Анастасија се растадоше. Симеон оде у свој манастир Студеницу, а Анастасија у свој манастир Пресвете Дјеве, близу Куршумлије. Тако отпоче нови живот за обоје.

У Студеници, Симеон живљао као обичан монах отприлике осамнаест месеци, придржавајући се строго свих прописа за молитву, пост, учење и рад. Скинуо је један велики терет, али је натоварио нови. За ово време, он установи нов економски поредак у манастиру, повећа број монаха, направи себи гробницу у Великој цркви и постави достојног јеромонаха Дионисија за игумана над свима. Онда се опрости заувек са својом земљом и народом, и стиже у Свету Гору 8. октобра 1197. године. Велики жупан Стефан са другим српским великодостојницима испратио је свога оца све до грчке границе. Поново уследи врло дирљив растанак са Стеваном и целом пратњом. Са неколико највернијих пријатеља, славни старац продужи кроз грчку територију и стиже у Ватопед другог новембра 1197. године.

Ватопедски игуман га дочека са братијом уз велике почести и радост. Одмах сви одоше у цркву, док су звона стално звонили, да принесу благодарност Господу Богу. Тада се отац и син сретоше. После десетогодишњег растанка, и чежње, падоше један другом у наручје. Растали су се пре дуго времена као Велики жупан и принц Растко, а сада се скупају као монах Симеон и монах Сава у иностраној земљи. Симеон стар осамдесет и четири године а Сава двадесет седам... као снежна зима и расцветано пролеће, али срца подједнако обасјана Божјом љубављу. Родитељи и деца никада не могу да осете у тој мери своју међусобну љубав као после дугог растанка. При новом сусрету увиде да је она неизмерна.

Прот, чувши за долазак Великог жупана, спусти се из Кареје, да поздрави достојанственог госта. Симеон у својој понизности начини поклон пред њим, а Прот клекну испред Симеона, поздрављајући и грлећи један другог. Ово је био велики догађај у историји Свете Горе, јер догле ни један велики владар православне нације није дошао на подручје Пресвете Богородице, као монах међу сиромашне монахе.¹

Дошли су и игумани свих већих светогорских манастира са мноштвом црноризаца-монаха да виде и поздраве некадашњег чувеног војсковођу и владара, а сада скромног монаха сличног њима. Жељан да што више упозна монашки живот, Симеон се живо интересовао о њиховом искуству на путу ка спасењу. Ни један није отишао без поклона донетих из Србије. Старац је собом довео бројне мазе и коње натоварене скупце-ним поклонима корисним за цркву и за братију. Од тога, највећи део-две велике корпе злата и сребра даде Ватопеду. После тога, Сава одведе свога уморног оца у кућу, коју је подигао за њих двојицу, који ће од сада остати нераздвојни до краја живота.

1. 150 година касније, још један владар је живео и умро у Ватопеду. Био је то

византијски цар Јован Кантакузен. Он је, међутим, дошао у манастир не добровољно као Немања, већ беше збачен са престола као узурпатор од законитог цара Јована Палеолога, уз помоћ српског цара Душана Силног. Јован Кантакузен је био први грчки владар, који је плуто довео Турке на Балкан као своје савезнике противу Срба хришћана. Његово монашко име било је Јоасаф. Као монах он је написао историју свога времена, и дивним рукописом преписао је коментар на јеванђеља Јована Златоустог. Тиме је показао да је био бољи калиграф него цар и владар.

Икона св. Симеона и Саве из манастира Хиландара, XVIII век.

ГЛАВА 10

ХИЛАНДАР

Чим се одморио, Симеон зажели да разгледа целу Свету Гору. Али, манастирско правило је да се ништа не може урадити нити куда ићи без дозволе и благослова старешине. Тако славна старина, који је у своје време командовао војском, сада треба да слуша обичног монаха—игумана! Дозвола је дата и он крену са Савом и неколико пратилаца. Сава је желео да иде босоног, као и обично. Видећи га, отац му рече: "Поштеди ме, дете моје, јер рађаваш срце моје тим оштрим камењем, по коме босоног ходаш." Сава послуша, обуче ципеле и узјаши коња. Неколико мазги натоварених поклонима ишло је за њима. Били су примљени са свим почастима и добродошлицом од стране Прота у Кареји, као и у свим другим манастирима и ћелијама. Они су поклоне делили издашно и тако много, да су њихова имена као утемељача била уписана међу имена царева и краљева. Њих двојица били су несвакидашњи посетиоци за све па чак и за пустињске оце, који су похрлили из дивљине да их сретну и виде. Симеон је према њима био особито дарежљив.

На повратку кући, Старац се осећао веома уморним. Жалио се своме сину са уздасима и сузама што, због старости и изнурености није у стању да стоји или да клечи и метанише за време молитава, нити да пости према прописима. Сава га је тешио: "Не буди тужан, оче мој и господару! Ја ћу постити и за тебе, стајати и метанисати пред Господом. Ради тога што си ме послушао и дошао овде, ја ћу се пред Господом молити за твоју душу." Тако беше велика и жива љубав међу њима.

Сада се њихова неутољива жеља за грађењем поново пробуди. Поред три цркве, које је Сава раније сам сазидао, они сада подигоше још три. Исто тако подигоше још конака за братију и поклонике; обновише манастир Просфору, који је био разорен од пирата и разбојника. Затим засадише нове винограде и воћњаке. Због тога и није чудо што су њихови портрети касније насликани у природној величини на улазу у Велику цркву као нових утемељача манастира Ватопеда. 1

У међувремену, Сава је пронашао стародревне рушевине манастира Хиландара, које су припадале Ватопеду. Разговарао је са игуманом о обнови овог запуштеног манастира. За ово је требала дозвола византијског цара. Са игумановим благословом Сава оде у Цариград и успе да од цара добије печатом потврђену дозволу, којом се Ватопеду даје одобрење да може обновити Хиландар, који ће, разуме се, бити у зависности од Ватопеда.

Тада се догоди нешто неочекивано. Неки тајанствени човек посети Саву и рече: "Ти волиш странце и сироте. Учинио си врло много за туђе манастире Свете Горе, посебно за Ватопед. Послушај мој савет као једнога који ти говори у име Божје. Нађи место и подигни манастир за свој сопствени народ и назови га српским манастиром. То ће

бити за многе твоје сународнике пристаниште спасења.” Чувши ово, Сава пожури да обавести свога оца о овом неочекиваном савету. А Симеон, ”као из сна трпнут и веома обрадован рече: ”Ја верујем да је то био анђео послат од Бога.” Они никада раније нису о томе размишљали, премда би то била најприроднија ствар коју би могли пожелети. У противном, можда би били мало пажљивији у трошењу свога злата у Ватопеду и другим страним манастирима.

Своју жељу у вези са Хиландаром предложише игуману. Игуман то одби без дискусије. Они се тада обратише Проту а овај одобри са радошћу.

Симеон је желео да лично види то место, међутим, био је сувише немоћан да јачи на коњу, те су га ставили у носилку између два коња. Видећи место, рушевине, маслињаке и морско пристаниште Хиландара, он бејаше веома задовољан. Он, који је напустио своју земљу и народ да би их заборавио и био заборављен, то јест, да би био мртав за овај свет а жив за онај други, сада се поново обрадова. Постаде му јасно да Бог није њега и сина довео у Свету Гору само ради њиховог личног спасења, већ да преко њих помогне и њихов властити—српски народ. У срцу му се поново распламса патриотизам. Ко је могао бити онај непознати човек који је Сави дао ову идеју о српском манастиру у Светој Гори? Можда неки непознати српски усамљеник или пустињак, а можда и анђео са неба. У сваком случају, он је морао бити гласник Божији. И Божија воља треба да буде испуњена, мислио је Симеон. Ватопеђани се, међутим, дуго противише овоме. Они су видели своје сопствене губитке, ако пусте Србе да оду. Али под упорним тражењем Симеона и притиском Прота, они попустише. Игуман рече својима: ”Ми смо од њих примили многе богате поклоне; недозволимо сада да оду од нас. Ако им дамо Хиландар, који је зависан од Ватопеда, они ће нам бити пријатељи за свагда.”

Кад су ватопедски игуман и Прот потписали дозволу, Симеон и Сава одмах отпочеше са радовима. Симеон најми велики број зидара и уметника из околних места и из далека. У врло кратком времену он сагради цркву, конаке и ћелије за братију, јер је сребро и злато притицало у великим количинама од великог жупана Стевана, који се веома обрадовао намери свога оца и брата. Кад су сви радови били завршени, Сава пресели свога оца у Хиландар.²

Један број српских монаха, који су до тада живели у пустињи или страним манастирима, радо се придружи братству српског манастира. Замонашише се, такође, племићи и слуге, који су дошли са Симеоном. Тако се братство брзо умножи. Сава, у сагласности са Симеоном, постави за игумана достојног јеромонаха Методија. Тако, по први пут у дугој историји Свете Горе, српски народ је добио свој велељепни манастир, међу другим бројним манастирима, православних народа. Да би Хиландар учинио што независнијим, Сава поче куповати земљу која је била напуштена. Од Прота доби многе опустеле ћелије са маслињацима, воћњацима и виноградима око Хиландара. Такође откупи неколико

мањих манастира са великим поседима у Милеји и Кареји. Симеон је био више него задовољан са свим оним што је Сава у тако кратком времену постигао. Био је задовољан што сада може спокојно да живи и да очекује крај живота у сопственој српској кући, иако у туђој земљи. Он је у Хиландару гледао будућу српску светињу и српско богатство. Иако је грамата, потписана од Прота и Ватопеда, била довољна као правни докуменат, Немања је знао да је још нешто потребно. Велики цивилни ауторитет треба да ово потврди и да да привилегије Хиландару да би у потпуности био независан српски манастир.³

Са овом идејом и мислима, Симеон посла Саву у Цариград својим пријатељу цару Алексију Анђелу.

1. Ове фреске Симеона и Саве у природној величини, добро су очуване до наших дана.
2. Цркву, коју је Св. Сава сазидао у Хиландару, обновио је и проширио Кнез Лазар. Чувени грчки иконограф Панселини живописао је целу цркву, тако да изгледа као илустрована библија. О овј цркви је писао руски путописац Барски у 18. веку: "Тамо су предмети величанствене лепоте, којима хиландарска црква надмашује све богомоље у Св. Гори" / В. Григорович, Барски: Друга посета Св. Гори Атонској 1744. године./
3. Није познато значење речи Хиландар. Постоји неколико претпоставки, од којих је највероватнија ова: То је име састављено од две грчке речи: Хеили, што значи уста и леонтари, што значи лав. Према томе, лавовска уста. Ово име је употребљавано у прастаро доба, због лава исклесаног у камену на улазу, са искеженим зубима, претећи да прогута непожељног посетиоца.

МОНАСТИР ХИЛАНДАР

ГЛАВА 11

УСПЕШНА МИСИЈА

Иако је византијска царевина тада била у опадању, њена престоница на Босфору је бљештала баснословном лепотом као и увек. Чак ни данас са лепотом Цариграда не могу се поредити ни Напуљ, ни Бомбај, ни Александрија. Међутим, и овде, као свуда, нажалост, ова величанствена цивилизација била је поткопана и нарушена нестанком људских карактера. Жалосна је чињеница, да је човек способности и спремнији да пре и лакше усаврши ствари него самог себе. Ово се да лако уочити у свакој високој цивилизацији. Што је једна цивилизација више цењена, то су слабије људске моралне вредности. Пад Византије почео је нагло после смрти Манојла Комнена 1180 године. Династија Анђела заменила је династију Комнена. Међутим, царевини није била потребна промена династије већ су недостајали велики и племенити карактери.

У царској престоници и Сава и Симеон су уживали углед великих карактера. На двору су примани као цареви рођаци. Јер, Евдокија, ћерка тадањег цара Алексија Анђела, била је жена великог жупана Стевана, Савиног брата. Зато је ова друга Савина посета изазвала велико итересовање код свих друштвених слојева.

Цар Алексије је био веома пријатан човек. Примео је Саву "са великим симпатијама." И њега и остале са којима је долазио у додир, Сава је одушевљавао својим господским држањем својственим само принцу и упадљивом духовношћу једног Божјег човека. Прво питање које је цар, после уобичајене добродошлице, поставио Сави, било је: "Је ли свети стари човек, твој отац и мој пријатељ, још увек жив?" Затим, дубоко уздахну па настави: "Он је човек благословен од Бога. Пошто је победио земаљско, он се сада труди да задобије и небеско."

Човек обично или дубоко поштује великане, или им завиди. Алексије, који је изнад свега волео леп провод са пријатељима, искрено је ценио Саву и Симеона. Уздахнуо је што не може да их следи.

Сава предаде цару писмо од Симеона. Оно је оставило на цара велики утисак, јер долази од светог човека. Шта су Симеон и Сава тражили од цара? Прво, да потврди Хиландару куповину земље од Ватопеда, то јест да Зигос, са свим његовим метосима и власништвом пређе одмах у власништво српског манастира Хиландара, заједно са келијама и земљом, коју је Сава купио у Св. Гори и прикључио Хиландару. Друго, да да потврду, да ће обновљени Хиландар бити увек независан српски манастир, тако да ни Прот нити ико други споља може имати ма какву власт над њим. И треће, да да своју личну царску палицу или печат да се чува у Хиландару, као симбол царевог присуства. Када у будуће братија изабере новог игумана она би му предала царску палицу, коју би он примио као да прима из руку самога цара, примајући тиме пуну и неоспорну власт.

Цар Алексеј, без оклевања испуни све што је Сава тражио. Припремио је повељу на пергаменту са својим златним печатом и потписом. Заједно са тим, предаде Сави своју царску палицу, која је представљала њега лично и његову царску власт. Тај докуменат и палица се и до данас чувају у Хиландару. ¹

За време боравка у Цариграду, Сава је отео у манастиру Пресвете Богородице Евергетске, Дародавке. Он и његов отац су били утемељачи овог манастира. Они су га обновили из рушевина и издржавали својим прилозима. Према томе, српски монаси су се осећали у овом манастиру као код своје куће. Тамо је Сава могао да настави живот по монашким правилима. Одатле он оде да разгледа велику цркву Свете Софије, Влактерну и друге прослављене цркве и гробнице хришћанских мученика у Цариграду. Поред тога често је ишао у двор на разговор са царем. Цар и царица су се интересовали за своју ћерку Евдокију и зета Стевана, пошто је Сава био боље обавештен од српских гласника који су чешће долазили у Свету Гору него у Цариград. Интересовао их је такође духовни живот и верски проблеми у Србији. Обоје су се радиовали Савиним вестима. На њиховом последњем састанку, Алексеј рече Сави: "Оче, ја сам испунио све твоје молбе, а сада ја тебе молим, да нас се сећаш у својим молитвама Господу." Рекавши ово цар предаде своје госту кесу златника за његовог оца Симеона. Сава се опрости од Алексеја па оде да се опрости и са Његовом Светошћу васељенским патријархом. По повратку у манастир Евергитис, деси се Сави необичан догађај. Док је делио милостињу сиромасима, једна непозната жена стаде пред њега и рече: "Божји човече, Света Мајка Евергетска наредила ми је да ти откријем једну тајну, која ће ти користити у твом раду. У Светој Гори, близу твога манастира, на том и том месту, налазе се закопана два ћупа дуката. Потражи, и наћи ћеш их. Употреби то у славу Божју." По нестанку ове мистериозне жене, Сава је, чудећи се остао дуго замишљен.

По повратку у Свету Гору, Сава, сав срећан, изљуби руке и рукаве своје оцу много пута и извести га о свему. ² Показа му царску палицу и пергаментску повељу, којом се додељује све што су тражили за Хиландар. Симеон је био веома задовољан. ³ Одмах написао писмо Стефану, извештавајући га о свему шта су урадили, стављајући Хиландар под његово старатељство.

После тога, сав изнурен, велики старац опружи своје уморно тело на сламарицу, са каменом под плавом уместо јастука. Осећао је да му се крај приближује.

1. Права и привилегије Хиландара потврдило је неколико византијских царева. Њихови едикти / укази / са личним потписима и печатима сачувани су у манастиру.
2. Пољубити руке и рукаве старијој особи и оних од власти и угледа, јесте источњачки обичај практикован и код хришћана на Балкану, као израз поштовања.
3. Хрисовуља – грчка реч, буквално значи: златни печат. Принчеви, цареви и султани су стављали на важна документа златан печат са својим именима и титулама.

ГЛАВА 12

СМРТ СИМЕОНОВА

Према древном обичају у Источној цркви, кад особа умире, родбина, пријатељи и суседи долазе на узајамно опраштање. Они кажу: "Опрости ми, драги ... / име/. Умирућа особа одговара: "Ја ти опраштам. Нека ти је и Богом просто. Опрости и ти мени."

"Благослови ме и буди од Бога благословен."

"Бог те благословио и ја те благосиљам."

"Моли се за мене."

"Моли се и ти за мене."

Таква је слика била поред Симеоновог самртног одра. Лежећи на тврдој аскетској постелји на поду, 6. фебруара, у грозници, он затражи Свето причешће. Тако се причешћивао сваког јутра за седам дана, живећи само од тога. Није узимао никакву другу храну.

Сава је, са безграничном љубављу неговао свога оца даноноћно. Најзад Симеон рече: "Моје највољеније чедо, видело очију мојих, утехо и заштито моје старости! Знај, час растанка нашег је дошао." Тада даде Сави последње упутство у вези манастира и своје сахране. Желео је да његово тело буде, по могућству, пренето у Србију, у гробницу коју је себи припремио неколико година раније, у Студеници. Још је молио Саву да га не заборави у својим молитвама. "Ја знам, сине мој, да што год ти зажелиш од Бога биће ти дато. Сада су мојој души твоје молитве најпотребније." Сав уплакан, Сава је молио свога оца: "да се моли у другом свету за све нас, децу Божју, за свој народ по крви, за земљу и цркве које је подигао." Најпосле, паде на колена и затражи опроштај и благослов свога оца. Симеон положи своје руке на главу сина и рече: "О, мој благослове, нека си благословен!" После овога, сва братија се окупи око самртне постелине свога добротвора да тражи благослов и опроштај. Када је у цркви јутарње богослужење било при крају, старац изненада запева: "Благословен је Господ. Нека све живо велича Господа." С овим речима блажени старац предаде свој дух Богу.

Сава паде на лице свога оца и уми га сузама уместо топле воде." Дуто му је љубио руке па их онда прекрсти на груди и уреди све остало по обичају. ¹

Вест о Симеоновој смрти брзо се рашири по целој Светој Гори, те се сакупи велики број монаха у Хиландар. Опело је служио Прот, уз саслужење монаха разних нација са упаљеним воштаницама у рукама. По завршеном опелу, сахранише тело Немањино у Великој цркви хиландарској. Тако је 13. фебруара 1199. године умро бивши велики жупан Србије а сада скромни монах Симеон — Стеван Немања. Умро је у својој земљи, али у своме српском манастиру.

Симеон и Сава су показали свету највеличанственији пример родитељске и синовске љубави. Рођени син постао је духовни отац своје земаљском оцу. По библијској изреци: "Уместо отаца твојих, биће синови твоји" / Псалам 45,16/. У српском народу, љубав међу децом и родитељима увек је негована и цењена. Никад није било међусобних неспоразума. Нека би дао Бог да тако буде и у будућности!

Шта се даље дешавало са Савом? Једнога дана, он стајаше у маслињаку, дубоко замишљен. Изненада, у мислима дође му слика оне тајанствене жене из Цариграда, која му је рекла о оном скривеном благу у близини Хиландара. То је било у време када му је новац био најпотребнији за даље зидање у Хиландару и за милосрђе. Он брзо дозвољава једног од својих ученика, те одоше на речено место и почеше ашовима копати. Само што су почели, ашов дотаче два метална ћупа пуна златника. Захваљујући Богу, Сава узео благо и подели га на четири дела. Један посла у Евергетис, у Цариграду; други задржа за Хиландар, а остало посла сиромашним манастирима у Светој Гори, пустињацима и усамљеницима по ћелијама. Све ово, и много више је чинио за покој душе свога оца. Вест о Симеоновој смрти испунила је дубоком тугом срце великог жупана Стевана и свих Срба. Стеван посла велику суму новца Сави да подели за покој душе њиховог оца. Сава је ово, свакако, употребио у најбоље сврхе. Спасео је три чувена манастира у Светој Гори: Каракал, Ксиропотам и Филотеј. Каракал је био тешко задужен код Лавре. Пошто није могао да плати, а да не би изгубио самосталност, братство Каракала је молило братство Лавре да имају милости према њима. Ови су се, међутим, понели небратски, и преузели су Каракал у своје власништво, а игумана и братство избацили напоље. Немоћни у својој невољи, монаси из Каракала обратише се Сави за помоћ. Чувши њихову невољу и дубоко погођен неправдом хришћана према хришћанима, Сава одмах исплати Лаври цео њихов дуг, и тако њима поврати слободу и независност.

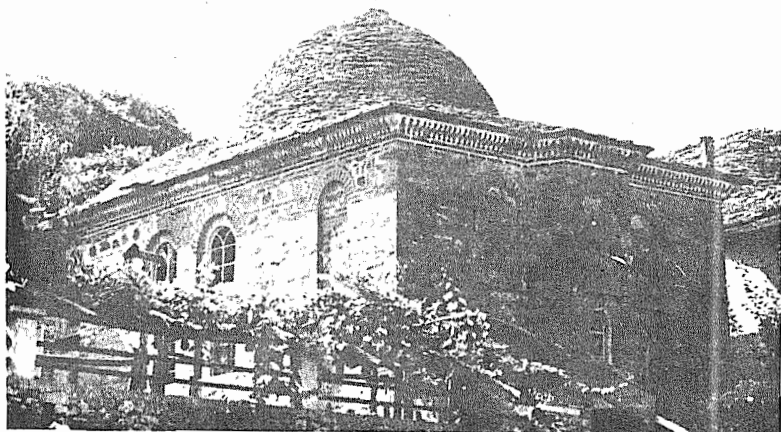
Ксиропотан, будући веома незаштићен од пљачкаша с мора, у близини пристаништа Дафни, био је често нападан и најзад разорен од разбојника и пирата.² Замољен за помоћ, Сава обнови њихов лепи манастир са зградама околним, откупи њихова отета имања и плати живописање цркве. Црква је посвећена дану светих Четрдесет мученика /22.март/.

Честити хришћанин по имену Филотеј, отпочео је да зида нови и велики манастир у Светој Гори. Али је на половини радова морао да прекине због недостатка средстава. Немајући никоме другоме, он се обрати Сави за помоћ. Сава оде да види радове, поправи план, побољша га и даде довољну суму новаца том благочестивом човеку, тако да манастир убрзо би завршен и Бог се прослављао у њему од тада до данас. Тај манастир постоји и данас и зове се Филотеј.

Сва три ова манастира била су касније веома напредна захваљујући Савиној дарежљивости. И сва три манастира су уписала Саву за свог утемељача.

Све ово Сава је чинио не због своје сујете него из љубави према Христу и за спомен свога оца Симеона. Он је ово и још много других добрих и великих дела чинио са радошћу за спомен свога великог и вољеног родитеља. 3

1. По прастаром обичају, свештеник који обави опело, прекрије тело белим покровом. На овом покрову он нацрта црном кредом скицу људске лобање и напише на томе иницијале од четири грчке речи: ИС - ХС - НИ- КА,
2. Мало пристаниште Дафни налази се у близини манастира Ксиропотама. Дафни је била митолошка нимфа, претворена у лаворово дрво. Овим именом, Дафни, зову се жбунови од лаворике са пријатним мирисом, који расту у великим количинама на Светој Гори.
3. "Св. Симеон је понос наше / српске/ средњевековне историје. Изгледа да је његов углед у средњем веку био чак већи од угледа Светога Саве... Срби су тада звани: "народ Светог Симеона". / Василије Марковић: "Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији.", стр. 64./

ИСПОСНИЦА СВЕТОГ САВЕ У КАРЕЛИ

ГЛАВА 13

КУЋА ТИШИНЕ

Да се потсетимо како је Сава основао јединствени центар за духовне вежбе и молитве у Кареји, центру Свете Горе. Та кућа се на грчком језику зове Исихастирион, што значи: Кућа тишине. Срби је зову: Испосница. 1

Смрт оца можда је убрзала али није била узрок Савиног повлачења из света у самоћу. Њега никада није напуштала чежња за усамљеничким пустињачким животом. Баш та жеља га је и довела у Свету Гору. Она се нарочито распламсала у њему после сусрета са правим пустињацима, повученим у колибе, пећине и литице Свете Горе. Неузмиравани од света, непрекидани у мислима, безбрижни за свој телесни живот, они су били слободни као птице. Били су само у друштву са Богом, и са дивним убеђењем: Само је Бог довољан. То је пут ка светости, мислио је Сава када их је по први пут посетио. Вративши се у Ватопед он је молио игумана да му дозволи да и он иде и да живи са њима. Тада му је било само седамнаест година. Искусном игуману ова молба не беше ништа ново. То се увек дешавало и дешава са младим, одушевљеним почетницима. Они зажеле да се одједном одвоје од света у самоћу. Јер мисле да је живот са људима у манастиру препрека њиховом директном односу према Богу. Они нису довољно упознати са борбом у коју пустињаци воде са много већим препрекама-злим дусима. Зато игуман тада одлучно одби Савину жељу да иде из манастира. Објаснио је Сави да је за монаха његовог узраста опасно да се хрве сам "против господара таме," и да то може одвести у разочарење и безнадежност, чак и умни поремећај, као што се некима и догађало. Међутим, сада је Сава био већ зрео човек од тридесет година и довољно духовно искусан. Он подиже малу кућу у Кареји, са лепом малом капелом у њој, посвећеној своје имењаку Светоме Сави Освећеном / 532.године/. Ту, у уској и тамној ћелији он је себе подвргао најстрожијим подвизима, за које је икада чуо или видео. Испосничким животом, са свом строгишћу, као камдијом, он је шибао своје тело и душу без милости. Дан и ноћ, у тишини своје ћелије, он је дубоко размишљао о свакој реченици Јеванђеља. С времена на време метанисао је и све своје молитве пратио сузама. Лежао је на голој земљи. Постио је до границе пладовања, умртвљујући сваку телесну жељу и спречавајући удаљавање мисли од Бога. Трудио се свим силама да се помоћу умних молитава нераздвојно прилепи за Христа. Сам Бог зна какве је још подвиге упражњавао, да би своју душу очистио и учинио је стрелом која се пробија ка небу.

Распет без крста, он је своје тело толико измучио, да му се "стомак слепо за кичму." Услед тога добио је болест јетре, коју никада није могао да излечи. Због тога се целог живота морао уздржавати од

статке и масне хране. Међутим, он је био благодаран Богу, јер му је то помогло да буде умерен у свему и да стекне оно за чим је највише чежуо: срце озарено небом и неисказани душевни мир. Имао је такође, прекрасне визије о небеском свету. У таквој једној видео је свога оца у светости и слави. Симеон му том приликом рече: "Ти ћеш бити одликован са две круне; једна аскетска, а друга апостолска и обојица ћемо уживати радости небеског блаженства." Ово јављање Сава је разумео као знак, да оде у Хиландар на гроб свога блаженог оца ради годишњег помена. Што год је Сава учинио добро у животу, желео је да то остане трајно и корисно за спасење других. Као што је он подражавао највеће духовнике, желео је да и други иду његовим путем. Због тога он се трудио да његова кућа тишине буде стална богомоља везана за Хиландар, али ипак независна. Он је написао Правила за ту испосницу, односно за Хиландарце који треба ту да живе. Ово правило Сава је писао својом руком на пергаменту и потписао га са: "најнедостојнији међу грешницима— Сава". То је још увек сачувано и зове се Карејски типик. Пошто текст овога Правила није дугачак, Сава га је уклесао на мермерној плочи изнад улазних врата Испоснице, где и данас стоји. Главни прописи овога Правила су: Тамо ће стално живети два, до три брата из Хиландара. Ова установа треба да буде потпуно независна од Прота, па и од игумана Хиландарског. Браћа која живе у Испосници треба да држе молитву и пост како је прописано посебно за њих, што значи: дозвољено им је да једу једанпут дневно, изузев суботе и недеље, и без маслиновог уља средом и петком. Они су дужни да прочитају цео Псалтир сваке ноћи и све каноне Христу и светитељу дана као и Акатист Пресветој Богородици. Велики манастир Хиландар треба да снабдева браћу у Испосници храном и одећом. Ево већ 750 година, ово Правило се стриктно поштује у Српској кући тишине. Пост није никада био погажен, молитве никада не престају, а запаљена кандила никада се не гасе. То је јединствена кућа молитве не само у Светој Гори, већ у целом православном свету. Монаси Свете Горе посебно уважавају ово место, поштују и диве се монасима који тамо живе. Као што се види, ово је Правило веома строго, али је и као такво блаже од онога којим је Св. Сава ту живео. Он је према другима био снисходљивији, знајући слабости људске природе.

Велики неимар видљивих цркава, доказао је да је и у исто време и највештији градитељ људске душе — невидљивог храма Светога Духа.

1. Исихизам је посебан облик аскетизма. То је са Синаја у Свету Гору донео Григорије Синаит у 14. веку, као преко потребан систем за унутрашње духовне активности. Исихизам је био прогоњен у Византији до великог архиепископа солунског Григорија Паламе. Прогоњени Синајци одоше у Бугарску и најзад се настанише у Србији. "Седам синајаца" често су били помињани у српској историји. У Србији су дочекани с поштовањем, јер су српски монаси сматрали Саву такође исихастом. Седам синајаца / или синаита/ основали су манастире по Србији, по којима су и помрли, остављајући за собом миогуче ученике. Свете мошти Григорија Синаита још увек се налазе у манастиру Горњаку. / Враћене 1977. године у Св. Гору, у манастир Св. Григорија / Григоријат/, кога је он и основао. Примедба преводиоца/.

ГЛАВА 14

БОГ ОТКРИВА СВЕТИТЕЉА

Познато је да у Источној цркви нико не може бити проплашен светитељем, ако га Бог као таквог није показао. Нема сумње да је Сава у визији видео свога почившег оца живог у великој слави. Испуњен стрепњом и радошћу после те визије, он дође из Испоснице у Хиландар да припреми годишњи парастос оцу. Намерно позва Прота, све игумане великих манастира и најчувеније духовне оце Свете Горе. У међувремену окити гробницу и припреми све потребно. Када позвани и незвани дођоше у великом броју, Прот са многобројним свештеним лицима одржа парастос. После вечере у хиландарској великој сали сви зажељеше да оду на починак. Међутим Сава замоли Прота да са грчким и другим монасима наставе свеноћно бденије у затвореној цркви, без Срба. "А ја одох, оче, рече он, "у Пирг са својим монасима да чиним исто на нашем матерњем језику. И када угледаш знак од мога покојног оца, молим те, позови ме." Прот није разумео значење Савиних речи, али ипак послуша и уђе у цркву са Грцима, Турђијанцима и Румунима, свештеномонасима и монасима. Сава, неуобичајено, даде кључ од цркве Проту. Друге кључеве даде вратару и посла га на одмор. Он лично оде у своју келију и мољаше се сву ноћ. Молио је Господа да и другима открије славу његовог оца, коју је само њему открио тајно у Испосници. Другим речима: да открије светитељство Симеоново на очиглед других, страних људи. "Јер шта ће ми помоћи, о Господе, ако се ја сам радујем у Твојој милости према моме оцу? Покажи то, молим те, свима јавно." Тако се Сава молио, док се бденије служило у затвореној Великој цркви.

У зору, када је свештенство свечано певало: "Слава Богу на висини..." деси се чудо: Свето миро, пријатног мириса који испуни целу цркву, поче да тече из тела светог Симеона. Монаси у ускићењу пови-
каше: "Господе, помилуј! Господе, помилуј нас!"

Видевши ово чудо, Прот се сети Савиних речи да га позове кад види знак, те брзо посла по Саву. Чим Сава стиже, паде на гроб и гласно плакаше, славећи Бога.

Претпостављамо да ће читаоци разумети Савину генијалну зами-
сао. Чврсто уверен да ће Бог услишити његове молитве, и открити оста-
лима славу Симеонову, он није желео да Срби, већ странци буду сведо-
ци тога, и да они то први објаве. Проту ово Божје чудо није било ништа мање изненађење од Савине уверености да ће Бог ово учинити. "Господ испуњава вољу оних који га љубе," узвикну Прот.

После првог изненађења Прот се, са свима монасима бесконачно радоваше, јер је Бог, у својој неограниченој милости, учинио једног од њих — скромног монаха — великим светитељем, кроз кога је цела Света Гора била награђена још једним украсом више и још једним заступником пред Богом. Сава напуни флашу са мирисним уљем из тела светог

Симеона, и поста своје брату, великом жупану Стефану. Тако се тужна заупокојена служба претвори у радосну захвалност Богу због даривања новог светитеља Светој Гори и православном свету уопште. Добром Проту Дометијусу, Сава омиле као највећи јунак молитве. Он је често наговарао Саву да прими свештенички чин. Али, Сава је то увек одбијао, говорећи да он није достојан тако велике части. Једном рече Прот: "О, нека би Бог дао да ја будем тако недостојан." Најзад, Сава попусти и отац Дометиус се радоваше. Он позва епископа Николаја из Јерисоса да дође и рукоположи монаха Саву. Епископ дође у Хиландар и рукоположи га најпре у чин ђакона а следећег дана у свештеномонаха. Кад један монах постане свештеномонах / јеромонах / сматра се у Св. Гори великом чашћу. Сава је примио овај чин после навршене тридесете године, како је то прописано старим канонима Цркве. Прот је био толико срећан и радостан да је пољубио руку новом свештеномонаху, иако је био од Саве много старији.

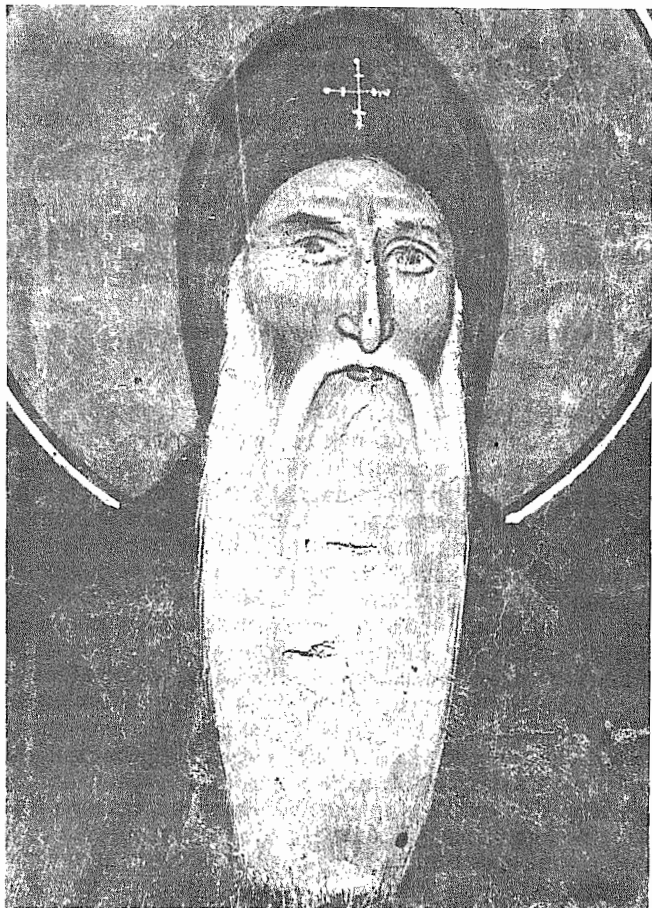
После тога, Сава оде у Солун по хиландарским пословима. После свих несрећа које је овај град претрпео, Солун је још увек у Савино доба, био метропола Илирије. То бејаше диван град, опасан високим зидом са седам кула и са изврсним пристаништем. Пун хришћанских посетилаца од времена Светога Павла, Солун се такмичио са Цариградом у многобројним достигнућима византијске цивилизације у : уметности, архитектури, зидним украсима, државним и приватним зградама, славним црквама украшеним фрескама, чувеним гробницама и моштима многих мученика, на челу са најпрослављенијим од свих, св. Димитријем, заштитником града Солуна. 1

У Солуну је постојао манастир Филокалис, са српским монасима чак и пре Светога Саве. У историји је забележено, да су српски монаси узели видног учешћа у одбрани града противу номандских пирата из Сицилије / 1185. године /, пре него што је Сава дошао у Св. Гору. Сава је обновио тај манастир, богато га наградио и увек отседао у њему када би долазио у Солун. Он је био и прихватилиште за монахе из Хиландара.

Солун је имао две плавне капије, западну, звану "Вардарска" и источну, звану "Каламарија". Путуюћи на мазгама са својим монасима, Сава је улазио на Каламаријску капију. Он је најпре посетио солунског митрополита кир Константина, где је поново сусрео епископа Николаја, који га је рукоположио. Епископ је одушевљено објашњавао митрополиту о новом српском манастиру у Светој Гори, хвалећи Симеона и Саву као истинске Божје људе. Говорио је и о чуду са моштима првога, и о раду и добротинствима другога. Митрополит је са поштовањем и великим симпатијама посматрао младог јеромонаха. Предложио је Сави да служи са њиме у катедрали. Сава је то радо учинио. Бејаше то свечана литургија коју су служили митрополит Константин, епископ Николај из Јерисоса, Михаило касандријски и Димитрије адрамерски са Савом и и многим грчким монасима. На литургији, митрополит произведе Саву у чин архимандрита. 2 Сава им се захвали и врати се у Филокалос. Одакле написа писмо брату Стефану, описујући све шта се десило са њи-

ховим оцем за време заупокојене службе. Посла му и ону флашу са мирисним уљем које је истекло из моштију Светог Симеона. После свега овога, Сава се врати са својом пратњом у Свету Гору, сада са већим црквеним чином, али и дубљим смирењем у своме срцу пред Господом.

1. Св. Димитрије, млади гувернер Солуна, претрпео је мученичку смрт за Христа у почетку 4. века од римског цара Максенција. Он је прослављен и признат у целој православној цркви. Многе су богомоље посвећене њему. Св. Димитрије се сматра заштитником Сибира.
2. Архимандрит је највиши црквени чин до епископа. Само монаси могу бити архимандрити у православној цркви.

СВ. СИМЕОН НЕМАЊА

Фреска у Краљевој цркви у Студеници из 1313/14. године

ГЛАВА 15

БРАТ ПРОТИВУ БРАТА

Постоји здрав социјални принцип који доноси мир и срећу међу људима. Он је изражен речима Светога Павла: "Чашћу један другог већим чините." / Римљ. 12,10/. Симеон и Сава су се стриктно држали овог правила. Симеон је сматрао Саву већим од себе. И један и други чинили су све што је могуће да другога учине већим и славнијим од себе, на путу спасења. На овом позитивном и јеванђелском правиту, Света Гора је почивала од самога почетка. Супротно овоме, постоји и антисоцијални — Кајински принцип личног уображења и лажне славе, што неминовно гура друштво, породицу, нацију или империју у неред, зло и беду. Овај кобни неспоразум избио је и узео маха међу двојицом краљевске браће у Србији, после смрти њиховог оца, св. Симеона. Кривица је свакако била до Вукана. Док су се његов отац и брат у Св. Гори наточвечански трудили да спасу своје душе, он је чинио све што је могао да изуби своју!

Незадовољан својим подређеним положајем од дана када је његов млађи брат наименован великим жупаном у Расу од стране оца, Вукан је планирао освету и подвалу. Његова жена, римљанка, поцџоматала је његов кобни план. Он се, ипак плашио да се побуни противу Стевана за време Немањиног живота, иако је Немања био само обичан монах. Он се, можда, добро сећао шта је бутарски цар Борис, као монах, учинио противу свога блудног сина и наследника Владимира, када се овај повратио паганizmu. Борис обеси мач о појас преко своје црне ризе, пожурџ у престоницу, ослепи свога сина и баци га у тамницу, поврати ред у држави и врати се натраг у манастир. Зашто Немања — Симеон не би учинио исто са својим сином — бунтовником? Тако је размишљао Вукан и зато чекаше. Убрзо после Симеонове смрти, он поче да остварује овај свој план. Са изнајмљеном војском туђинаца он нападе Стефана. Иако га је Велики жупан неколико пута побеђивао, он је упорно нападао, док најзад, уз помоћ Мађара није победио Стефана. Кад је победио и протерао Стефана из земље, Вукан је желео да се крунише за краља. Затражио је круну од папе, који је тада једини држао арсенал краљевских круна. Заклео се и на верност папској цркви. Папа му пошаље круну по мађарском архиепископу Калокију, са налогом да преведе све Србе у католичку веру. Са овим се није слагао Емерик / Имри/, мађарски краљ, који је полагао право на титулу краља Срба, иако је био савезник с Вуканом у борби противу Стефана. Због тога он не дозволи папском делегату да са том мисијом иде Вукану. Ускоро после тога Емерик је био заузет тешком борбом са братом Андријашом. У овој борби он погибе, а Андријаш узме мађарски престо. Овај нови краљ, још амбициознији од свога брата, коначно спречи папског делегата да обави своју мисију међу Србима. У међувремену Стефан, видећи Мађар-

ску, Вукановог савезника, тако ослабљену унутрашњим борбама, удари снажно противу Вукана и отера га чак до јадранске обале и поврати свој престо и све покрајине. Ово се збило 1204. године.

Ове четири године исцрпили су и уназидиле Србију, упропастиле економију, смањили становништво, ослабиле снагу, а поља остала необрађена. Због нереда, несиурности, глади, велики број Срба се отелио у стране земље.

У то време, сукоби међу браћом избијали су на све стране, у свет као епидемија. Ово се није дешавало само у Србији и Мађарској, већ исто тако и у Бугарској и Византији. У Бугарској су три брата престано држала један другом нож под грлом: Асен, Петар и Јован. Прву двојицу поби трећи брат Јован звани Кало Јован — Лепи Јован и сам себи присвоји титулу "цар Бугарске." Најгоре од свих, прошла је Византија. Тамо су братоубилачке борбе довеле најзад царевину под јарам најнехуманијег освајача Цариграда. То су били латински крсташи четвртог крсташког рата.

У кратком размаку од двадесет година, шест царева се смењивало и ни један није умро природном смрћу. Хришћани престонице очекивали су Божју казну за све то, али не од хришћана Европе, већ од неверних Турака из Азије. Страшан удар дође, међутим, са Запада а не са Истока. Дође као снежна олуја за време владавине цара Алексија III Анђела, таста српског великог жупана Стефана, и продужи се и за време кратких владавина његових наследника Алексија IV Анђела и Алексија V Дукљанина. После једног неуспелог отпора, Алексије III побеже, а касније Алексија IV задавише Латини, а Алексије Дукљанин, неустрашиви борац, као заробљеник, би бачен са куле високе сто педесет стопа високе. После тога, ови, нажалост крштени људи, првога дана окупације светог града Источног хришћанства, измасакирали су четири хиљаде хришћана, иако су, тобож, дошли да ослободе хришћане од исламског терора. Каква иронија! Они поробише и опљачкаше Цариград, покрадоше сваку кућу и оголише Св. Софију и друге цркве, не остављајући ни један златан сасуд, крст, одежду, икону или кандило. Њихови свештеници су глумиво скупљали ковчеге са моштина светца, да би их однели у Рим. Званичне зграде и музеји убрзо су остали празни и голи. Проститутку са улице поставили су на патријарашки престо у Св. Софији. Пошто су је обукли у патријарашке одежде, наредили су јој да пева вулгарне песме. Злочине ових крсташа описали су неки западни историчари опширно са стидом, а грчки хроничар пише: "Французи су се понашали неупоредиво горе од Сарацена Јер, када се град предао, неверници су најмање поштовали цркве и жене. Крвожедни и подивљали, застепљени венецијански дужд Ерико Дандоло немилосрдно се светио Грцима, после грубог вређања. Тада папа Иноћентије, са великим задовољством посла свога латинског архиепископа да замени проститутку на престолу најузвишенијег православног патријарха на Истоку. 2

Суочени са тешким приликама и Вукан и Стефан зажелеше да се заувек измире. Замолише свога најмлађег брата Саву, да, милости ради, дође, са телом њиховог оца, да би успоставио мир међу њима.

Подивљали крсташи, међутим, без икаквих поштовања Божјих светиња под небом, упадаше често у Свету Гору са намером: да краду, отимају, пљачкају и убијају. Они су угрозили мир и независност Свете Горе. Они заиста нису узалудно стигли са Запада на Исток. Тражили су злато, а губили своје душе. Ослобођење Свете Земље био је само њихов изговор.

Тада је у Хиландару било већ две стотине монаха. Сава је размишљао и двоумио се. Ако их остави саме, бојао се да би због страха од крсташа могли да се разбегну. А ако би пак остао у Хиландару, мир међу браћом у Србији и јединство српског народа могу бити доведени у питање. Био је између две ватре и морао је да се одлучи. Због тога пожури у исповедницу да измоли савет од Бога.

1. У средњем веку, право првенства није било тако поштовано као касније. Наследство прворођеног сина није било формулисано у законској форми. Отац је имао право да наименује за наследника сина, кога он жели. Ово је била пракса међу Словенима и Грцима на Балкану, као и међу Мухамеданцима. Разлика између хришћана и Мухамеданаца у пракси била је у томе, што је хришћански владар поделивао осталим синовима неке покрајине и положаје, док би нови мухамедански султан побио сву своју браћу, бојећи се ривала, по рецепту коранских прописа.
2. Едвард Тибон: Историја, промене и пад Римске империје, глава 60 – Ц.В.Ц. Оман: Византијска империја, гл. 22.

Св. Сава над очевим гробом измирује браћу. Икона Арсе Теодоровића из 1815. на владичанском трону Богородичине цркве у Земуну.

ГЛАВА 16

ИЗМИРИТЕЉ

Сава одлучи да се врати у Србију. Учинио је то тешка срца. Двадесет година је прожујало од како се повукао од света и нашао духовни мир у Светој Гори. Иако страна земља, она му је прирасла за срце више од земље својих предака. Али он не беше човек који утађа себи, већ Богу. Имајући на уму Христове речи: "Благо онима који мир граде, јер ће се синовима Божјим назвати" и обећање дато оцу да ће његово тело пренети у Србију, Сава прикупи сву снагу да поново гази узбурканим таласима света. Само за кратко време, мислио је он.

Када отворише Симеонову гробницу, осам година после смрти, нађоше његово тело цело, сачувано од трулежи. Сава позва неколико најпознатијих отаца Свете Горе да пођу са њим. Узеше ковчег са моштима и кренуше на напорни и далеки пут — за Србију.

Обавештен о овом, велики жупан Стефан изађе на грчку границу да сретне Саву. Пратили су га његови синови, рашки епископ са много свештенства, племства и државних великодостојника. Браћа падоше у наручје један другоме са нежним осећањем и сузама. Онда се Стефан поклонил пред Савом и ковчегом свога оца, као и пред Савиним уваженим пратиоцима, изљуби им руке и замоли благослов. Светогорски оци, навикнути на скромност само међу собом, били су изненађени кад ту исту скромност видеше и међу светским великашима. Због тога су још од првог сусрета заволели Стефана, старијег брата њиховог путовање—Саве. Гарда великог жупана Стефана поступила је такође по примеру свога господара.

После краћег одмора кренуше у поворци са свештеницима, певајући побожне песме и праћени непрекидним звоњењем звона и кађењем. Успут се народ стално придруживао и певао од радости. Јер, пле, њихов некадашњи моћни господар и владар Немања под којим су уживали мир и благостање, враћа им се сада као моћни светитељ, да би их заштитио узнемирене и осиромашене због братске неслоге и свађе. Сви су сада били испуњени надом и ишчеквањем добра. Премда је велики старац био телом мртав, он је као моћни светитељ, био жив и јачи сада него онда када их је оставио. Светитељи су увек јачи него краљеви и цареви. Осим тога, ту је био и његов прекрасни син, Сава, о чијем су светачком животу и несебичном раду већ кружиле легенде кроз српски народ. Народ није знао коме више да се диви и укаже веће поштовање, оцу или сину. Они обојица долазе назад као Божји благослов и непроцењиво благо, да обогате земљу.

На капији Студенице поворку је дочекало свештенство са игуманом Дионисијем, кога је још Немања поставио на ту дужност. После заупокојене литургије, прослављено тело светог Симеона сахрањено је у мермерној гробници, коју је он још за живота припремио, приликом

градње Студенице. Принц Вукан, са својим синовима и унуцима био је такође присутан. Он је поздравио Саву са великим поштовањем не као свога брата, већ као свога духовног оца и господара.

После краћег одмора Сава опоче служење свечаних литургија свакога дана, са усрдним молитвама за покајање и јачу љубав међу браћом. На свакој служби је проповедао, опомињући, упозоравајући, поучавајући и тешећи велике и мале. Светогорски оци су му помагали у овим службама. Они су били одушевљени величином и лепотом мраморне цркве Студенице и очарани љубазношћу и гостопримством српских монаха и народа. По Савиној жељи, они су разговарали са српским монасима у свакој годној прилици о светој животу који води у спасење и вечни живот. У Студеници се задржаше до следеће славе — Светог Симеона.

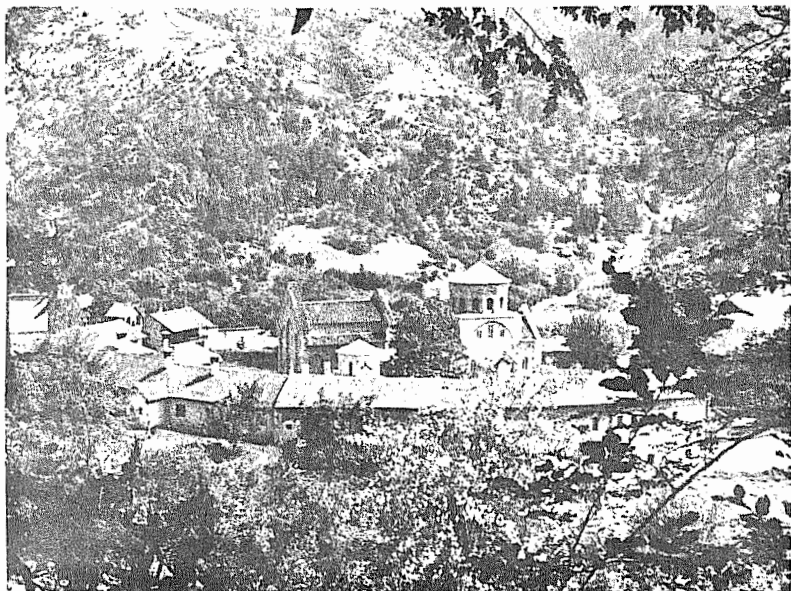
У међувремену Сава је разговарао са својом браћом, Стефаном и Вуканом приватно. Биограф описује резултате тих разговора овако: "Кроз Савино присуство", каже он, "два брата се ујединише у великој љубави." Слушајући светитеља, Вукан се осећао постиженим, јер се опрешио о заповест свога оца. Он је уверавао, да побуна није била по његовој жељи, већ по наговору његових велможа. Тако престаде непријатељство међу браћом и завађени народ задржа их у успомени као помирену браћу, те наставише да живе у љубави.

Успостављени мир међу браћом био је још више учвршћен на дан славе Св. Симеона, када је свето миро поново почело да тече из тела светитељевог, ту, у Студеници, као некада у Хиландару. То је био плод Савиних непрекидних молитава: "О Господе, Спаситељу мој, скрушено Ти се молим, прослави овог свог светитеља на Западу, у његовој родној земљи, као што си га прославио на Истоку, у Светој Гори. Као што си га прославио у страниј земљи, прослави га и у нашој рођеној. Нека би вера овога народа била ојачана Твојим чудом, а ови људи које сам довео са Истока, да се увере да смо и ми на Западу истинске слуге Свете Тројице. Са надом у Тебе ја сам довео ове људе. Немој ме изневерити у мојим очекивањима."

Тако се Сава молио, и после молитве потече свето миро. Пријатан мирис испуни Велику цркву. Народ је био изненађен, а светогорски монаси почеше наглас славити Бога, исто као и у Хиландару, кад се први пут десило ово чудо. Народ, у запрепаштењу паде у цркви ничице. Стефан и Вукан, плачући загрлише један другог. Брзо донеше болеснике да их помажу светим миром ради исцељења. Затим опеваше хвалу Богу. Велико славље се наставило неколико дана, а народ је хитао са свих страна да види ово чудо и да хвали Господа и светог Симеона. Сви су се осећали као да су били изгубљена срца па га сада нашли.

После тога Светогорци зажелеше да се врате кући. И Сава је намеравао да се врати са њима, али га Стефан преклињаше да остане. "О, свети оче, немој нас оставити у овом часу, већ продужи боравак међу нама, да би успоставио мир и поредак Божјим законом у народу твоје отаџбине. Бог је послао тебе, ја у то верујем, да довршиш оно што наш

часни отац не доврши. Ја ћу ти бити послушан као твој слуга.” Сава се осећао немоћним да се супростави овом мудрој апелу. Тако Светогорци напустише Студеницу без њега. Велики жупан и Сава, као и многи друпи, обдарише их богатим даровима. После овога, они се опростише и праћени почасном стражом до границе, одоше у Свету Гору. Тада је цео српски народ дубоко захваљивао Богу и Светом Сави.

МОНАСТИР СТУДЕНИЦА

ГЛАВА 17

ДЕЛА И РЕЧИ

У Србији, као и у Византији, цареви и краљеви који су подигли манастир, ако тако желе, имају право, да наменују старешину тога манастира. Немања је то своје право користио у Студеници, својој плавној задужбини. А записано је у повељи Студенице, да то право припада и његовом наследнику. Користећи ово наслеђено право, Стефан наименова архимандрита Саву за старешину Студенице не само за то, што је он био најдостојнији за тај положај, већ вероватно, што је тиме желео да га што више веже за Србију. Сава преболевши носталгију за Светом Гором баци се свом снагом на посао. Нова околина постаде му врло брзо домаћа и присна.

Пре свега, мора да је био одушевљен ненадмашном лепотом беле мраморне цркве у вечито зеленој јеловој шуми. Он је ту цркву сада први пут видео, јер ју Немања подигао неколико година по његовом одласку из Србије, а у Светој Гори таква црква није постојала. Студеница је била већа и виша од Хиландара; мешавина византијско—далматинског стила. Поред тога, Немања је завештао многа имања, што је омогућавало духовни и економски развој манастира и издржавање великог братства. И најзад, што је најважније, ту са њим беше и његов свети отац, духовно живи, који је чинио чуда, и са љубављу пратио Савин рад, упућивао га и помагао из другог света. Бела црква стајаше пред њим као прекрасно живо тело, које је дисало духом и светошћу светог Симеона. Присуство оца, дочараваше му присуство целе Свете Горе.

Сава одмах заведе у Студеници хиландарски Типик са малим изменама. Он привуче велики број искушеника, како српских племића, тако и оних из сељачког сталежа, који су желели да живе монашким животом. Задржао је у Студеници и неколико угледних светогорских отаца, да би му помагали у припреми нових генерација монаха; да поучавају, исповедају, пишу и препisuју књиге, да живопишу цркве и сликају иконе. Прописао је, такође, правило живота за све становнике манастира, госте и посетиоце. То није дисциплина касарне, већ поредак праве Божје духовне породице. Средио је манастирску економију и развио производњу. Вина, меда, рибе и стоке било је довољно не само да би се храниле стотине монаха, него и за хиљаде поклоника, ученика, посетилаца и болесника. Тако Студеница постаде најчувенија светиња целе нације. Ништа на свету не може да тако неодољиво привуче људске душе као истинска светиња. Народ је из свих крајева државе хрлио Студеници да се Богу моли, да учи, да тражи опроштај грехова и лека болестима, да види монаха — принца Саву, да присуствује његовим продуженим литургијама, да чује његове речи, да прими свето причешће и благослов из његових руку и да буду помазани миром светог Симеона. Многи дођоше, такође, да виде нешто што је сасвим необично— како чак и богати могу да уђу у царство небеско.

Сава је морао да обезбеди храну и преноћиште свима посетиоцима, поред духовне хране коју је морао да им припрема и даје. Ово је он чинио тихо као монах, а послушно као слуга.

Дозидао је још зграда око манастира за монахе и њихове радионице, као и за смештај народа. Подиже, такође, и неколико мањих цркава у брдима и виноградима удаљеним од манастира, за потребе монаха који ту раде као и за оближње становништво. Уз ове цркве биле су и зграде за становање монаха, за смештај и оставу. Нажалост, највећи део ових зграда је данас у рушевинама, услед вековне турске тиранске владавине.

Тако Сава прво обнови своју резиденцију, уредивши је пристojно, по апостолском савету / I Тим. 3,45/, па онда одапте, из Студенице као зрачног центра, он разви делатност кроз целу земљу, до најудаљенијих крајева Србије. Ишао је као сејач који сеје добро семе по душама људским. Проповедао је јеванђеље Христово; другим речима, учио је правој вери, правим осећањима, правилном делању. Једном речју, учио је правом путу који води у царство небеско. Позивао је људе на покајање. Објашњавао је да је грех једини зид између човека и Бога, између човека и његове среће. Опомињао је свакога да уклони тај зид да би могао видети светлост и да ужива у срећи. Он је учио народ како да се моли и како да пости, како да се чисти и буде дарежљив. Напашавао је важност крштења, светог причешћа и других великих тајни, потребних за очишћење, исхрану и учвршћење душе и тела. Упозоравао је на јеретике / Боумиле/, који су ускраћивали, и Латине, који су нејеванђелски давали ове свете тајне. Неке паганске обичаје заменио је лепим хришћанским, проширио законе и одредбе Православне цркве; тумачио народу Свето писмо кроз библијске приче и износио учење и дивне примере хришћанских светитеља и мученика. Он је описивао народу живот светогорских монаха и њихове надчовечанске напоре ради спасења душе и задобијање Христове љубави. Никада није пропустио да помене свога оца, светог Симеона и Божје чудо кроз њега. Он је наставио да гради свуда цркве од камена и дрвета. На неким местима поставио је дрвене крстове уместо цркава.¹

У Савиној личности народ је осећао свога правог и истинског пријатеља и пастира. Он га је слушао и следио без поговора, јер је видео да он живи онако како проповеда. "Народ се хранио његовим речима као медом." Свет је волео његову скромност и искреност. Он је залазио у прост народ као међу своје, али са апостолским ауторитетом. Шта више, Бог га је, као свога изасланика обдарио даром чудотворства које он чинише над болеснима, кроз молитву за њих. За Саву се заиста може рећи: Појавио се велики светионик у српској земљи пуној таме, незнања и сметености.

1. Сава је практиковао да подиже дрвене крстове у ненасељеним пределима, предвиђајући да ће ова места у будућности бити насељена. Он је то, по предању, учинио и у шуми где је данас велико село Таково у коме је кнез Милош Обреновић објавио Други устанак против Турака 1815. године. Постоји једна прича о томе, како је Савин стриц једном рекао Сави: "Ти зидаш више цркава него села." Сава му на то пророчки одговори: "Веруј ми, биће више села него цркава."

ГЛАВА 18

ЈОШ ЈЕДНА ИСПОСНИЦА

Ако желиш да видиш најчудније место које припада Студеници, али је ван ње, треба да поћеш северно од манастира, кроз предео звани "Немањина кула".¹ Иде се уз брзу жуборну реку Студеницу. На левој страни видећеш извор и каменолом белог мермера, који је Немања употребљавао за зидање своје Велике цркве. Мало даље, идући кроз шуму, моћи ћеш да свратиш на обалу реке да се напијеш освежавајуће минералне воде, која је веома лековита. После отприлике једног сата хода, пређи реку преко једног узаног дрвеног моста и скрени лево, а затим узбрдо. Прођићеш најпре кроз предео са необично малим дрвећем, док не доћеш до границе светог земљишта са необично густом и лепом шумом, где је дрвеће поштеђено секире и где би било проклетство јести месо. Тако је правило Светога Саве — свако ће ти тако рећи. Та шума и земља припадају Савиној Кући тишине / Испосници/. Иди још један сат кроз шуму, док се пред тобом не укаже чаробна зелена долина. Пређеш мали, сребрнасти поточић и — ту си у Доњој испосници, одакле мораш да се пењеш отприлике још пола сата, док не стигнеш до Горње испоснице. У Доњој испосници ће те дочекати два до три монаха из братства Студенице. У њиховој једноставној кући, покажеће ти малу капелу, у којој они строго практикују молитвено правило које је прописао Свети Сава. Братија ће те примити веома љубазно, али ће ти само један од њих одговорати на питања. А на питања, која су исувише лична и световна нећеш уопште добити одговор. Јер, молитвена тишина је њихова атмосфера.²

Сада идеш узбрдо кроз борову шуму и убрзо ћеш се наћи изнад провалије. На десној страни стоји високи зид једноставне стене, кроз коју је просечен пролаз и на неким местима није шири од пола метра. На левој страни, видећеш готово вертикалну падину, покривену стенама великим као и колибе, побациане у неред у као да су их неки динови разбацали у међусобној борби. На дну ове фантастичне панораме тече Студеница, не жуборећи, већ грмећи. Посетиоци са слабим нервима враћају се назад, да би избегли несвестицу и губитак стабилности. На крају, доћеш до узаног полукружног отвора, и наћи ћеш Испосницу Светога Саве, његову Кућу тишине. Као ластино гнездо прилепљено за стену стоји конструкција од камена и храстових преда, сада скоро у распадању. Испод зграде налази се бунар са врло мало воде, која се носи болесницима. Бунар се зове каца.

Ко је икада могао замислити да би краљевски син изабрао тако страшну литицу за своје пребивалиште радије него дворски живот? Сава је то изабрао за своје привремено повлачење у самоћу, док је био у Србији; исто као што је употребљавао Испосницу у Кареји, док је био у Светој Гори. Он је ово практиковао не само док је био

монах или старешина манастира, већ и касније, када је био архиепископ. Занемаривао је своје тело да би дух господарио над њим. Он је своје телу ускраћивао готово све, што му је природно било потребно. Духовни резервоар је морао бити обновљен, а Испосница му је најбоље служила за обнову духовне снаге. Он је био сувише дуго и много у народу, путујући, проповедајући, слушајући, поправљајући, радећи, зидајући, заиста претерано много са народом и природом. Потребан му је био директан и неузнемираван додир са Богом, додир његовог духа са Божјим Духом. Сваки љубавник воли самоћу. Савина љубав за Христа терала га је у самоћу. И шта је све он чинио у својој усамљености, само је Богу познато. Претпостављамо да је ту поступао исто као и у својој првој Испосници у Кареји. Другим речима, он је настојао да замени свој живот и мисли Христовим, следећући речи Апостола: "Ја не живим, већ Христос живи у мени." /Гал. 2,20/. Живети у Христу, мислити као Христос, имати љубав Христову, чинити вољу Христа Бога, то значи бити као Христос у сваком погледу. Ово је био циљ свих подвига пустињских отаца на Истоку. Нема сумње да је то био и Савин циљ у његовом месту тишине.

Тешко је претпоставити да се Сава повлачио у Испосницу сваког поста, као што су чинили велики испосници у пустињи, већ је свакако ишао према приликама. У Србији, он није могао бити обичан пустињак. Бог га је послао да ради у народу и за народ. У њему су се срели Исток и Запад у пуној хармонији. Био је наклонен дубоком размишљању као источњак, а енергичан у акцији као западњак. Обе ове особине или таленте он је развијао до савршенства. У суштини, међутим, ту је лежала велика духовна снага, употребљена једном за један, а други пут за други циљ.

После извесног временаведеног у Испосници, Сава се, препорођен као и обично, враћа у Студејницу, да обрадује и учврсти целокупно братство својим присуством. Тада је поново полазио на своја обичајена путовања по целој земљи, да као и раније проповеда, учи, зида и ради међу Србима.

Такав је био Савин живот из године у годину, док једнога дана не оде своје брату великом жупану Стефану са предлогом да сазидају нови велики манастир у месту званом Жича. У том тренутку он је имао неке далекосежне планове, које је само делимично поверио своје брату. Ови планови су дошли као узгредни плод Савине медитације у Испосници. Стефан, будући убеђен Савиним аргументима, радо је пристао да сазиди лично свој манастир.

1. Немањина кула још увек постоји. То је велика зграда са неколико спратова и капелом, лепо украшеном фрескама. Немања, као велики жупан, сазидao ју је, углавном, за одбрану манастира.

ГЛАВА 19

ПОБЕДА БЕЗ МАЧА

У оно време, много брже но у наше, владари су врло лако мењали пријатељство за непријатељство. Савина плавна жеља беше да озари свој народ правом вером и да га спасе немарности и греха. Иако је био потпомаган од неколицине ученика из Хиландара и Студенице, Савино је време у потпуности било испуњено радом. Поред тога, он је често био приморан да преузме на себе неугодне послове свога брата, Великог жупана.

Једном приликом врло озбиљна опасност угрозила је опстанак српске земље. Неки принц Стрез, који је себе звао севастократор, запрети оружаним нападом на Србију. Све су очи биле упрте у Саву да он отклони ову беду. И заиста, уместо војске, он оде сам да се својом пастирском вештином супротстави непријатељској разјареној војсци. ¹

Ко је био тај Стрез? Рођак и вазал бугарског цара Калојана. Његово војводство бејаше југоисточно од Вардара. Он је био опасна и безобзирна особа. Његове амбиције су биле веће од памети и поштења. Али, све дотле док је грозни краљ Калојан био жив, он се није усудио да покуша ма шта противу њега. ²

Међутим, чим је Калојан у напади Солуна изгубио живот, Стрез подиже буну против Борила, нећака и наследника Калојановог. Ударивши брзо и изненада, он покори скоро половину бугарског царства. Српски жупан беше у помоћи Стрезу у његовим напорима. Краљ Борила је у неколико наврата молио Стефана да ускрати своју помоћ побуњеном кнезу. Стефан је, међутим, вероватно рачунао да би Стрез могао бити мање опасан непријатељ од Борила. Тако, чак и задњи Борилов оштри захтев за изручење Стреза од стране Стефана, "да буде спављен или исечен на комаде," остаде без успеха. Јер, Стрез је преклињао Стефана да га не остави, обећавајући му, по слабости свога карактера, много више но што је био у стању да учини. Уместо да поступи по жељи бугарског краља, Стефан направи савез са Стрезом, узимајући га као вазала под своју заштиту. Обојица су се заветовали на међусобну верност, заклињући се са рукама на Светом писму, да ће бити као права браћа. Борило није био у стању да се сам бори противу Стефана и Стреза, јер између осталог, он претрпе тежак пораз од латинског цара Хенриха код Пловдива. /1208. г./

У то време, међутим, женидба је помагала онде, где ништа друго не може. Побјеђени краљ Бугарске даде девојку из своје фамилије за жену латинском цару. Тако, дојучерашњи непријатељ, постаде пријатељ и ратни савезник. Њиховим удруженим снагама, они окупираше Србију и дођоше скоро до Ниша. И баш тада се догоди чудна и неочекивана ствар, која окрете ситуацију наопако. Једне ноћи, бугарска и латинска војска видеше у ваздуху натприродну појаву светог Симеона,

како им прети љутито. Држећи од страха, војске се повукоше у журном маршу према својим земљама.

Неко време после тога, савезници покушаше да подмите Стрезу и да га покрену против Стефана. Обећаше му да ће признати све територије које је отео од Срба. Стрезов лабилни карактер није се могао одупрети овој ласкавој понуди. Он пристаде, прикупи силну војску и припреми се за изненадни напад на Србију.

Стефан бејаше извештен о злој намери овог преваранта. Он посла Стрезу поруку са упозорењем, а потом посла и неколико својих представника да то понове. То учини и по трећи пут, али Стрез остаде упорно при своме. Најзад, Срби такође мобилисаше војску да бране своју земљу.

Тада се Сава понуди да лично оде и упозори Стрезу у име Христа. Са пристанком свога брата, он оде са неколико пратилаца у Просек, резиденцију принца издајника. Просек не бејаше ни град ни село, већ узана клисура између високих стена кроз које тече Вардар. На стени високој преко четири стотине метара, Стрез је подигао тврђаву, у којој је живео. Тамо је такође било и позориште, дозидано уз његову резиденцију, као и пространа тераса, која је висила над реком. Ту је он проводио нитковски живот у незасићености и пијанству са друштвом себи равним. Стално је држао један број затвореника иза браве и често чинио грозне злочине над њима да би разонодио своје пријатеље за време оргијања. Наиме, та сатанска игра се састојала у томе, да се несрећни затвореник баца са терасе доле у реку. У намери да засмеје своје друштво, он је несрећној баченој жртви добацивао, вичући: Пази, да ти се ђурак не покваси." Стефан је слушао за грозне злочине свога штићеника и оштро га је укоравао, али узалуд.

Сада дакле, таквом човеку дошао је Сава, као миротворац. Испред тврђаве, Сава угледа моћну војску. Стрез, међутим, прими Саву са свим поштовањем и лажним пријатељством. Сава је најпре отпочео тихим, мирољубивим тоном, говорећи Стрезу о хришћанској љубави и вери, којој смо се сви заветовали кроз крштење; затим му говораше о поштењу и искренности хришћанских владара у односу једног према другом, о страхотама рата и крвопролићу међу хришћанима, о Стефановој великој жељи да живи у миру са својим побуњеним суседом и тако даље. Но, све то бејаше узалуд. Што је Светац више убеђивао Стрезу, то су све више његови најближи сарадници били незаинтересовани, па чак и љути. Он није навикао на љубазне речи, већ једино на ласкање или клевете. Можда би укротитељ лавова са камчијом у руци имао више успеха са таквим отпадником но Свети Сава. На крају разговора, Сава промени начин разговора и запрети Божјом казном и правдом одметнику због гажења уговора и крвопролића. Ове претеће речи утишаше Стрезу, али ипак не промени своју одлуку. Тако Сава напусти тврђаву и оде у свој шатор ван Просека.

Била је тамна ноћ. Сава се, као и обично, повуче на молитву. Што је немогуће људима, Богу је могуће. Он се мољаше сатима без прес-

танка. И, пле чуда! После поноћи дође глас да је Стрез мртав. Умирући у свом дворцу, он је викао: "Брзо, доведи ми Саву. Младић кога посла Сава, прободје ми срце мачем. Саво, Саво, пожури!" Наравно, сви трезвени у дворцу су знали да то није младић кога је Сава послао, већ анђео Божји. Чим се сазнало о смрти овог тиранина, војска се растури и војни логор опусте.

Сава се врати кући тужан и замишљен, јер, иако је спасао земљу, није успео да Стреза побуди на покајање, да би спасао његову душу. Тако, настаде сада чудна сцена: Стефан грљаше свога брата, плачући од радости и захвалности, а Сава беше нем од жалости за губитком једне душе! После овога, Сава стаде пред српске војсковође и војнике и одржа им говор, у коме рече: "Чујте и пазите, браћо. Господ нас је избавио без икаквог оружја, коња и људске снаге, усмрћујући нашег противника. Да, сам Господ је све то учинио посредством Пресвете Богородице и нашега оца светог Симеона. Све се ово Стрезу догодило због његове нечувене надутости и мучења својих људи, као и због његових превара и немања страха. Божјега. Према томе, будите разумни и украсите свој живот поштовањем свемогућег Бога, који непрестано леда одозго и види наша добра и рђава дела. Не ратујте, изузев у одбрани Божје правде. Неће вас никада задесити никакво зло, ако сте решени и спремни да испуњавате вољу Божју, у кога никада не престаните да полажете наду."

После тога, Србија је имала мир за много година, захваљујући Светом Сави. И Сава са Стефаном отпоче зидање Жиче.

1. Севастократор – највиши положај у службеној хијерахији Византије. Севастократор је био лични царев представник. Понекад је цар давао ову титулу и страним владарима, као знак тесног пријатељства. Тако, велики жупан Стеван беше добио титулу севастократора од свог таста, цара Манојла Комнена. Стрез је, наравно, узурпирао ову титулу за себе.
2. Кало – Јован / Калојан / био је један од најнеуомљивијих владара Бугарске / 1196–1207/. Он се заклео на верност папи, од кога је примио краљевску круну и заставу. Упркос томе, зарадио је противу Латина у Цариграду, потукао их код Адрианопоља / 1205 г. /, заробио њиховог краља Болдвина и убио га на врло бруталан начин. Кад је папа протествовао и тражио Болдиново ослобођење, Калојан је одговорио, да он није нашао Болдина међу заробљеницима.

ГЛАВА 20

РАДНИК И ЧУДОТВОРАЦ

Ради више него што се од тебе очекује, и нећеш требати никакву личну препоруку. Ово је једна америчка пословица при раду и другим приликама практичног живота. "Примљени дар Божји он је умножио", каже стари Савин биограф. Другим речима, будући да је био само јеромонах, а не епископ, он је урадио много више него што би други учинили у његовом чину.

Отклонивши опасност која је претила Србији од бездушног кнеза Стреза, Сава се повукао у Студеницу да настави свој неуморни рад. Мир је користио за писање. Припремио је књижу "Живот светог Симеона," књижу велике историјске вредности, прожетом топлим синовском љубављу. Затим је писао посланице братству Хиландара, многа писма свештеницима и световњацима, опомињући их, исправљајући или упућујући их. Писао је и српским принчевима у Далмацији и Дукљи упозоравајући их на опасност од Богумила; дакле, на опасност од обе ове јереси, које су биле активне у поткопавању православља на Балкану. Поред ових активности у писању он је продужио да припрема монахе за мисионарски рад, а једне за парохијску службу. Он је прикупљао сеоске дечаке недељама и учио их да читају свете књиге и да пишу и певају у цркви. Уз то, продужио је да путује кроз народ, учећи га, проповедајући и мирећи. Поред свих ових обавеза, он није престао са грађњом Жиче.

Као што смо раније рекли, Стефан је радо прихватио Савин предлог за подизање Жиче. Вероватно Сава није рекао Стефану све разлоге за зидање овако великог манастира равног Студеници. Један разлог је свакако довољан. "Знаш," рече млађи брат старијем, "како је наш отац сазидео Студеницу, која је духовни центар, понос и украс наше земље. Познато ти је и то, да је он као велики жупан, поред Студенице зидао и многе друге дивне цркве на српском тлу да би осветио и просветио народ, учећи га закону Божјем. Не би било добро да ти, као велики жупан живиш и умреш не оставивши потомству макар једну велику задужбину. Шта више, твоја земља је помоћу Божјом и молитвама светог Симеона много проширена. Сама пак Студеница није довољна за духовне потребе наше велике земље. Нама је преко потребан још један центар. Поред свега, ти дутујеш Богу велику благодарност за сву помоћ и успех у рату и миру. Сазидај, дакле, Жичу као видљиви доказ своје захвалности Свемогућем."

Стефан још не беше припремљен да схвати све планове које Сава имахе у својој замисли у вези са Жичом. Он би се уплашио да му је Сава испричао и дочарао слику Српске независне цркве и Жиче, као седишта српског архиепископа и као српске светиње, у којој будући срп-

ски краљеви треба да буду крунисани од поглавара Српске цркве. Са свом својом мудрошћу, побожношћу и одважношћу, Стефан би се ипак изгубио у таквим грандиозним плановима, јединственим у православном свету ван Цариграда, верујући да је то неостварљиво. "Такви планови би више него сигурно узбудили и погодили српске суседе." Стефан би, можда, на њих одговорио. Сава је све то знао, па је зато опрезно наставио, рачунајући на Бога и на време. Саму идеју за зидање своје цркве задужбине, Стефан је прихватио без оклевања. За спровођење тога у дело он је дао Сави средства и потпуно одрешене руке; да сам изабере место за нову цркву, да направи планове и запосли способне каменоресце и уметнике свих струка, јер је себе сматрао недораслим за такав подухват, пошто никада раније није подизао цркве. Утолико више је веровао да је Сава високо квалификован за такав посао.

Сава је изабрао место на десној страни Ибра, у који се улива Студеница, као што се он — Ибар улива у Западну Мораву. Тамо на узвишици, у близини ушћа реке Ибра подиже се Жича по Савиној жељи. Она лежи у правом центру садање Шумадије, на пољани опкољеној шумовитим планинама и са много лакшим прилазом од Студенице.

Сава је зидао Жичу са одушевљењем као некада Хиландар, али сада са много више искустава. Он сакупи најбоље занатлије и мајсторе — каменоресце, коваче и дрводеље, дуборесце из Солуна и са грчких острва. Желео је да оствари најбоље међу најбољим. Он је лично помагао колико год је могао, како својим саветима, тако и рукама, а нарочито својим усрдним молитвама. И милостиви Бог је одговарао на његове молитве чудима.

Једном, Велики жупан дође да види шта му брат ради. Ту се десио један парализовани болесник кога су донели да проси милостињу. Видећи тако беспомоћног човека, Сава се сажали. Он му не даде златнике већ га узе у своје руке и, уз помоћ својих ученика, унесе га у цркву, можда у малу цркву Светих Апостола, коју је он на брзину сазидао пре него што је почео са зидањем велике цркве. Својом одеждом он покри болесника. Било је вече. Он остаде сам са парализованим. Онда, наднешен над болесником на поду, Сава отпоче да се моли и плаче и настави, молећи се и плачући, све до јутра. Пред свануће, када се монаси обично скупљају пред црквом, Сава викну одузетоме: "У име Господа нашега Исуса Христа, говорим ти, сине мој, устани и ходи!" И, одједном, одузети усташе и пође. Сава потом отвори врата од цркве и пусти човека да иде исцељен и радостан. Монаси и народ се дивљаху, славећи Бога.

Вест о овом чуду разгласи се као ватра кроз целу земљу. Ништа на свету не ускомеша народ тако силно као чудо. Последица овога беше, да болесни похрлише одасвуда у Жичу и Сава настави да их исцељује помоћу молитве, полажући на њих руке и миропомажући их.

Тако Господ прослави свога славопојца и његов рад, а Жича поста веома чувена кроз Светога Саву чак и пре свога завршетка.

ГЛАВА 21

УСАМЉЕНОСТ СВЕТИТЕЉА

Постоје две изреке, често понављане у духовним вежбама: "Стојећи пред Господом" и "Тражећи лице Господа". Светогорски монах је учен од почетка да ова два правила оствари сталним вежбањем у своје личном животу. Према томе, сваки савестан монах не жели да напушта Свету Гору, да се не би утопио у узбурканим водама света. Не зато што он мрзи свет, већ зато што не жели да пренебрегне и прекрши своје правило у стајању пред Господом, тражећи лице Његово. Чак и они који су били приморавани од царева и народа да постану архиепископи и патријарси, супротстављали су се све док су молили; а када би, најзад, морали да оду, одлазили су тужна и тешка срца. Они су се осећали као свети Арсеније Велики, који каже: "Бог зна да ја волим људе, али не могу бити истовремено и са Богом и са људима."

Наш српски светитељ је одбијао пуних двадесет година да се сложи са вапајима својих родитеља и браће да се врати из Свете Горе у Србију. Само кад је био приморан тешким приликама и потакнут визијом свога оца у Испосници, он је решио да оде у своју рођену земљу и то само на кратко време; са намером да се врати назад, чим буде могао. Ипак, он остаде у Србији десет година. Иако је ово време испунио невероватно корисним и богоугодним радом на задовољство свих, осим себе лично, ипак чежња за Светом Гором није га никад напустила. Његово повлачење у Горњу испосницу могло је само да ублажи ову чежњу, али никако да је отклони. Као и сви светитељи, он се осећао усамљеним у светском метежу и могао би поновити речи Псалмопевца: "Ја сам постао непознат међу својом браћом, и странац међу децом своје матере" /Пс. 69,8/. Веома је познато правило да су највећи светитељи имали највеће унутарње борбе, у току којих су понекад падали у малодушност, као што чак и апостоли сведоче за саме себе /Пкор. 12,7-9/. Духовник у оваквим моментима, будући свестан да му људи не могу помоћи, жели самоћу. Што је већа дела чинио, већа признања добијао, он се осећа све више усамљеним. Свет је, изгледа, био препрека између Бога и њега. "Сећајући се свога првог крстоносног живота у Светој Гори, он се сада осећао очајним и изубљеним." Према томе, одлучи да иде.

Неки модерних историчара наговештавају да је Сава напустио Србију због несугласице по неким важним проблемима са својим братом. Конкретно, Стефан се развео од своје прве жене Евдокије,¹ ћерком цара Алексија Анђела, и чисто из политичких разлога оженио Аном, унуком венецијанског војводе Енриха Дондола. Ова жена, кажу, беше велика римокатоликиња, а поред тога и амбициозна. Она је желела да њен муж буде краљ, а Срби да приме римокатоличку веру. Њена отаџбина Венецијанска република можда је била посредник у овој ствари, коју је она предложила папи, који је у то доба држао мо-

нопол краљевских круна. У то време, папа беше Хонориус III. Стефан је без сумње био у очајној ситуацији, јер два католичка краља Енрико латински и Андрија мађарски били су у савезу против њега. Ово, разуме се, није било без благослова Рима. У тој опасној ситуацији, Стефан сада, прихватајући план своје жене, шаље делегацију папи, док је он лично пожурио да се сретне са краљем Андријом. Оба су краља већ била кренула са војскама против Србије. Стефан сrete Андрију у Равни /Пуприја/. Било је веома чудновато, како је српски жупан дошао до споразума са мађарским краљем, па чак постао и присни пријатељ са њим. Он није уступио ништа, и није изгубио ништа... Шта више, Андреја обећа да ће интервенисати код латинског краља Енрика, да остави Србију на миру. И тако се Срби и Мађари разиђу као пријатељи. Енрико, добивши поруку од Андреје, врати се кући љут и увређен. У међувремену, папа посла Стефану круну, којом је требало да буде крунисан као римокатолички краљ. Али, ово никада не беше остварено. Сава се свом својом моћи супротстави и осујети перфидни план жене свога брата, и устаде у одбрану православља, као јединог истинског начина спасења за српски народ и његову слободу. Учини дакле исто што је учинио и његов отац, кад је из истих разлога одбацио своје крштење из детињства и поново се крстио у православној цркви.

Због свега овога, Сава је дошао у оштар сукоб са двором свога брата, те напусти Србију. Тако, дакле, тврде неки нови историчари. Најстарији биограф Светога Саве, међутим, ни најмање не помињу рђаве односе између два брата. Они, на против, описују веома дирљив раста-нак између два брата. Али ипак, можда су историчари у праву.

Са намером да опутује, Сава је све прво дотерао у ред. У Жичи је покрио Велику цркву. У Студеници, упозорио браћу да држе Правило и да живе у љубави и страху Божјем. Сава је плакао на гробу свога оца, молећи његову заштиту за себе лично и за српски народ. Онда оде у Рас да би се опростио од великог жупана, свога брата. Стефан је гласно плакао и молио брата да остане. "Осећао је као да се растаје са својом душом." Сава га је тешио говорећи: "Ако Бог хоће, ја ћу, можда, опет доћи к теби." Тада му Стефан даде доста новаца за потребе и доброчинства, отпрати га до грчке границе и врати се кући јако тужан и утучен.

Сава, међутим, остављајући тулу по страни, нађе радост. Јер, у Светој Гори беше примљен са великом радошћу, не само од браће Хиландараца, већ и од стране друге братије Свете Горе, који пожурише да га виде.

У Хиландару Сава не оста дуго. После прегледа манастира, видевши шта је у његовом отсуству било урађено и после молитве и разговора са игуманом и братијом, тешећи и хвалећи их све, он оде у Испосницу, његову прву кућу тишине у Кареји. Тамо се није осећао усамљеним. Јер, тамо је стајао пред Господом, тражећи лице Његово. Тамо је он наставио са својим уобичајеним духовним радом. Али је и овога пута учинио много и на другим плановима, као што ћемо видети.

1. Пошто се развела од Стевана, Евдокија се вратила у Цариград и удала за несрећног цара Алексија V Дукљанског. А после трагичне цареве погибије, преуда се за Лава Згура, принца Коринтског.

ГЛАВА 22

ПРОНАЛАЗАЧ ПУТА У ДИВЉИНИ

Било би немогуће волети Бога, ако не би знали да "Он воли нас као први." Мислећи о себи и своме животу, Сава је у самоћи морао открити да га Бог стварно воли. Ово сазнање из личног искуства учинило је да је и његова душа горела љубављу према Богу. Сву своју љубав он је посветио једино Њему. Међутим, таква сконцентрисаност и хармонија били су овога пута нарушавани сећањем на Србију. Он се није могао бранити од тих мисли. У тој тишини Испоснице као изненадни поветарац долазиле су му однекуда мисли о Србији, шапућући: "Ако ме волиш, помози мој српски народ. Продужи да му помажеш мени за љубав. Ја сам с тобом." Ово није било први пут да је усамљеник имао визије и чуо гласове из другог света. Сава је имао искуство да распознаје духове. Он је био сигуран да му то говори Бог а не зао дух. Узалуд је можда понављао Мојсијеве речи: "Зар нигде не нађох пажњу код Тебе, те сада товариш на мене терет целог Твог народа? Да ли сам га напустио, да ми кажеш. Носи их Ти на својим леђима као нежни Отац." Велике душе су имале обичај да говоре са Богом с великом храброшћу. Тако Псалмопевац виче: "Пробуди се, зашто спаваш, о Господе? Устани, не одбаци нас заувек!" / Пс. 44,23/.

Хтео или не, Сава поче да анализира српску ситуацију. Чинећи то, он је врло јасно сагледао све негативне силе, које су се устремиле да разруше његове позитивне напоре и утицај. Прва претећа опасност беше Римокатоличка црква а друга, богумилска јерес. Свака од њих била је довољна да уништи православни карактер српског народа, ако се не заустави на време.

Папска се црква удаљила од хришћанских доми, јасно формулисаних од стране апостола и седам Васељенских сабора. Она је убацила у Символ вере погрешну реченицу о Светом Духу. Разводнила је стриктност хришћанске етике лабавим моралним доктринама. Одредила је целибат / неженство/ за сва свештена лица, супротно факту да су апостол Петар од Дванаесторице и многи други од Седамдесеторице апостола били жењени људи.

Она је дигла папу, како у црквеној, тако и у световној власти, на степен апсолутног диктатора. Таква, полу-религијска и полу-војничка организација није се либила никаквих средстава да би постигла власт. Много жељени циљ папи за више од хиљаду година бејаше да, било крстом или мачем, доведе балканске народе под послушност Риму. Српски православни народ био је кроз читав овај период први бедем противу таквог агресивног циља.

У Савино време, православни Балкан је био у канцама латинизма више него икада пре. Четврти крсташки рат поведен је са папским благословом, не да се ослободи Јерусалим, већ да се поробе хришћа-

ни у Цариграду. Римски патријарх беше постављен у главном граду православног хришћанства, а други у Бугарској, за време Калојана. Латинско царство било је успостављено у Солуну а друго у Грчкој. Римокатолички краљеви на северу често су били наговарани од Ватикана да нападају и освоје Србију, како би је могли романизирати. Сада, шта Велики жупан може сам да учини? И колико дуго може српски народ да се супротставља свим овим надмоћнијим непријатељима без јаке, организоване православне цркве? Свака православна нација имала је духовну плаву, изузев Срба. Васељенски патријарх је живео у избелиштву, у Азији. Стефан стајаше сам као световни владар, без снажног црквеног ауторитета, који би га подржавао. Он неће моћи да одоли овом притиску сам, без српског архиепископа и независне народне цркве и народних свештеника.

Друга претећа сила, не спољна, већ унутрашња, беше богумила-ска јерес. Они су запрепили не само растурањем цркве већ и државе. Раслабљени у теологији, они бејаху врло крути у моралу. По њиховој манихејској теорији, Бог је створио само свет духова, а ђаво је створио материју, материјална тела и материјални свет. Према томе, све су материјалне ствари зле, од злого створене и као таквих треба их се клонити. Они су се потпуно уздржавали од употребе меса, вина и женидбе. Одбацили су Стари завет и читали само Нови и Псалме. Такође су одбацивали црквену јерархију, крштење, свето причешће и све остале свете тајне, поштовање црквених зрада, икона, крстова, светих моштију, литургије, чуда, црквене каноне и црквене законе. Будући везано за материју, све је ово дошло од ђавола. Међутим, они су завели народне масе аскетизмом, који је поштован на Истоку од искини. Колевка њихова беше Азија. Истерани отуда, они се појавише у Тракији и Бугарској. У овој последњој, њихов вођа беше неки поп Богумил, по коме је цео покрет добио назив "Богумили". Прогањани и у Бугарској, они пређоше у централну Србију. А кад их је Немања протерао, они се настанише у Босни. Тамо пустише своје корене дубоко, извршивши реформу свога учења и организације / Дозволише употребу меса, вина и женидбе, зидаху манастире и постадоше патриоти/. Једно време су били тако популарни, да су бројни пријатељи у Босни / Кулин Бан, и Херцеговинини /принц Косача/ постали њихове присталице и заступници, заједно са бројним племићима и чак неким романским епископима. Папа нареди крсташима да се дигну противу њих са дивљачким мучењем, прво у Босни, а касније у јужној Француској / Патарен, Албиенсионс/. Али, упркос овим страшним гоњењима, они су се одржали више векова. ¹

Сава је сматрао да насиље није начин да се Богумили победе већ да то треба чинити убеђивањем. Претпостављамо да би ово била једина таква у којој се он не би сложио са својим оцем Немањом.

Али, ко би наговорио и научио Богумите да се врате у праву веру? Свакако не двојица грчких епископа у Србији, а још мање њихови лакоми свештеници. Сава је увидео, да је како за борбу против насртаја Римокатоличке цркве тако и против Богумила, његовом народу пот-

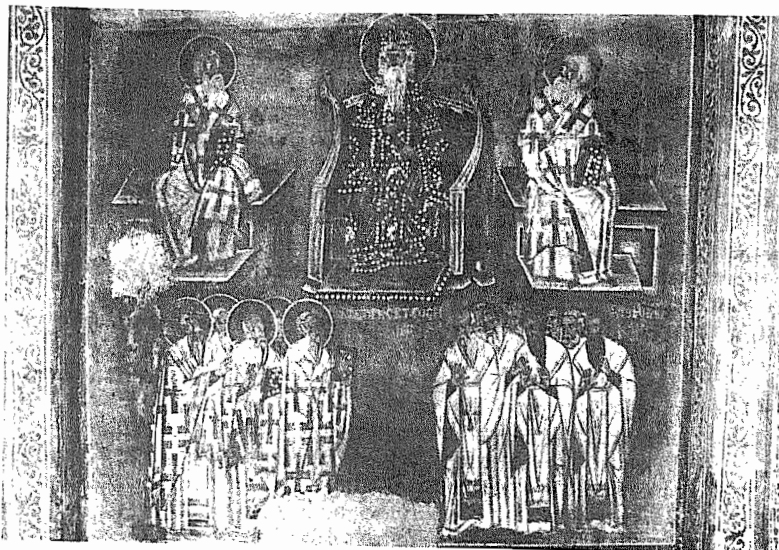
ребна чврсто организована национална независна црква са архиепископом и добро школованим свештенством српског порекла.

Такве су мисли обузимале Саву у његовој Испосници. Исто тако, а можда и више, Сава је био узнемирен нередима у Православљу. Бугарска се непрекидно колебала између Римокатоличке и Православне цркве. Бугарски цар је већ био признао папу, те је и сам прешао у римокатоличку веру. Црква у Цариграду, услед латинске окупације града, била је подељена у три административна центра. Пуноправни, законити патријарх је био у Nikeји, у Азији. Трапезунтско царство је имало свог црквеног поглавара, а западно Епирско царство је пак признавало окридског архиепископа. Православни патријархати у Азији и Африци били су под влашћу мухамеданских султана. Цркве у Румунији и Русији бејаху у хаотичном, прелазном стању, без сарадње. Једном речју, било је свуда више него жалосно стање.

Видећи очајну ситуацију Православне цркве као целине, Сава са тугом преклињаше Бога да му укаже прави пут за уједињење православног света и сарадњу духовних вођа раздвојене Цркве.

Тражилац пута био је, дакле, и проналазач пута.

1. Богумилска јерес је била драстично гоњена од неколико византијских царева. Неки од словенских владара такође су је гонили, док су је други толерисали. Међу немилосрдним гонитељима били су велики жупан Стеван Немања и бугарски цар Борило. Синодско правило цара Борила од 1211. године садржало је антибогумилски закон. Македонски цар Самуило, српски краљеви после Немање, као и бугарски цареви Калојан и Асен су је толерисали.

САБОР СТЕВАНА НЕМАЊЕ
Фреска у Ариљу, из 1196. године

ГЛАВА 23

ПРИЧА О ЧУДНИМ ДОГАЂАЛИМА

У хришћанској цркви, заједница светитеља била је одувек схваћена у универзалном смислу као заједница видљиве и невидљиве Цркве. Светитељи у телу верују у Христа, а светитељи у другом свету очеведци су славе Његове. Разлика између њих није у врсти, већ у степену визије и силе.

Свети Симеон, као монах на земљи, бејаше духовни син Савин, али после своје смрти и прослављања, када је сврстан са светитељима у небеској Цркви, он постаде духовни отац и заштитник духа Савиног. Физички однос у физичком свету се не мења, али када се два света узму у обзир, ови се односи мењају. Два главна доказа Симеоновог светитељства на небу била су: течење мира из његовог тела, исцељујућег уља, које је помогло многим болесницима, и чуда помоћу којих је он неколико пута спасао српски народ од опаких непријатеља. Чуда исцељења болесника миром које је истицало из његовог тела била су многобројна. Све док је Сава био у Србији, миро никада не престаде да тече. Али, чим Сава напусти Србију, нешто се догоди, што је протумачено знаком, да је душа Симеонова такође напустила Србију и отишла заједно са Савом.

Једнога дана, када је Сава био у Хиландару запослен као и обично, стражар са куле јави да се "група коњаника приближава манастиру са морске стране. Брзо је наређено да звони нарочито звоно на узбуну, позивајући браћу која су изван манастира да се повуку унутра и да затворе капије. Јер, у оно доба, монаси на територији Пресвете Богородице живеше у сталном страху од морских разбојника, пљачкаша и убица. После издате наредбе о затварању капија, браћа стајаше у приправности и усрдно се мољаше. Онда, у немој страху чу се поново глас стражара, кога је браћа са стрепњом очекивала. И где чуда, учини им се да он говори српски са дошљацима преко зида. Мало затим чу се глас са куле: "Гласници Великог жупана. Отварајте капије!" Тако, после страха и несигурности, настаде радост и благодарност Богу!

Српски коњаници уђоше на српско тле — на тле Хиландара. Одоше прво у цркву, праћени монасима и, после молитве, Сава их одведе у трпезарију. "Све је добро у Србији и Велики жупан шаље своје поздраве." — рекоше они и предадоше Сави Стефаново писмо. У писму је стајало следеће: "После твог уваженог одласка, мој господар, наш отац Симеон, окрете своје лице од нас. Његово свето миро престаде да тече. Чуда исцељивања, којима смо били снажени и тешени, од тада се нису више видела. Ми смо се много молили, апелујући на његово родитељско срце, али он не хтеде да нас чује. Да ли се ово догоди због наших греха, па се Бог наљути, или зато што ти ниси са нама, да нас очистиш од преха, ми не знамо. Зато те ја, твој недостојни брат,

преклињем, попедај на моје сузе и буди милостив. Дођи к нама, вољени од Бога и нашега оца. Дођи, да се молиш са ауторитетом нашем оцу Симеону, да дозволи поново текуће мира из његових светих моштију помоћу Духа Светог као раније, и тако оснажи и обрадује нас, његове слуге.”

Овај дирљиви апел није ипак узбудио Саву много, као што се очекивало. Чак и када бејаше дечак од седамнаест година, он се није повео за сличним осећајним позивом својих родитеља. А сада, као зрео човек, од скоро педесет година, много мање би се повео за апелом свога брата да се врати кући. Али, ипак, не остаде равнодушан и безосећајан на овај апел брата. Гласници су додали још много чега, објашњавајући муке Великог жупана и незадовољство народа. Народне масе верују, да је Савиним напуштањем земље и свети Симеон зауставио текуће светог мира, свакако због неке Стефанове кривице. Непријатељи Жупана били су веома активни у вођењу пропаганде, те он бејаше у врло незавидном положају.

Сава је потпуно разумео ситуацију и био је спреман да изиђе у сусрет братовим жељама макар упола. А то значи, да му моментално помогне молитвом, али не и враћањем кући. Јер, када је напустио Србију он је већ имао готов план, како ће најкорисније и највише помоћи српском народу. Према томе, он написа два писма: једно своме оцу Симеону, а друго своме брату Стефану.

Изгледа чудно да се пише умрлој особи. Ипак, Сава то учини. Јер, природно и природно нису оштро одвојени у савести верујућег визионара, као што је пак то код оних са мало вере. У црквеној историји забележено је неколико таквих случајева. У писму светом Симеону, Сава рече: ”О, ти светитељу, као што ти је од Бога наређено а од нас преклињано, презри наше грехе и непослушност према теби. Учини, дакле, да свето миро поново потече из твога тела у гробници као раније, на радост и олакшање твоме народу, који је сада у великој жалости!” У писму брату Стефану Сава по први пут открива своју генијалну замисао о независности Српске цркве, храбрећи и тешећи брата.

Писма су послата по хиландарском брату, високопреподобном поштованом јеромонаху Илариону. Дешавиши са српским гласницима у Србију, Иларион предаде једно писмо Великом жупану, а друго, рече он, биће отворено и прочитано у Студеници. У овом манастиру Стефан сакупи многе своје дворане, министре и војсковође, праћене мноштвом народа. Сви бејаху радознали да чују каква је порука стигла од Саве. После свечане литургије, Иларион дође са литијом до гробнице Симеонове, отвори Савино писмо и прочита га наглас. Сви присутни дрхташе у страху, слушајући како жив човек пише умрломе. После прочитаног писма, чу се шуштање, као да вода жубори. И, пле чуда! Свето миро поново потече из гробнице. И не само из гробнице, већ такође и из фреске светитеља изнад гробнице. После тренутног страха и запрепаштења, наста незапамћена радост, која испуни срца свих присутних.

Потом Стефан написа писмо брату Сави у знак благодарности. У њему он се у потпуности сагласи са Савиним планом о стварању независне Српске цркве, пославиши довољну суму новца за Савина будућа путовања, те са чашићу и поклонима испрате оца Илариона у Свету Гору.

1. Овај Иларион, Савин ученик, био је касније зетски епископ и оснивач манастира Врађине / Св. Николе / на малом истоименом острву у језеру Скутари.

Рукополагање св. Саве за архиепископа, икона из манастира Мораче, 1645.

ГЛАВА 24

САВА АРХИЕПИСКОП

Живот нашег светитеља је показао да је он био мудар у планирању и истрајан у извршавању. После скоро две године мољења и планирања у тишини Свете Горе, он се укрца у лађу и, са неколико одабраних монаха отплови из Хиландара према Истоку, али не у Цариград, већ у Азију. У Цариграду су још увек владали латински краљ и римокатолички патријарх. Православни патријарх и цар су живели у Никеји, у Азији.

Цар бејаше Теодор Ласкар а патријарх Манојло Сарантен. Овај Теодор не беше члан ни једне од византијских династија, сем што је био зет бившег цара Алексија III. Дакле, он није наследио царску круну, већ ју је зарадио храброшћу у одбрани Цариграда противу Латина као војсковођа за време владавине двојице царева: свога таста и Алексија Дуке. Борио се као лав до последњег тренутка. Чак и када је видео да цареви, један за другим напуштају град, он настави сам борбу. Али дошао је крај, како борби тако и слободи Цариграда. Он се мораде повући испред надмоћнијег непријатеља и оде у Азију да би наставио борбу противу дуплог непријатеља: Латина на једној и мухамеданаца на другој страни. Једном приликом, пође му за руком да у Брусу тако снажно победи латинску војску којом је командовао Хенрих Фландерс, да се Латини никада више не усудише прећи Црвено море док је он био у животу. Потом, потуче у битци Турке под султаном Каркхосруом. Кад овај султан изазиваше хришћане на двобој, Ласкар храбро изиђе лично и у двобоју уби изазивача. После оваквих величанствених победа, Теодор Ласкар беше крунисан за цара Византије у Никеји 1206. године. Држао је високо у слави заставу цара Константина Великог и владао неузмирано до краја свога живота.

Цар се обрадова јако што ће видети Саву. Делимично стога, што су били неки даљи рођаци / јер царица и Стефанова жена биле су рођене сестре/. Много, пак, више због тога, што је чуо о Савином и Симеоновом светом животу. Патријарх Манојло се радоваше још и више сусрету краљевих монаха, о коме је слушао многе легенде. Тако, дочек у Никеји беше заиста достојанствен и присан.

Сава се такође осећао срећним, што је у Никеји. Не због велике лепоте града, који се са два друга града у Малој Азији, Никомидији и Брусу такмичио за првенство, већ због важности овог града у историји хришћанства. Овде је одржан Први васељенски сабор, на коме су оци Цркве, победивши јеретике, саставили наш Символ вере, то јест, ставили у неколико реченица необориву истину, да Бог није послао свету великог човека у личности Исуса Назарећанина, већ свога јединог Сина, "Светлост од Светлости, Бога истинитог од Бога истинитог," рођеног у личности Исуса Христа, Спаситеља света. После неколико дана

гошћења, Божјих служби у храмовима, разговора и разгледања града, Сава изиђе пред цара и патријарха и изложи им духовне потребе српског народа. Он им објасни напоре свога оца и брата у настојањима да зауставе зверске нападе од стране Рима, директне или индиректне противу православне Србије, као и о разорном дејству Богумилске јереси. Објаснио им је да ће обе ове организације имати на Балкану разорно дејство све докле, док српски народ, као истурена брана Православља према Западу, буде био без своје, народне хијерархије. Према томе, хитно је и важно, ојачати и охрабрити Српску цркву, дајући јој сопственог архиепископа. Само добро организована и оснажена Српска црква, била би у стању да такође снажно помогне нормализовање стања у Бутарској цркви, која је тада била жалосно потчињена римокатолицизму.

Дубоко импресионирани Савиним излагањима, обојица: цар и патријарх, радо прихватише његов предлог као врло разуман и хитан. Они затражише од Саве да наменује кандидата за положај српског архиепископа. Он им одговори да изабере једног из његове хиландарске пратње, пошто је сваки од њих достојан тако високог положаја и одговорности. На то цар рече: "Сви ови оци и браћа су часни и свети људи, али моја душа хоће тебе од Бога, јер твој живот од раног детињства је познат свима нама." Сава покуша да убеди свога славног домаћина о својим слабостима и недостојности за такав положај, али без успеха. Часни пратиоци се једногласно сагласише са царем. И патријарх је одушевљено инсистирао на томе, рекавши Сави: "Твој народ тебе треба, јер ти имаш мудрост везану са ауторитетом. Биће, уз Божју помоћ, теби много лакше него ма коме другом. И помисли даље: каква је корист да човек спаси самог себе кроз пустињску усамљеност, док цео народ очекује спасење." Сава се бранио толико дуго, да је чак и цар почео да негодује. Најзад, Сава попусти и рече: "Нека буде воља Божја кроз вас на мени грешнику." И тако васељенски патријарх Манојло, уз саслужење грчких епископа и многобројног грчког и српског свештенства и ђакона, а у присуству цара Теодора и његових цивилних и војних великодостојника, хиротониса архимандрита Саву Немањића за првог српског архиепископа. Овај историјски догађај десио се 1219. године, осам стотина деведесет четири године после Првог васељенског сабора у Никеји. Тога дана, обезглављени организам Српске цркве по први пут је добио духовног поглавара.

После Савиног посвећења, цар је приредио велики пријем за своје почасне госте и радоваше се толико, да су његови људи били зачуђени толиким царевим одушевљењем. Шта више, цар даде богате поклоне патријарху, епископима и свештеницима, који су узели учешћа у Савином посвећењу. Толико он беше одушевљен Савином појавом.

Али тада, нови српски Архиепископ изненади цара и патријарха новом молбом. Наиме, он затражи да у будућности српски архиепископ треба да буде биран од стране српских епископа. Као објашњење за ову своју молбу, он напомену да је раздалаина између Србије и Азије

веома велика, несигурни услови путовања и, углавном, узнемиреност у свету у овом времену. Како цар, тако исто и патријарх беху одлучно противу оваквог предлога. Али, после Савиних аргумената и, пошто се уверише да је он веома забринут за јединство и снагу целе Православне цркве, најзад се сложише. Патријарх написа грамату ¹ са следећим текстом:

”Ја, Манојло, васељенски патријарх града Константинопоља, новог Рима, у име Господа нашега Исуса Христа, посветио сам Саву, Архиепископа свих српских земаља, и дао му у име Божје власт да посвећује епископе, свештенике и ђаконе на територији његове земље; да веже и опрашта грехе људи и да учи и крштава у име Оца и Сина и Светога Духа. Према томе, сви ви православни хришћани слушајте њега, као што сте слушали мене.”

Примајући грамату, Сава се захвали патријарху и у дугом разговору постави патријарху многа практична питања у вези управљања Црквом. Искусни патријарх је мудро и радо одговарао. Неколико пута је и служио свету литургију са архиепископом Савом. Саву су молили да и сам служи свете службе у разним црквама, што је он радо чинио. Народ се тискао да прими његов благослов. Јер, овај ”варварин” је говорио боље грчки него многи Грци. Он је одушевљавао и учене и неуче својим дубоко духовним беседама, префињеним манирима и добродушношћу. За време богослужења или идући улицама Никеје, Сава је мислио на велике оце Никејског сабора, као што су: свети Никола, Атанасије, Александар, Спиридон, Јевсевије, Ахилије, Јаков нисибијски, Пафнутије и други, који су у оно историјско доба служили у истом граду и у присуству Константина Великог. Са најсрдачнијом благодарношћу Богу, он је понављао заклетву, да ће се верно држати Символа вере који су ови оци, учени Духом Светим саставили ту, у Никеји, по којој се он сада креће, праћен мноштвом веселог хришћанског света.

Најзад, Сава се опрости од цара јунака и, са благословом патријарха, крену на пут. И цар и патријарх су са дивљењем и љубављу гледали на српског архиепископа пуног енергије и елана. Да ли је Сава тада, посматрајући са захвалношћу своје племените домаћине, могао предвидети, да ће приликом своје друге посете Никеји затећи другог цара и другог патријарха? Заиста, овај је свет место састанака и растанака.

1. Грамата — акт, званични докуменат.

ГЛАВА 25

ДУХОВНА МОЋ УЈЕДИЊЕНА СА ВЛАШЋУ

Упадљива карактеристика духовног човека јесте његово незадовољство са самим собом. Када је подигнут на високи црквени положај, мимо своје воље, он сматра себе умањеним, скоро кажњеним. У међувремену, Света Гора дала је свакој другој православној Цркви по неколико врло познатих епископа, архиепископа, па чак и патријараха. Ни један од њих, укључујући ту и Саву, није напустио Свету Гору добровољно.

Цар Теодор и патријарх Манојло се показаше веома мудри, искрено желећи добро Српској цркви, што су инсистирали да Сава буде њен први архиепископ. Мајка црква у Цариграду није увек показивала материнску дарежљивост према црквеним провинцијама и није се радо одрицала својих права и власти. Међутим, цар и патријарх у Никеји учинили су то радо и са љубављу, као да су били надахнути Светим Духом. Они су схватили да за циновски рад треба духовни цин. Сава је заиста искрено одбијао овај положај. Била му је тешка и помисао да се растане од Свете Горе у којој се деценијама припремао, и своју душу обогатио свима тамошњим врлинама, да би била достојна невеста свога небеског Вереника. Ипак, овога се пута његова жеља није испунила и што је било одлучено, није се могло поништити. Тако, вративши се у Свету Гору лафом, његова душа беше прекривена облаком туге.

У Светој Гори Сава беше дочекан са великом радошћу. Хиландар се напуни мноштвом црноризаца из свих манастира, хелија пештера "сви жељни да приме његов благослов, али тужни што ће се растати од њега." Нигде у свету епископ није толико поштован и уважаван као у Светој Гори. Прот лично и сви игумани позваше Саву да служи свету литургију и да рукоположи нове свештенике и ђаконе. Свуда су га поздрављали као свога старог пријатеља и добротвора. Многи од њих су га се још сећали као босоног дечака, који је помагао свима и свугде. И сви су га знали као најстрожијег аскету, најпрактичнијег старешину и најдарежљивијег сабрата, тако да су заиста били поносни њиме. Јер, ето он, као један од њих постаде архиепископ. Радовало их је и то што је свет на све стране, и поред свих својих слабости, тражио и требао монахе из Свете Горе, и што је поштовао њихову духовну снагу и ценио њихове врлине. Са својим светло-сузним плавим очима, Сава бејаше у дубокој љубави са сваки од ових сатрудника за Божју љубав: увек готов да заплаче, радујући се и тужујући у њиховој радости или тузи. Кад посвршава све што су га молили да учини, он се повуче у своју Испосницу. Тамо, у његовој познатој мрачној хелији, изненада га обузе неочекивана слабост. Та хелија у којој је некада својој души правио лествице до неба и у којој је себе обогатио личним знањем и ризицом божанске љубави, сада му постаде Гетсиманија. Осећао се као Адам, када је био изгнан из Раја. У свом очајању, он је чак и Богу замерио вичући:

"Господе мој, имао сам наду у Тебе, а сада си дозволио да паднем тако ниско, раздвајајући ме од светаца Свете Горе. Ја нисам у стању да учиним било шта добро за народ моје земље!"

Господ није напустио свога верног слугу. Једне вечери, Сава се пробуди из лаганог сна, када се пред њим појави Пресвета Богородица и рече му: "Зашто си пао у такво очајање када знаш, да ја посредујем за тебе пред Царем свих, који је мој Син и Бог? Устани, дакле, иди на посао, за који те је Он одабрао. Одбаци све сумње, јер он ће те увек помоћи!"

Оснажен овом визијом, Сава устаде, брзо среди све послове у Хиландару, поведе са собом неке од најспособнијих монаха, достојних да постану епископи, и оде у Солун. У овом великом граду остаде подуже времена, станујући у манастиру Филокалу. Ту отпоче рад са својим ученицима. Преписа Крмчију 1. и друге књиге црквеног права и поретка, као и литургичке књиге. Купи велики број грчких књига, да би биле доцније преведене на српски и велики број црквених одежди, икона и богослужбених утвари. Какав год леп предмет виде у солунским црквама, он погоди уметнике да начине исте такве за Жичу и друге манастире у Србији. На крају, помоливши се на гробу светог великомученика Димитрија, опрости се од солунског митрополита и крену за Србију.

На српској граници дочекаше га његови синовци Радослав и Владислав, Стефанови синови. Велики жупан лежаше болестан, те не могаше доћи. Млади принчеви поздравивше стрица са особитом радошћу и поштовањем, поклонивши се пред њим, пољубише му руке и затражише благослов.

Тако, после шест стотина година од почетка примања хришћанске вере, први српски архијереј крочи на српско пле — и то какав архи-пастир!

1. Преведено буквално, Крмчија значи књига управљања. Она је збирка свих канона и одредаба о вери и дисциплини у православној цркви. Била је употребљавана у свим словенским православним црквама. Сава је компетирао ову књигу разним допунама из правних књига као што су: Зонарин Синопис, Фотијев Номоканон и неких делова "Јустинијанових прича". Савина Крмчија није прост превод, већ добро сређена слободна комбинација најбољих грчких књига тога времена.⁵ / Павле Поповић, "Литерарни рад Светога Саве", Братство, Београд 1934. године.

ГЛАВА 26

ЖИВИ И МРТВИ У АКЦИЈИ

Истинити Божји човек је радо дочекиван где год се појави. Сава бејаше сензација, како за црногорце у Светој Гори, тако и у краљевским дворovima у Цариграду и касније у Никеји. И сада, вративши се у Србију, он је био заиста чудо за целу Србију.

Када чу на граници о болести свога брата, он пожуре што је могуће брже у Рас. Пратило га је мноштво коњаника и каравана претрпаних стварима, које је он купио или добио за употребу у црквама. У Расу затече Стефана тешко болесног, теже него што су му причали. Послуга и пратиоци су мислили да је Велики жупан на смрти. Сава се наднесе над њим, помоли се Богу и пошкропи га освећеном водицом. Болест брзо несташе и Стефан устаде, седе за сто са Архиепископом и другим члановима породице. Тако се радост због Савиног повратка сада удвостручи Стефановим чудотворним оздрављењем.

После тога, када два брата остадоше насамом, Сава му исприча све своје напоре у Никеји и на другим местима, где год бејаше у последње две године, од њиховог последњег растанка. И Стефан, испуњен радошћу и скромношћу, поклони се пред Савом и поздрави га речима: "Добро нам дошао ти, кога је Бог послао да учи народ своје отаџбине и да успостави законе и обичаје који одговарају хришћанском народу. И ја се заклињем да ћу ти бити веран као слуга своме господару." Ову свечану заклетву Стефан је одржао до краја свога живота. Можда је ово била и нека врста кајања због ранијих неких Стефанових поступака, ради којих је Сава, пре две године напустио Србију, како мисле нови историчари.

Тада Сава затражи од Стефана да сазове Сабор великодостојника, да би се оформиле нове епархије и именовали епископи. На томе Сабору би одлучено, да се оснује девет нових српских епархија и то: Рас, Топлица, Моравица, Дабар, Будимље, Хвосно, Призрен, Превлака и Столац; првих седам у Рашкој, друге две у Приморју. Превлака се налазила на полуострву близу Котора, а Столац на полуострву Пељешцу, између Дубровника и Сплита.

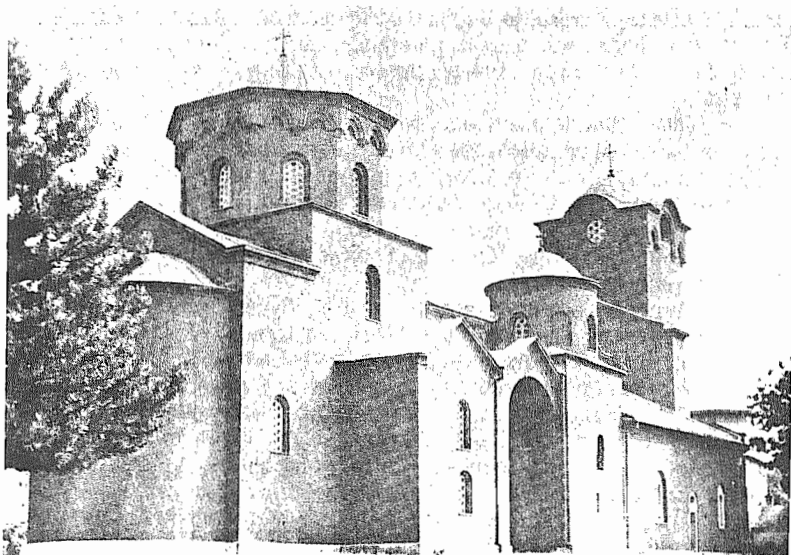
Седиште свих епископа имало је да буде у манастирима, то јест: у Рашкој дијецези: манастир Светог Петра и Павла; у Топличкој, манастир Светог Николе; у Моравичкој, манастир Светог Ахилија; у Дабарској, манастир Светог Николе; у Будимљанској, манастир Турђеве Стубови; у Хвосновској, манастир Свете Богородице у Малој Студеници; у Призренској, манастир Свете Богородице, у Превлаци, манастир Св. Арханђела; у Столачкој, манастир Свете Богородице. А Жича, манастир Светог Вазнесења, била је намењена за седиште Архиепископа.

Задовољан што је обавио посао у сагласности са државним представницима, Сава отпутова одмах у Студеницу и са великом радошћу

ћу и одушевљењем обгрли пробницу Светог Симеона, свога оца, благовести и умана и братију и отпоче са даноноћним богослужењима. Он тада рукоположи многе свештенике и добар број ђакона и упуту их како да живе непорочним животом по закону свете вере; како да чисте народ од остатака паганских обичаја и порока и како да се боре против јеретика. Затим их учаше како да служе света богослужења, да обављају свете тајне и друге обреде. Касније, када се уверио да су учвршћени у познавању свега овога, он их је слао у празне или у новообразоване парохије. Наименовао је, такође, протојереје, намеснике и архијерејске заменике, који ће будно пазити на духовне потребе свога народа и парохијског свештенства, које треба да буде пример побожности својој пастви.

У међувремену, свето миро је непрестано текло из пробнице и иконе Светог Симеона, и то у још већој мери, када је Сава служио свеноћно бденије уз усрдне молитве. Овај наприродни догађај је невероватно учврстио веру у народу, што је у многome помогло Сави у раду. Савин биограф пише: "Живи и мртви изгледа да су направили уговор да учврсте духовно и морално свој народ кроз чуђење и радост, то јест кроз апостолски језик једнога и течење светог мира другога." Савине живе речи о правој вери биле су потврђене чудом светог мира из тела Симеоновог. Стефан је био у духу и истини са обојицом, пошпујући оца и слушајући брата.

Тако, ова тројица у јединству неуморно су подизали народ, како духовно, тако и физички.

ЦРКВА МАНАСТИРА ЖИЧЕ

Прво седиште српске архиепископије налазило се у Жичи

ГЛАВА 27

АРХИЕПИСКОП У ЖИЧУ

Мисао изражена у камену или насликана оставља дубљи утисак него када је само усмено исказана. Историјска је чињеница да је християнизација Русије највише допринела чувена и велељепна црква Свете Софије у Цариграду, конкретно: њена фантастична архитектонска грандиозност и унутрашња лепота. Њен оснивач, цар Јустинијан, земљак Светога Саве, може, дакле бити назван апостолом Русије, са не мање части него Свети кнез Владимир.

Сава је добро знао велику корист хришћанске уметности у учвршћивању вере. Но, пре Саве, Немања је то, такође, знао. Он подиже поносну Студеницу, а пре тога Ђурђево Стубове. Има прича о упадљивости ове последње, а о Студеници и да не говоримо. Дође неки турски паша са војницима да разори цркву, али када уђе у њу и виде њену импозантну архитектуру и фреске анђела и светитеља насликаних живим бојама, као и хармоничну куполу, он се толико уплаши, па повика: "Бежимо брзо одавде, јер пазите, овде станује сам Бог!"

Чак и Мухамеданци су свесни велике вредности црквене уметности, али Богумили нису то знали. Богумили су мрзели и избегавали, а Муслимани су волели велике џамије и такмичили се са хришћанским црквама. Због тога се нису устручавали да најлепше цркве претварају у џамије, као што су то учинили са Светом Софијом и многим другим црквама на Балкану, укључујући и Србију.

Када Сава дође у Жичу као архиепископ, установио је да су грађевински радови били завршени. Снажни торањ се пробијао, надвисујући све и доминирајући околином. Црква је имала дугачак нови средњи део, велики олтар и врло пространо предворје, која су држала два стуба. Била је једна велика и две мање куполе, две лепе капелице с обе стране лађе и трећа, врло мала, у торњу, коју је Сава касније користио за молитву у самоћи. Цела црква беше сазидана од камена, изнутра омалтерисана и обојена у црвено са златним пругама на свим угловима, хоризонтално и вертикално. Црква је била заштићена правоугаоним, високим и дебелим зидовима, са много кула и пушкарница намењених за одбрану од непријатеља. Унутар зидова и око велике, као и мале цркве Светих Апостола, биле су сазидане ћелије за монахе, са великом пријемом собом и салама, као и просторијама за архиепископа, краља и госте.

Све је ово Стефан сградио по Савином плану и упутствима и, разуме се, Сава је овим био веома задовољан. Али, украшавање цркве, као што је: фреско-сликање купола и зидова, уметнички камен, метални и дрвени радови, као и црквени намештај за уобичајене потребе, — све је то Саву чекало. Сава је намерно са собом довео већи број уметника из Азије, Солуна и оних који су побегли из Цариграда. Неки од њих су већ радили код Саве у Хиландару. Били су то најбољи мајстори византијске уметности. Сава не хтеде да подражава мешани стил

Студенице, задужбине свога оца, већ је желео да у Жичи покаже најчистији византијски стил, као савршени израз Православља.

Увек "врео у духу" /Рим. 12,4/, Сава је тражио од уметника да пожуре што је могуће више, премда је знао врло добро да је журба непријатељски расположена према уметности. Иако је био свестан свега овога, плашио се времена које је брзо летело. Желео је да ограничено време испуни неограниченим делима. Очекивало га је: Свечано освећење велике цркве, хиротонисање нових епископа, његово лично устоличење као првог српског архиепископа, састанак великог народног сабора и проглас, о крунисању српског краља. Имајући све ово у виду, Сава је био у великој журби око довршења Жиче. И успе да је ипак заврши. Мање важне ствари одложио је за после ових свечаности, јер је журио да ове важније ствари обави у времену од Васкрса до Духова 1220. године.

Велика маса света присуствовала је освећењу Жиче. И после освећења, по правилима, Сава је служио свету литургију свакодневно. На девет литургија он је хиротонисао девет нових српских епископа. Неуморно је проповедао на свакој служби. Он је честитао српском народу и позвао га да заблагодари Богу што сада има своје епископе, епископе своје крви и свога језика. На другој страни, нове епископе је упућивао да буду достојни наследници Христа и апостола, како личним животом тако и у вршењу своје јавне службе. "Ваш живот,"—каже он, "треба да буде тако дисциплинован, да би могли да служите за пример свима онима, који су вам поверени на старање. Јер, будите сигурни, да ћете морати дати одговор Исусу Христу чак и за најнезнатнију овцу свога духовног стада, главном Архипастору свих свештеника, кад се појавите на Страшном суду." После ових и сличних упустава и упозорења, Сава им раздели књиге на српском језику — Србуље —,које је са собом донео из Свете Горе, наређујући им да те књиге препишу и умноже и да их употребљавају у сваком манастиру и свакој парохијској цркви у својим епархијама. Онда их благослови и посла у њихове епархије као нове апостоле.

Сава је посветио Жичу Христу Сведржитељу, чија је огромна фреска била живописана у великој куполи, а храмовна слава одређена за дан Христовог вазнесења, четрдесети дан по васкрсењу. После тога, Архиепископ посла поруку Великом жупану да дође у Жичу на дан Вазнесења, са својим војводама, племством и државним чиновницима, вишим и нижим. Позва, такође, и све епископе и свештенство да дођу у Жичу. Сви су се одазвали и дошли на време. Са поносом и радошћу све су очи биле упрте у Жичу, дивећи се њеној лепоти.

1. Кнез Владимир Кијевски, моћни руски владар / 1015/, зажељео је да упозна Русе са једном вишом религијом уместо старог безбоштва. Због тога он посла делегације у неколико земаља, са циљем да се упознају са разним религијама. По повратку свака делегација донесе своје утиске и искуства. Делегати који су били у Цариграду, говорили су са одушевљењем о величанственој цркви Свете Софије, о њеној ненадмашној лепоти споља и изнутра и о свечаним богослужењима у њој. "Нисмо знали да ли смо на небу или земљи, за време богослужења у њој," говорили су они. Одудушевљен овим извештајем, кнез прими хришћанску веру, и изда указ својим поданицима да и они тако поступе. Руси су тако и учинили.

ГЛАВА 28

САБОР У ЖИЧИ

Нема лепоте која се може упоредити са лепотом светости. Зато је визионар тако узвишене лепоте узвикнуо: "О, славите Господа у лепоти светости!" /Пс. 29,2/. Јер, само лепота светости чисти и уздиже душу. То рађа два племенита осећања у срцима људи: поштовање и радост.

Безброј људских очију посматрало је Жичу са неописаном радошћу и поштовањем. Данима пре великог празника, као што је обичај код православца, народне масе су се сјатиле у Жичу, да би благовремено нашле место и да би своје душе храниле лепотом светости. Пространа црквена порта, обе обале жичког потока, манастирска ливада доле испод, воћњаци и долине, брдашца и висоравни и све докле око може да сагледа, беше испуњено народом који се комешаше као пчеле у кошници. Шатори беху разапети, а натстрешице и колибе од лиснатих грана били су на брзу руку направљени за одмор и починак. Становници града и села дођоше у својим најлепшим ношњама, извезеним и богато украшеним. Народ из разних крајева, па и покрајина, лако се распознавао баш по тим ношњама. Све душе беху управљене према Богу, а све очи према чудесном новом манастиру, очекујући да у њему виде Саву и Великог жупана са пратњом.

Коњаници стигоше у брзом галопу, јављајући долазак великог жупана. Мноштво народа, као лишће ветром понесено, пожури напред да га види и поздрави. И Стефан стиже, праћен принчевима, жупанима, војводама и другим великодостојницима. Сви су били обучени у богате и шаролике одежде, утепнути сребрним или златним појасевима, према звању и положају, и сви беху украшени драгим камењем и брилијантима. Сви су били праћени почасном војном гардом, наоружаном бљештаво-сјајним оружјем: мачевима, копљима, нацацима, шлемовима и штитовима.

Тако се два брата среташе поново, не више у цркви свога оца, већ у њиховој сопственој задужбини. Они поздравише један другог не речима, већ нечим што је много узвишеније и дирљивије: узајамном љубављу и сузама. Стефан је брзим погледом видео Жичу и остао запањен, дивећи се њеној величанственој слави и светој лепоти. Учини му се као да се само сунце спустило на земљу. Чуо је и шапат народа: "Небо на земљи!" Он се безгранично радовао, што ће се то, по Савином предлогу, звати његовом црквом и његовом задужбином.

После кратког одмора и освежења, умилни звук звона позвао је на бденије, уочи Спасов-дана. Сава постави Стефана у столицу направљену за њега, а другу задржа за себе, спремљену за Архиепископа. Црква је била препуна великаша, свештенства и народа. После певања тропара: "Вазнео си се у слави, Христе Боже наш," Сава изиђе и одржа следећу беседу: "Ви сви знате како сам ја два пута побегао од вас у пус-

тињу. Ви знате, такође, да ни једна од многих постојећих лепота овога света није надвладала моју љубав према Богу. Нити сматрам да икакво земаљско благо толико вреди нити толико доноси среће као искрена молитва Богу. Ради вашег добра, земљаци моји, ја сам оставио моју свету и слатку пустињу и дошао да искључиво спасавам ваше душе. Да би спасао ваше душе, ја сам занемарио своју. Чинећи то, сетио сам се неких старих светитеља, који, жалећи своје земљаке, говораху Богу: "Ако хоћеш, опрости им грехе, а ако нећеш избриши и мене из твоје књиге!" / Пс. 32, 32/. Или: "Желео бих да и сам будем одлучен од Христа ради своје браће, која су ми род по тијелу" / Римљ. 9, 3/. Ето, тако и ја, желећи да остварим ваше спасење, напустио сам своје. Али ако хоћете да следите моје поуке и прихватите закон Божји, спасећемо се и ви и ја. Зато од вас тражим, да слушате сваку реч коју вам говорим о Богу ради вашег личног добра. Не заборављајте, како вас је Господ Бог ојачао, умножио и повећао преко свог слуге Светог Симеона. Многи су од вас постали управљачи и господари, војводе и кнезови, а неки чак и велики жупани. Није, дакле, у реду, да човек који, по Божјој милости, стоји изнад вас у власти и достојанству, треба да се зове истим звањем као и ви. Али, тако исто као што ја бејах рукоположен и устоличен за архиепископа, са влашћу ради вашег добра, исто тако, и човек који, Божјом милошћу, управља народом нашим, треба да буде издвојен у достојанству од других са краљевском круном, као ваш краљ. Ово ће послужити, ја то верујем, на вашу личну част и славу. Када се ово оствари, ја ћу вам онда наставити да говорим о божанској вери и вашем вечном спасењу."

Као одговор на Савине речи, народ раздрагано викаше: "Ти си нам послат од Бога и слушаћемо те у свему!" У оно доба, наравно, није било техничких појачала и гласноговорника. Али речи изговорене у храму брзо стигаше до ушију народа напољу: "Сутра ћемо имати краља!"

ГЛАВА 29

СТЕФАН - ПРВИ КРУНИСАНИ КРАЉ

Има дана у историји једног народа који остану неупоредиви и заувек у сећању, као одлучујући у судбини тога народа. Такав дан је био дан Вазнесења Господњег-Спасовдан, 1220. године. Тога дана, први српски архиепископ беше устоличен и први српски краљ беше крунисан у Жичи. Оба ова догађаја имала су подједнаку важност: пуна независност српског народа и цркве од страних држава. Оба ова достигнућа била су дела Светога Саве.

Тога дана, Сава је служио свету литургију у великој цркви "са свим епископима, старешинама манастира и мноштвом свештеника." Епископи најпре њега уведоше у архиепископски престо. Онда, после великог входа, Архиепископ узе освешену круну и стави је на главу Великог жупану Стефану. После тога стави му и краљевски плашт на рамена. Најзад га помаза светим миром и причести га у олтару. Онда објави: "Стефан, краљ свих српских земаља и Приморја". Народ у одушевљењу викаше: "Амин, амин — живео краљ Стефан!"

Потом краљ позва све присутне за трпезу као своје госте. По Савином наређењу, најсиромашнији беху доведени до краља да би примили поклоне и да би се и они могли радовати са свима присутнима.

"Правоверни краљ радовао се као никада пре," каже биограф. Радовао се изнад свега величанствености Жиче, која ће учинити његово име пред Богом и пред српским народом бесмртним заувек. Много пута је прилазио ближе цркви да би је боље разгледао и споља и изнутра. Разгледао је сваки кутак и лук до последњег детаља. Изузев Цариграда, таква се црква није могла видети на целом Балкану. У припрати су била живописана два портрета: један Стефанов а други Радо-слављев, његовог старијег сина и наследника. Стефанов портрет показује човека лепог изгледа са црном брадом и скупоценом краљевском круном са бисерима и златним кићанкама. Такву круну су касније носили сви српски краљеви и цареви. На тој слици не видимо краљицу, као што смо навикли да видимо у свакој краљевској задужбини. Чак и Немања је живописан у Студеници са сјајом супругом Аном. Разлог отсуности Стефанове жене на фресци у Жичи је вероватно тај, што је она била римокатоличке вере.

У истој припрати на зиду је било написано краљево име и указ. ¹ Укратко: овај напис објашњава повод и разлоге ради којих је краљ сазидао Жичу и набраја дотације за издржавање манастира.

Одушевљен изврсном лепотом Жиче, краљ је био неописано радостан. Биограф каже: "Он се није толико радовао краљевској круни или брилијантном краљевском плашту. Прави узрок његове радости беше Жича и мноштво народа, који се дивео и у њој Бога славио." ²

Стефан је без сумње био дубоко побожан човек. Уопште речено, он је био заиста велики човек, и поред неких људских грешака, ко-

је је он раније или касније починио. Он се због ових својих грешака искрено кајао пред својим духовним оцем – Савом, и примио опроштај. За њега каже даље историчар: "Немањин наследник, син му Стефан, беше мудар и талентован човек, добро образован у византијском духу. Он беше вешт дипломата и разуман ратник. Без икакве сумње, он је био један од најдаровитијих људи међу свима Немањинцима." 3

Следећег дана, Сава је одржао велику беседу са свога архиепископског трона у присуству краља и његових пратилаца. Сава је, као и обично, почео са набрајањем основних принципа хришћанске вере. Он је присутнима упутио следеће речи: "Браћо и пријатељи, децо моја у Господу, чујте речи моје са пажњом и љубављу ради вашег добра." Први део беседе беше дубоко теолошки, а други пастирски. После објашњења хришћанске вере најјасније што је било могуће, он говораше о јересима и погрешном учењу, које је ђаво посејао међу Србе, као кукољ по жити. Позва свакога који је пао у јерес да се врати правој вери, говорећи: "Ми ћемо га брзо излечити овом правом вером у Бога!" На ово дође од присутних громогласан одговор: "Ми верујемо, Владико, како нас ти учиш!" Онда је Архиепископ затражио од свих присутних да за њим понове три пута православни Символ вере: "Верујем у једнога Бога...", до краја. Потом затражи од присутних да понављају за њим: "Ми прихватамо све васељенске саборе Цркве и све што су они одбацили, одбацујемо и ми, и што год су они проклели, проклињемо и ми. Ми поштујемо Часни крст на коме је био распет Христос, наш Живот. Ми поштујемо иконе Христа и Његове Пресвете Матере. Ми узимамо свето причешће у оба вида, са чврстом вером, да чинећи тако, ми узимамо право тело и праву крв нашег Спаситеља. Ми поштујемо, исто тако, цркве и иконе светитеља. Ми ћемо се придржавати традиције светих апостола и светих отаца.

Беше то јединствен приказ, који се може упоредити једино са догађајима на реци Јордану, када свети Јован Крститељ викаше народу: "Покајте се!" И сви они који су припадали јересима искрено се покајаше и питаше Саву шта треба да чине.

Краљ Стефан је био веома дирнут. Он је увек мислио о својем млађем брату да је необичан човек, али није никада очекивао да ће Сава заорати тако дубоку бразду.

1. На том истом запису на зиду одређено је да сви будући српски владари треба да буду крунисани у Жичи. Исто тако и да сви епископи и игумани буду тамо посвећивани.
2. Независност српске цркве и државе коју је остварио Свети Сава, брзо је прихваћена од народа са намером, да и цела српска уметност постане независна и својствена. Појавише се оригинална дела из области занатства као и нови стил у српској црквеној архитектури, водећи касније у италијанску ренесансу. Само четрдесет година после Савине смрти, краљ Драгутин / 1276–1282/ основа у свом дворцу у Дабру две занатске радње, једну у којој су се ковали сасуди и предмети потребни за олтаре, од злата, сребра, слонове кости, украшени бисерима; и другу за шивење црквених одежди, завеса и прекривача од броката и свиле, везених златом и сребром. Неки од ових предмета били су веће уметничке вредности од византијских. Побожни краљ их је обично делио црквама по Србији, Бугарској, Грчкој, Румунији, Русији, Светој Гори и Палестини.
3. К. Јиречек, — исто.

ГЛАВА 30

КРАЈ САБОРА У ЖИЧИ

У оно време, проблеми односа цркве и државе нису узнемиравали народ, као што је то случај у наше доба, бар не у православним земљама. То питање је било регулисано традицијом само по себи. Кад год је цезаропапизам или папоцаризам покушао силом да насрне, овај покушај је отклањан у кратком времену. Тих случајева није било у Православној цркви. Било је, додуше, немилних сукоба између световних и црквених власти на личној основи, али су они били привремени и краткотрајни. Ако би се такви неспоразуми и појављивали по питању верских доми и принципа, и тиме угрожавали јединство хришћанског света, тада Сабори треба да о томе суде и одлуче. Ко год се буде нашао кривим, није могао избећи осуду Сабора, био он цар, патријарх или ма ко други.

Савина схватања односа између Цркве и Државе била су заснована на циљу људског битисања на земљи. Он је јасно схватио да су земаљски закони само средство за постизање небеског савршенства. Он беше неуморан у истицању правога циља људског живота у овом кратком временском периоду на земљи. А тај циљ је: царство небеско по открићењу Христовом. Према томе, и Црква и Држава дужне су да помогну људима у постизању тога циља. Ако пак желе да се међусобно такмиче, нека се такмиче у служењу народу, учећи га страху Божјем а не свађањем око части и власти и грабљењем првенства једних од других. Краљ и архиепископ су позвани да буду слуге Божје, служећи народу и помажући му у остварењу крајњег вечног циља. "Тражите најпре царства небесног од Бога и Његову правду" / Мат. 6, 33/. Ово је био Савин програм за Српску народну цркву и државу. Ово није била заповест само за апостоле, већ и за обичне грађане, краљеве, црквене вође и друге. Све од Саве на овамо важила је добро позната српска лозинка: "Изабрати царство небеско радије него царство земаљско." Око две стотине година касније, српски кнез Лазар поведе своју крстоносну војску против мухамеданске најезде. И са овом лозинком огромно мноштво српских мученика је отишло у смрт. Да, ова лозинка се могла чути са усана свештеника, краљева и мученика, подједнако све до наших дана.

Трећег дана Сабора, Сава је свршио још један важан задатак. Беше то у суботу, уочи недеље посвећене Опима Првог васељенског сабора, који саставише наше Вјерују и осудише аријевску јерес. Имајући ово на уму, Сава је говорио о правој вери и важности тајне крштења. Он је свакако мислио на оне, који су припадали богумилској јереси или римокатоличкој вери. Беседу заврши упозорењем свима присутним: "Наш труд да живимо добрим животом без праве вере у Бога не користи

нити нас права вера без добрих дела може учинити достојним да видимо лице нашег Господа. Настојмо, дакле, да ово обоје иду заједно да би били Богу угодни и без мане. Вера нас може спасти само ако је сједињена са добрим делима и изражена кроз њих; ако је инспирисана љубављу према Богу." Овим је Сава јасно и јеванђелски указао пут српском народу и тиме га спасао од два зла, која су потресала и цепала хришћане на Западу. Ти проблеми су долазили од погрешног тумачења питања односа између Цркве и Државе, и друго, шта је важније за спасење: вера или добра дела.

По завршетку великог повечерја, Сава затражи да у цркви остану само они богумили и римокатолици који желе да се врате натраг у православну цркву. Архиепископ им тада даде јасна упутства шта треба да чине. Прво је тражио од богумила да осуде своју јерес и потом да почну са катихуменском припремом за крштење. Од римокатолика је тражио, пошто су већ били крштени, осуду најпре њихове јереси, а онда да гласно изговоре стари Символ вере, Првог и Другог васељенског сабора, без Филиокве, после чега би требали да буду миропомазани. Овако, они беху поново прикључени вери својих отаца. Сава је, такође, упутио и све епископе да тако поступају према кандидатима обеју јереси у својим епархијама.

Следећег дана, у недељу, после благодарења у Великој цркви, Сабор у Жичи беше закључен. Краљ се, заједно са пратњом, опрости и са благословом Архиепископа оде, поздрављен од народа који викаше: "Живео краљ Стефан!" Сава, пак, уместо да узме многопотребни и заслужени одмор, оде горе у кулу, у малу капелу, да настави са захвалношћу Богу за све што им је помогао. Ослобођен својих блиставих архиепископских одежди, које је волео само да би се истакла величина првосвештеника Христовог, а не његова лична, обучен у просту мантију обичног монаха, он паде ничице пред Господа. Опет усамљен пред великом стварношћу! То је била његова права атмосфера, његово надахнуће, његов живот. И док су српски племићи и масе народа разносиле славу о њему као највећем међу њима смртнима, Сава у највећој скромности пред својим вечним Царем рече о себи: "Ја сам црв а не човек."

ГЛАВА 31

ОЛУЈА СВУДА УНАОКОЛО

Међу православним народима на Балкану беше обичај, да, када неко почне да зида кућу, а сиромас је, сви се суседи скупе да помоћу било радом, новцем или материјалом. И када се кућа заврши, они уживају сви у радости свога суседа. Авај, понекад у историји, кроз векове, може се наћи и понеки богат хришћански владар који се радује рушењу онога што је његов сусед, "брат у Христу", саградио.

Догађаји у Жичи, који су поставили солидан темељ независности куће српског народа и његовог духовног и националног битисања, изазвали су буру зависти и бес свуда околу. Најдрскији протест стиже од мађарског краља Андрије II и архиепископа охридског Димитрија Хоматијана.¹ Бугарски цар Асен II није протествовао одмах, иако му није било драго. Латински краљ у Цариграду, иако љут због новог краљевства, беше у то време врло неспособан да учини ма шта конкретно те је само беснео. Папа Калист II одмах је писмом напао ово и дао пуну власт архиепископу барском над свима црквама и манастирима у Приморју, у Србији и Босни и Херцеговини и то не само над латинским, већ и над православним. — "tam Latinorum quam Graecorum sive Sclavorum."² Теодор Анђел, моћни кнез Епира и Албаније, међутим, примио је вести из Жиче, како изгледа без великог узбуђења, јер је био презаузет другим проблемима, те не хтеде да квари своје односе са Стефаном. Врло је могуће, такође, и због тога што му је брат Манојло био ожењен српском принцезом Комнином. Ипак, лично беше на страни Хоматијана, јер је планирао да га овај крунише за цара.

Мађарски краљ Андрија беше и титуларни краљ Србије, без вредна титула коју је краљевима Мађарске даривао папа. Он не хтеде да испусти ову титулу и да је даје ма коме другоме. Кратко време пре тога, он се вратио из Палестине са крсташког похода, без икакве славе. Сад, ако би му и ово било одузето, био би то још један ударац његовом сујетном поносу. Према томе, он је не само протествовао, употребљавајући речи, недостојне краљу, него је чак објавио и рат новом краљу Србије. Стефан је покушао све да би избегао рат, али све беше узалуд. Он да он замоли Саву да иде до Мађара и да их умири. Сава га послуша и оде. По предању, он сrete краља Андрију у Баки, на месту где је касније подигнут манастир Ковиљ Св. Арханђела.³ Краљ Андрија прими Саву са почастима. И тамо, као и у случају Стреза, Сава поче говорити јеванђелским језиком, потсећајући краља на Христово учење: "Што год желиш да људи чине теби, чини и ти њима," и много више у том смислу. За време овог разговора, Андрија се наљути и поче употребљавати увредљиве речи на адресу Стефанову. Сава се молио у себи, исто што би чинио у случају буре, да би је отклонио. И заиста, Бог му поможе, као што је помогао и пророку Самуилу / I Сам. 12,16/. То се десило на овај чу-

дан начин. Сава отседа мало даље од војног логора под шатором са својом пратњом. Тога дана беше припекта страшна жега. Краљ је слао Србима храну и вино свакога дана. Једнога дана Сава посла своје људе да потраже мало леда, ради велике жеге. Али краљ не могаше лед да нађе. Тада се Сава помоли Богу за лед и, по тој чудотворној молитви, паде лед у великим количинама и покри земљу око српског шатора. Сава напуни суд са ледом и посла краљу са поруком: "Ја тражих лед од тебе, краљу, и ти га не могаше набавити. Ја затим затражих од нашег Творца, који поседује сву силу и сва богатства. И gle, Он ми даде, и ја сада теби шаљем."

Са великим запрепашћењем краљ Андрија измени своје мишљење, дође брзо у српски шатор, поклонил се пред Савом и ослнови га са: "Мој духовни оче," молећи га да му опрости за увредљиве речи. Неколико дана краљ је седео поред Савиних ногу, слушајући његово проповедно учење. Најзад, краљ изрази жељу да постане православан, и Сава му ту жељу испуни. На расанку, краљ обдари Саву многим поклонима, неким за њега лично, а неке за краља Стефана, говорећи: "Пренеси Стефану, краљу Срба, твоје и моме брату, моје поздраве и искрену љубав." Даде Сави и почасну пратњу да га отпрати до Дунава. Тако Бог поможе Србији и Сави да умири и отклони претећу буру са севера.

Буру са југа беше изазвао охридски архиепископ Хоматијан. Он упути посланицу "монаху" Сави преко Јована, епископа скопског. У овој посланици он окривљује Саву да је прекршио канонска правила Цркве и погазио свој монашки завет и моралну дисциплину. Неканонски, писао Хоматијан, било је што је Сава ишао у Nikeју а не у Охрид, да тражи независност Српске цркве; неканонски је он постао архиепископ пре него што је био епископ; неканонска је његова интервенција код страних краљева и кнезова у војном и дипломатском смислу; неетички је што је Сава напустио свој подвижнички живот у Светој Гори, поставши кнез Цркве; неетички је његов боравак у средини искушења људског друштва, јанући добре коње, присуствујући банкетима у друштву племића и тако даље. Поред овог критичног писма Сави, Хоматијан посла свој протест, два пута васељенским патријарсима у Nikeји, прво Манојлу 1220. године, а друго Герману 1222.

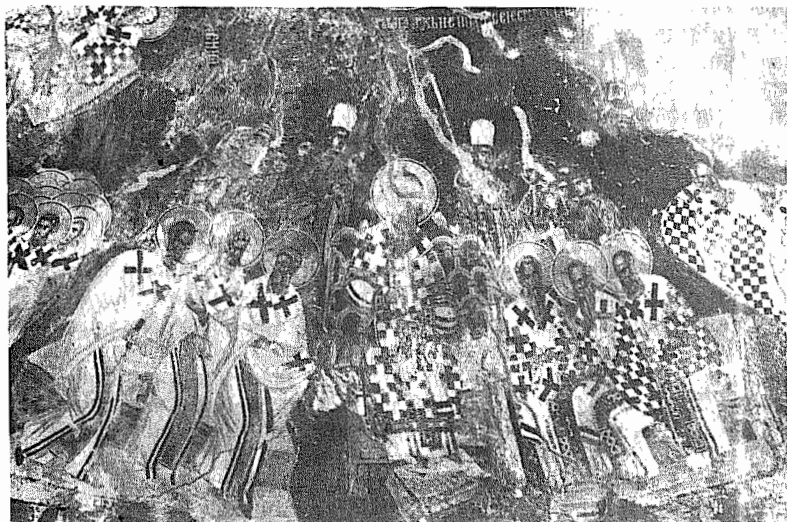
Патријарси су оставили ове две оптужбе, иако наизглед врло озбиљне, без одговора. Јер, они су знали канонска правила и црквену дисциплину врло добро. Сава је отишао у Nikeју а не у Охрид, јер је архиепископ охридски био такође потчињен васељенском патријарху Константинопоља, који је у то време живео у Nikeји као изгнаник. Сава је постао архиепископ од монаха онако, како је пракса у православној цркви. Чак и неки лаици беху подигнути на степен архиепископа и патријараха / Амвросије, Нектарије, Фотије/. Исто тако и многи патријарси и папе, пре и после Саве, интервенисали су код страних владара, са циљем отклањања ратова и међусобног убијања међу хришћанима. По потреби српски архиепископ је био принуђен да се креће у сваком друштву, као што су чинили и апостоли. Међутим, он је држао најстро-

жији аскетски живот у приликама под којима је живео, не желећи да то показује. Напротив, Савин светачки живот био добро познат од Мађарске па све до Никеје. Према томе, Хоматијанове оптужбе противу Саве беху свуда схваћене као ништавне и неважеће.⁴

Тако, бура беше умирена, опасност прође и Сава настави свој плодносни рад. Захваљујући њему, Српска црква и српско краљевство су тада стајали чврсто и сигурно, под једином заштитом Христа Сведржитеља.

1. Охрид је постао седиште архиепископа од времена Самуила великог словенског краља Македоније / + 1014/. Грчки цар Василије, звани Македонски, укину независност Охридске архиепископије и стави је под патријарха цариградског. Међутим, он није могао укинути н.е.н словенски карактер, те од ње створи мисионарски центар за словенске народе. Нажалост, одмах после његове смрти 1025. године, црква у Охриду се изопачи и постаде антисловенска и искључиво црква грчке провинције.
2. Бар — мали град у Црној Гори. Римски епископи у томе месту сами су себе називали: "Примас Србије / Старешина Србије/Сада је то, међутим, врло мала дијецеза, састављена углавном од Албанаца.
3. Манастир Ковиљ се налази у истоименом селу у Бачкој, на левој страни Дунава. Пре Другог светског рата био је то женски манастир са четрдесет монахиња.
4. Око десет година касније, Хоматијан, у писму патријарху Герману, високо је уздизао Србе, "народ који се одликује побожношћу, јеванђелским животом и прлеменим врлинама сваке врсте." Међутим, он је избегао да каже да је све то заслуга Саве у току његовог десетогодишњег рада. / В. Марковић, стр. 90/.

ча.

САБОР СВЕТОГ САВЕ

Фреска у цркви св. Димитрија у Пећкој патријаршији, око 1340. године

ГЛАВА 32

ПОСЛЕДЊИ ДАНИ КРАЉА СТЕФАНА

Интелигенција хришћанина може се мерити његовом свешћу да му се смрт ближи, као и његовом припремом за живот који долази. "Јер, одређено је људима да умру, али после овога суђење." /Јевр. 9,27/. Иако је суд, логична је наша припрема за то, док смо још увек с ове стране смрти. Истински, ми нисмо више уљуљкивани доктринама о неком поновном животу на земљи / реинкарнација/, што би значило: више смрти, више живота, већ смо уверени у само један живот и само једну смрт на земљи и после овога суд. Ово је лично Христово учење / Лука 16,19/. Следећи ово учење, Христови следбеници су упућени на многобројне активности, којима нема равна у свету. Наш земаљски живот је једина наша прилика. Философи, безбожници су обично говорили: "Дај да уживамо данас, јер сутра смо мртви." Хришћани, међутим, могу рећи: "Дај да радимо данас, јер сутра ћемо бити суђени." ¹

Два брата, Сава и Стефан, сигурно су испунили своје дане добрим радом у мудрој очекивању смрти. Стефан је пошао примером свога оца, а још више је следио примеру свога брата. Посматрајући рад Савин, он је видео његове духовне успехе на свима пољима, његов неуморни рад, његову неустрашивост у суочењу са смрћу и његове начновечанске напоре у припремању за вечни живот. Све је то утицало да се Стефан све више и више одушевљавао својим братом. Што је више старио, Стефан је све више ишао стопама свога брата — монаха. После свога крунисања и отклањања буре изазване тим догађајима, он, "правоверни краљ имађаше мир на све стране и живљаше срећно, славећи Бога." Као што беше храбар у рату, такав беше и у миру, врло вредан ученик, пријатељ топлога срца и добротвор, одличан писац, пријатан саговорник и у Бога верујући скромни човек. Међутим, у целој својој срећи и миру, он је мислио о крају свога живота и Суду, исто као што је то и Сава чинио. Он никада није могао да заборави и пред очима му је стално била плоча коју су монаси у Студеници ставили изнад врата својих хелија са написом: "Сети се смртног часа па никада нећеш грешити!" Он је волео монахе не само зато што их је и Сава волео, већ и због њиховог непрекидног размишљања о смрти и њиховог припремања за други живот у вечности. Заиста, и он је лично желео да постане монах. Зашто да не? Нису ли његов отац Симеон и брат Сава постали монаси? Чак и његов старији брат кнез Вукан примио је монашки завет и као монах Теодосије умро и сакрањен у Студеници, крај свога оца. Јер Сава, први монах у њиховој породици, сигурно им је лепо објаснио шта значи монаштво. Онима који приме монашки завет, многи су греси страни и велика је милост Божја на њима.

Краљ Стефан је већ прилично остарио. Зашао је већ у седму деценију, удовац и болешљив. Он на крају замоли Саву да га замонаши. Сава је то одлагао. Једном, када се много разболео, посла гласника по

Саву. Сава дође и молитвом га исцели, али га не замонаши, иако је Стефан говорио да би радије волео да постане монах, него да дуже живи. Не знамо разлог Савиног одлагања братовљеве жеље поновљене неколико пута. Можда је, одлажући то, Сава желео да одложи промену на престолу што дуже. Међутим, на крају године, Сава прими поруку да је Стефан на самрти. Он великом брзином одјури из Жиче. Када се приближи престоници, среташе га гласници и рекоше да је Стефан умро. Рекоше му и то да су последње Стефанове речи биле: "Сава, Сава!" Рекоше да су се државни великодостојници окупили око самртне постеле краљеве и питали га који ће од његове четворице синова бити наследник престола? Краљ им је, умирући, одговорио: "Моје краљевство није моје, већ мога брата; питајте Саву." Чувиши ово, Сава се поче усрдно молити у себи да Бог одложи Стефанову смрт. Молио је од Господа да продужи дане Стефану само да би могао да прими монашки чин. "Заповеди, Господе, Твоме анђелу," мољаше он. "да врати душу Твоме слуги а моме брату, да живи само до вечери овога дана, како би га могао увести у анђeosки ред монаха, који је он тако силно желео." По уласку у собу свога брата и видевши његово тело, Сава стави своју руку у његова недра и својим прстима начини крсни знак у име Свете Тројице на његовом срцу. Онда гласно рече: "Устани, мој господару, и говори!" Поче говорити. Потом, Сава узе за руку Радослава, најстаријег Стефановог сина и доведе га пред оца да би га овај прогласио својим наследником. Тада краљ рече: "Ја му дајем свој краљевски жезал, а ти му дај свој благослов." Сава тада обуче Стефана у монашку ризу и промени му име. Од краља Стефана постаде монах Симон. Увече монах Симон, наслонивши се на Савине груди, "слатко предаде свој дух." Тако се заврши земаљски живот великог хришћанског краља, великог светитеља, 24. септембра 1228. године. Тело је краљево, са великом пратњом донето из Раса у Студеницу и сахрањено близу светог Симеона. После тога, Сава раздели милостињу сиротињи за покој душе свог вољеног брата, Стефана. Првовенчаног, који је умро као монах Симон.

1. Чак и цар Душан, најуспешнији међу Немањинима, кад је био на врхунцу своје славе, непрекидно је размишљао о смрти. Он је писао: "Ја сам непрестано свестан горког часа смрти, кад ћу морати да станем пред мога Господа Христа." / Ст. Новаковић: "Законски споменици, шп 472" / Овакав поглед није само средњовековно схватање смрти и последњег Суда, већ трајно хришћанско учење.

ГЛАВА 33

ПРВО ПОКЛОНИЧКО ПУТОВАЊЕ

Сава не беше у дутој жалости за преминулим братом. А ако је мало и жалио, то не беше због његове смрти — он је знао да је његов брат наставио да живи — већ због растанка од тако племенитог и јаког сарадника у свима његовим плановима око привођења Срба Богу као свете нације.

После сахране краља Стефана, Сава позва у Жичу најстаријег Стефановог сина Радослава да би га крунисао. На зиду Велике цркве беху отворена нова врата, кроз која је нови краљ требао да уђе. Радослав дође и прође кроз нова врата и би примљен са љубављу од свога вољеног стрица. Сава га поучи да следи свога деду и оца, закле га да буде доследан хришћанин у вери и владању, и круниса га у присуству српских великодостојника и мноштва народа. После крунисања, краљ Радослав изиђе кроз иста новоотворена врата. После тога та врата се закључаше заувек. Симболично значење овога је у томе: краљевска заклетва треба да буде затворена и сачувана у цркви пред Господом. Никада не сме бити измењена или изневерена.

Тада се Сава поче спремати за одлазак у Свету Земљу. То беше његова давнашња жеља. Пошто је Србији осигурао новог законитог краља и видео устаљен мир и поредак, он осети да је настао прави тренутак да оствари своју давнашњу побожну жељу. Краљ Радослав пак, са свима својим великодостојницима, преклињао га је да их не остави. Они су страховали да се Сава неће вратити, што би за њих био велики недостатак. Сава их охрабри, благослови и крену према јадранској обали, где је владао његов синовац, велики жупан Ђорђе, син Вуканов. Ђорђе је већ био припремио лађу у Будви за свога стрица. Благословивши народ, Сава се укрца у лађу и окрену лице према Јерусалиму.

Догодило се, да је баш у то време немачки цар Фридрих II повео Шести крсташки рат. Овај цар беше унук Фридриха Барбаросе, пријатеља Немањиног. Био је храбар ратник и вешт дипломата. У исто време, он беше једини од крсташа, кога папа није благословио. И поред тога, он је једини успео да ослободи Јерусалим и Свету земљу без проливања капи крви. Склопио је уговор са арабијским султаном те су Јерусалим и Света Земља били пуних петнаест година слободни. Овај рат је познат као бескрвни крсташки рат.

Тако, Сава није имао никаквих потешкоћа да стигне у Јерусалим и да путује по Светој Земљи. У Јерусалиму га прими са братском љубављу патријарх Атанасије. Он указа Сави и његовој пратњи гостопримство у својој резиденцији за све време боравка у Светој Земљи. Сава је служио свете литургије у храму Васкрсења некад са патријархом, а некад сам. Потом оде на Сион, где је Господ имао задњу Вечеру и где је опрао ноге својим ученицима. Посетио је и Гетсиманију, где се Исус

у агонији молио своме небеском Оцу. Ту, у том истом маслиновом воћњаку, Сава је, пун туге, падајући ничице, славио ожалошћеног Спаситеља света. Он је пратио својим мислима тако живо, као у стварности свога изданог Господа до куће Кајафине, где је Праведник био осуђен од непријатеља правде, понижаван, тучен и плуван. Он га пратио и у градску дворану, где Га је гувернер Пилат прогласио невиним, али је ипак дозволио да буде шибан и понижаван од стране римских војника и на крају разапет. Сава се пењао и стазом Бола, у правцу Долорозе, до Голготе. Тамо, клекну пред Распећем и својим топлим сузама навлачи земљу. Онда сиђе доле, уђе у Гробницу, где је замислио мртво Исусово тело како лежи у гробу, док му је душа била у Аду. Он преживљаваше, исто тако, Његово васкрсење, блиставу белину анђела и потресну радост жена мироносица. После тога, попе се на Гору Сионску, одакле се васкрсли Господ, у присуству својих ученика, узнео на небо, праћен светим анђелима. У својој души Сава је цео овај догађај јасно преживљавао и чуо велико пророштво анђела: "Овај исти Исус, који се узноси на небо, доћи ће на исти начин, како сте га видели да одлази на небо." /Дела ап. 1,11/. Представљајући видљиво Христово узношење на небо као круну Његове мисије на земљи, Сава осећахше велику радост што је баш велељепну Жичу посветио Христовом вазнесењу. Тако, свом својом устрептаном душом, Сава прође кроз најдубљи понор Христовог страшног мучења и понижења, све до највишег врха Његове славе. И најзад, испуњен радошћу, врати се са места Вазнесења у олтар Васкрсења.

И овде, иако обузет силним утисцима и визијама, наш светитељ показа свој практични разум. Користио је сваку зодну прилику да чини милостињу и добра дела у име свога Господа. У два таква случаја само Провиђење му је помогло: једном у Акри, а други пут у Јерусалиму. За време минулих крсташких ратова, Латини су насилно преузели православну цркву у Акри, која је раније припадала манастиру Светога Саве Освећеног и где су поклоници вековима били прихватали. Сава одмах откупи ту цркву од Латина и врати је правом, законитом власнику. Због те Савине пажње према манастиру, који је његов имењак пре више векова основао, монаси те свете обитељи и данас примају српске поклонице са посебном пажњом и братском љубављу.

Други случај је следећи: Мухамеданци држаху у свом власништву кућу са Горњом Собом, у којој је Господ са својим ученицима прослављао своју Последњу Вечеру. Сава је био ожалошћен и изненађен сазнањем, да је једно од најсветијих хришћанских места у рукама нехришћана. Посаветовавши се са патријархом, он без одлагања откупи то место за велику суму злата и завешта Српској православној цркви.

После дужег боравка у Јерусалиму, Сава замоли патријарха за дозволу и благослов да може посетити и остала света места у Палестини. Патријарх му са радошћу даде писмо са препоруком и пожеле му срећан пут. Са овим писмом, наш светитељ напусти зидове Јерусалима.

ГЛАВА 34

СТОПАМА СВОГА УЧИТЕЉА

Ако одеш у Палестину на хаџилук, очекујући да видиш лепе пределе, бићеш свакако разочаран. Много више лепих крајева може се видети у Америци, Швајцарској и на Балкану. Тамо нема ничега нарочитог и изузетног. Па ипак, то је најинтересантнија земља на хемисфери, ради Њега, који је назван "лепшим од све деце људске"/Пс.45,2/. Личност Христова учинила је ову земљу изузетно лепом. Све друго не значи ништа.

У Савино доба, Света Земља је представљала приказ рушевина и пустоши. Пет крсташких армија газило је преко ње. Заиста, тешко је рећи: ко је њеном лицу задао теже ране или ко је учинио више да је обесвети, следбеници полумесеца или следбеници крста. Сава није уживао ни у лепоти своје отаџбине Србије, нити му је било досадно у потресним рушевинама родне земље свога Спаситеља. Он је тражио само Спаситеља, у намери да Му се моли на сваком кораку где су биле успомене на Њега. Права љубав не види ни боју ни облик.

У Витлејему, Сава уђе у камену пећину, у којој се Исус родио од Пресвете Дјеве Марије. У Назарету, посети Јосифову кућу, где је архангел Гаврило саопштио Марији да је она од Бога изабрана да роди Цара над царевима. Он се успео на Таворску Гору, где је Христос открио своје божанство својим преображењем. После тога оде у Кану, где је Господ на свадби претворио воду у вино, "почетак његових чуда". Одатле продужи према Галилејском језеру, на чијим је обалама Господ проширио своје учење и починио запањујућа чуда. Путовао је низ реку Јордан, у којој је свети Јован Крститељ крстио Исуса Христа. Прешао је реку да би видео безживотну пустињу, где је Јован живео пуних тридесет година и где је, касније, једна млада Српкиња, света Петка, за исти временски период, "надмашила пустињског лава"¹ Посетио је манастире: Светог Јована и Светог Герасима. После тога оде кроз Јерихон на Гору Кушања, где је Господ, после свога крштења био кушан од Сатане. Тамо, у грчком манастиру, олтар је подигнут на самој стени, на којој је Христос, по предању, стајао постећи четрдесет дана и четрдесет ноћи за време кушања. У том олтару Сава је служио свету литургију. Потом је посетио пећине око Мртвог мора, да би видео хришћанске пустињаке и разговарао са њима. Поделио им је поклоне, са молбом да се моле за њега, за умрлог краља Стефана — монаха Симона, и за сву живу и мртву његову духовну паству. После тога, на путу из Јерихона за Јерусалим, посети Велику Лавру Светог Јефтимија и Теоктиста, Хозевитски манастир, као и манастир Светог Харитона, свуда жељан да научи нешто корисно и истовремено спреман да помогне милостињом. У Витанији, посетио је дом Лазарева, у коме је Господ показао највеће од свих чуда, подижући Лазара из мртвих четвртог дана после смрти и сахране. Најзад се заустави

на мало дужи боравак, у манастиру Светога Саве Освећеног,² Мар Саба. У овом манастиру наш светитељ беше примљен најдостојније, што је и разумљиво, обзиром на дату помоћ, о којој смо раније говорили, а такође и због старог пророчанства, које је још увек живело у сећању монаха. То пророчанство је гласило: Када је Мар Саба, оснивач манастира, осетио да му се ближи крај живота, каза братији да ће у далекој будућности њихов манастир посетити један велики архиепископ, Божји човек и његов имењак, из далеке западне земље. Потом завешта своју палицу³ и две ретко лепе иконе Пресвете Дјеве, да се предају том Божјем човеку кад дође. Сада монаси препознаше у личности српског архиепископа човека, о коме је Свети Сава Освећени пророчки говорио. И они му предадоше палицу и иконе.⁴

Патријарх Атанасије прими из свих места која је Сава посетио најлепша обавештења о њему и његовим продуховљеним црквеним службама, о његовој мудрости и милостињи. Тога ради, при повратку Савином у Јерусалим, патријарх га прими са затрљајима и захвалношћу. Тако, са растућим упредом Саве, име Србије и Срба постаде познато широм Свете Земље.

После тога, Сава се припреми за повратак. Замоли патријарха да се сети њега и српског народа у његовим светим молитвама на Светом Гробу, измења поклоне са њим и крену на пут. У Акри се задржа Сава у манастиру Светога Ђорђа све док не нађе лађу која је пловила за Малу Азију. Желео је да још једном посети цара и патријарха у Никеји.

Цар Теодор Ласкар и патријарх Манојло нису били више међу живима. Нови цар тада беше Теодоров зет Јован Ватокист, а патријарх беше Герман. Обојица су се сећали Саве и његове прве посете Никеји и њиховим претходницима. Касније су пак много чега слушали о њему како са Истока тако и са Запада. Они примише Саву као старог пријатеља и светог човека и дуго су слушали његова причања о Светој Земљи. Сава је поново служио у историјским црквама Никеје свете литургије са патријархом и грчким свештенством, уз присуство велике масе народа, која се тискала да му се приближи и прими његов благослов. Народ Никеје, живо га се сећао када им је, као нови архиепископ делио поклоне и благослов, а сада је желео да га чује благослов од њега као поклоника. Цар и царица су, такође, молили да их Сава благослови као свети човек и да их се сећа у својим моћним молитвама. Царица му је причала како је њен поживши отац Теодор имао високо мишљење о њему. Сава је са своје стране говорио о потреби јединства свих православних народа, и о помирењу Грка и Бугара. Цар и патријарх су се жалили на епирског кнеза који је желео да постане цар Византије. Затим су се жалили на архиепископа охридског Хоматијана, који је желео да буде патријарх, као и на цара бугарског који је званично признао папу. На крају, цар и царица предадоше Сави "много злата", говорећи: "Ми знамо твој обичај да делиш милостињу сиротињи. Узми, дакле, ово, употреби како желиш и моли се за нас грешне."⁵ И да би га више почастовао, цар нареди да једна од његових галија пребаци Светог Саву у

Свету Гору. Капетану брода скрену пажњу да узме оружану пратњу, због пирата и разбојника, којима је у то доба море врвило.

Стигавши срећно у Свету Гору, Сава је био одушевљено примљен од Прота, као и увек, и друге братије монаха и пустињака, овога пута као архиепископ и поклоник. Сава потом написа захвално писмо цару Јовану и патријарху Герману и посла капетана брода и пратњу кући, поделивши им поклоне. Злато добијено у Никеји, Сава брзо подели у име царско, сиромашним манастирима, додајући томе нешто и од себе лично.

После овога Сава оде у своју Испосницу. Тамо, у самоћи, он размишљао о својим искуствима и доживљајима са поклоничког путовања, благодарећ од срца Богу за сва добра. У Хиландару он затече све у најбољем реду. Похвали игумана и браћу и даде им нека нова упутства стечена на Истоку. Њему никада не беше заморно да монахе потсећа на Царство Божје, као крајњи циљ њихових напора. Најзад, изрливши и благословивши их све, он напусти Хиландар и Свету Гору, да их никада више у свом земаљском животу не види. Иконе Свете Богородице и Тројеручице, које је донео од Мар Саве из Јерусалима, остави у Хиландару, да оне, уместо њега, буду сматране старешином манастира.

У Солуну, Сава затече новог владара, православца уместо Латина. То је био Теодор Анђел, бивши епирски кнез, таст краља Радослава. По заузимању Солуна, Адрианопоља и Тракије од Латина, он се крунисао у том граду од стране архиепископа Хоматијана, Савиног противника. Пошто сада Теодор није требао више Хоматијана, "он прими српског архиепископа са великим почастима и поклонима." Заједно са солунским митрополитом, он затражи од Саве да утиче на краља Радослава "да живи са њим у љубави и миру," што је Сава као миротворац, обећао да ће то драга срца учинити. Са своје стране, Сава упозори амбициозног цара да се уздржава од непријатељских напада на бугарског и никејског цара. То је била мудра и пророчка опомена коју, нажалост, Теодор не хтеде следити, на своју сопствену пропаст.

И овог пута Сава отседе у свом манастиру Филокалису, где је служио свете литургије како у храму светог Димитрија, тако и у осталим познатим солунским црквама. После извесног времена, праћен почасном стражом, коју му је доделио цар, Сава крену за Србију, где је био преко потребан. Краљ Радослав сrete стрица са великом радошћу и синовском љубављу.

1. Света Петка / Света Параскева/, живела је у 11. веку; сто педесет година пре Светога Саве. Њене свете мошти пренео је из Београда у Јашу, у Румунији, румунски војвода Радул, где се и данас налазе у цркви која је њој посвећена.

2. Св. Сава Освећени / Мар Саба/, оснивач је манастира на реци Кедрону, удаљеној три сата пешице од Јерусалима. Био је велики поборник православља и борац против свих јереси тога времена, заједно са светим Теодосијем. Он је саставио типик / правило/ за молитве и живот у православним манастирима, који се зове "Јерусалимски типик". Умро је 5. децембра 532. године.
3. Патерица / палица/, значи пастирски штап. Ову је палицу Сава донео у Свету Гору и ставио је у малу ћелију у Хиландару. Та се ћелија од тада зове Патерица.
4. Једна од две иконе зове се "Мајка Божја Тројеручица", а друга се зове "Мајка Божја сластопитатељница". Прва је у вези са св. Јованом Дамаскином /+ 4.децембра 776/, који је живео у овом манастиру после своје оставке на положај у председништву владе султана од Дамаска. Кроз његове молитве пред иконом Пресвете Дјеве, његова отсечена рука зарасте. У знак благодарности он постави трећу руку од сребра на икону. Та икона са три руке још се чува у Хиландару. Порекло иконе сластопитатељнице није познато. Сава је остави у својој Испосници где се и данас налази.
5. Међу поклонима које је Јован Ватакис дао Сави, беше оригинални део Крста, на коме је Христос био разапет. И ова света старина се још увек чува у Хиландару.

ГЛАВА 35

ПАСТИР И ПРЕДВОДНИК

Мноштво светаца остаје непознато људима; познати су само Богу. Христово царство на небу било би жалосно и мало, када би се састојало само од оних светитеља, чија су имена забележена у календару. Бог не открива свету све своје светитеље, већ само неке, које верске, временске или народне потребе изискују. Кроз чуда ових неколико откривених светитеља, Бог настоји да оживи, ојача, и оправда веру људи разних земаља или места. Историја Српске цркве доказ је ове истине.

Вративши се кући са поклонишког путовања, Сава одмах оде у Студеницу. Журио је да буде на време за годишњи парастос своје браћу Стефану. После службе, гробница покојног краља — монаха беше отворена и тело је нађено цело и непромењено. Из њега се осећао пријатан мирис. Ово откриће је испунило сав народ великом радошћу. Сви су схватили да је то нови Божји благослов на њиховој земљи. Јер, пле радости, Свемогући ју је обогатио новим светитељем.

Сава је одмах знао шта треба да ради. Без оклевања, он пренесе тело са великим почастима у Жичу. Јер, Жича је била задужбина краља Стефана. Према томе, било је правилно и логично да то буде место за починак његовом телу; мислио је Сава. Тако краљ Стефан, који постаде монах пре своје смрти, по имену Симон, постаде, после своје смрти светитељ, свети Симон. Народ га, међутим до данашњег дана назива: свети Краљ.

У овом случају, Сава виде нови доказ Божјег благослова и милости. Тако, оснажен сада више него икада, он поново оде у велику мисију да проповеда Јеванђеље, лечећи моралне ране грешника и уједињујући цео народ у вери и љубави у једну освећену заједницу пред Богом. У манастирима он објашњаваше монасима разна манастирска правила која су постојала у Азији и Палестини, предлажући им да прихвате она која су најбоља и најпогоднија за земљу. Још од почетка његова идеја је била, да од манастира начини не само места за припрему личног спасења једног броја монаха, већ и примерне центре светог живота и практичног рада, корисног за народ. Оне који су на власти упозоравао је да не буду горди и дрски, већ да се боје Бога, да буду "благ, милостиви и да воле људе, не дозвољавајући да ико буде насиљем злостављан." Он такође, упозораваше богаташе да се не ослањају сувише на пролазно богатство, већ да "обогате себе добрим делима", особито да режљивошћу према сиромасима. "Ви сте створени од исте земљине прашине као и они и ви зависите од Бога колико они од вас," говорише Сава. Учио их је да буду постојани у вери, богати у љубави и да не враћају зло за зло, већ да деле своје одело и хлеб са безнадежнима, не презирући ни једног човека иако је незнатан. Он је нарочито истицао две врлине: милостињу и моралну чистоту. Зло моралне нечистоте би-

ло је у оно доба разуздано свуда по Европи, и, авај, чак и међу новим словенским народима на Балкану. Сава је жестоко осуђивао оне који су своја тела прљали незаконитим, неморалним односима ванбрачног живота, прељубом и другим прљавим делима. Често са сузама, он преклињао такве грешнике да се окану својих нечистих навика, којима се само демони радују. "Јер Бог нас није позвао у нечистоту него у светост." / I Сол. 4,7/. Непрекидно, он упућиваше све Србе, људе и жене да негују законити брак у части и да уживају у законитој деци.

Савина племенита тежња била је да од Срба начини свети народ, по Господњој изреци: "Будите савршени као што сам ја савршен" / II Мој. 19,2; Пет. 1,16/. Када је Господ управљао Израиљем, народом за кога се претпостављало да ће постати свет кроз жртвену крв телади, колико тек Он очекује да хришћански народ постане свети кроз крв Његовог јединородног Сина! Можда је Сава исувише много очекивао од народа, који се још увек колебао између безбоштва и хришћанства на једној, и између православља и јереси на другој страни. Међутим, и пророци и апостоли били су тако упорни. "Будите као што сам ја", писао је свети Павле и у својим посланицама називао је све хришћане "светима". Оно што је у првом веку проповедао Павле, Сава је то чинио у тринаестом. Он је својим Србима исто тако могао да каже: "Будите као што сам ја," јер он беше светао пример у раду и учењу. Следећи Христово учење: "Ради и учи" /Мат.5,19/, Сава је прво радио, па онда учио. Будући такав, нико га није могао окривити као хипокрита, што је иначе био случај са многим учитељима који нису били и радници.¹

Народ је слушао свога пастира без поговора, кајао се и променио. Јер, људи су такви: ако захтеваш од њих да буду мало бољи, они ће остати тамо где су; али, ако ставиш пред њих савршен пример и захтеваш од њих да буду врло добри, они ће те више и радије послушати. Као и обично, Сава је имао много више муке са ученима. Ипак, већина га је радо следила. А сви они, исправни и неисправни, гледали су у њему свог духовног предводника, "као упаљену Божју светиљку која је својим зрацима грејала и осветљавала."

1. Сава је много патио због несклада у проповедању и животној пракси и у Византијској и у Римској цркви. Ради тога је увек наглашавао потребу правилног веровања и исправног живота. Био је неуморан у опомињању свештенства да води рачуна о свом моралном животу. Најбоља беседа неће бити корисна ако јој владање проповедника противуречи. Какав поп таква и беседа. / Квалис оратор, талис орацио/.

ГЛАВА 36

ЗАШТИТНИК

Историја нуди човечанству многе лекције и то више онима који воле да науче, него онима који желе друге да уче. Једна од оваквих лекција јесте, да је много теже сачувати него освојити. Ово се не односи само на империје које су створене освајањем, већ и са народом исте крви, вере и језика, када су уједињени у једну националну државу, после дуких борби и разједињености. Модерни пример овога су Немачка и Италија, а раније примере показаше Велика Британија, Русија и Француска. Тешкоћа да се очува национално јединство увек је била проузрокована центрифугалном силом / вучом од центра ка периферији/ надувене и себичне аристократије. Народне масе, ако нису погрешно упућене, увек су помоћу природног интелигентног испита центрипеталне /теже од периферије ка центру/.

Немања је успео, не без великих тешкоћа, да оствари, иако не у потпуности — јединство српског народа у једној држави. Али ускоро по његовој смрти, народна држава коју је он створио, била би разбијена у парампарчад, да није било од Бога послатог заштитника. Тај заштитник био је најмлађи син Немањин, кнез Растко, касније монах Сава. Својом снажном логичном и духовном снагом, Сава је успео да умири Вукана, свога старијег брата, да га доведе до покајања и да га замонаши. После овога, он учаше и упућиваше великог жупана Стефана, како пре тако и после његовог крунисања за краља, дакле до краја његовог живота. Сада, уместо са браћом, Сава имаше посла са својим синовцима што је било много теже.

Сава је имао седам синоваца: три су била Вуканова сина, а четворица Стефанови. Вуканови беху: Ђорђе, Стефан и Дмитар. Ђорђе се одрече своје титуле "краља", највероватније на инсистирање свога стрица Саве, признао је Стефана за правог законитог краља, а себе назва "велики жупан". Сва тројица браће била су цркви одана и подражавала су деду Немању, те су и сами зидали цркве. Чак су двојица од њих постали монаси. У својој области, Ђорђе обнови неколико старих цркава. Стефан подиже велики манастир Морацу у Црној Гори, који још увек постоји као велика народна светиња. Дмитар, такође, сазида цркву која се звала и још увек зове, Давидовица, по његовом монашком имену Давид.

Краљ Стефан је имао четири сина: Радослава, Владислава, Уроша и Предислава. Прва тројица владаху један за другим као краљеви Србије, док је Предислав, инспирисан од свога стрица, узео монашки завет и касније постао архиепископ Сава II. По смрти краља Стефана, Вуканови синови нису полагали право на српски краљевски престо, највероватније захваљујући мудрој утицају Савином. Сава је желео да утврди поредак наследног права по линији Стефана Првовенчаног, дајући увек првенство најстаријем сину умрлог оца. Због тога он круниса Радос-

лава за краља у Жичи. Учинивши ово, Сава напусти Србију, као што смо видели, и оде на поклоничко путовање у Свету земљу.

Краљ Радослав је био човек благог карактера. Миран као човек, али слаб као владар. Он је био школован од своје мајке Евдокије, грчке царске принцезе и беше ожењен, такође, грчком принцезом Аном Дуком, ћерком тада најмоћнијег балканског владара Теодора Анђела, кога смо раније поменули, као крунисаног грчког цара. Ова краљица беше врло лепа жена, али и јако уображена дама. Тако краљ Радослав, будући под грчким утицајем како своје мајке тако и своје жене, беше сматран од Срба више Грком него ли Србином. Његов свадбени прстен имаше грчки натпис. Његови званични папири били су, такође, на грчком, а исто тако печат и потпис. Сматрало се да његов таст управља спољном политиком српске земље. И, што је још трагичније, откривена је његова тајна преписка са Савиним великим противником Хоматијаном охридским. Све ове чињенице изазваше велико незадовољство против Радослава међу српским великашима. Они су мрзели његову жену, а њега су презирали.

Такве су прилике дочекале Саву по повратку са Истока. Знајући интимно свога синовца, Сава га је волео и покушао све што је могао да сачува краљевство од расула. Али, ускоро дође до промене у одмеравању снага на Балкану. Године 1230. бугарски краљ Асен поту-че цара Теодора Анђела код Клокотнице, зароби га и ослепи. Овим догађајем, Радослављев положај постаде неодржив. Он са својом женом побеже преко њему наклоненог Дубровника у Дурацо, у Албанији, где је са породицом своје жене нашао склониште. Али, и тамо беше лоше среће. Његова жена, као нова Делајла, заљуби се у француског војводу и бестидно побеже од свога мужа. Тако, несрећни краљ Радослав, напуштен од свих и остављен без ичије помоћи, без новца и пријатеља, у туђој земљи, у страху чак и за свој голи живот, није знао шта да чини. Његов отац беше мртав, његов брат беше му непријатељ, његов таст—сада слепи заробљеник у Бугарској, а његова жена, сада жена некога другог. Његова једина нада остала му је у његовог светог стрица. Због тога он одлучи да се врати у Србију и затражи заштиту свог јединог пријатеља. Сава га заштити од непријатеља и одмах потом га замонаши са именом Јован. Овим чином, у најмању руку, његов живот је постао сигуран.

Његова жена, бивша краљица Ана, убрзо се разочара у свог новог такозваног мужа, напусти га и повуче се у православни манастир, где је живела и завршила свој живот као монахиња.

Политичка група, међутим, која је прогласила Радослављевог млађег брата Владислава за краља, очекивала је Архиепископову сагласност. Људи из те групе су врло добро знали да Сава има за собом народ и да без Саве и народа, нови краљ не би могао седети на своме престолу, већ би лебдео у ваздуху. Сава беше јако огорчен овим насилним и незаконитим поступком. Ипак, његов циљ је био да сачува народ и државу од распада. Пошто је спасао Радослављев живот, он се онда не ус-

противи ономе што се већ догодило и што се није могло исправити. Он мудро удеси женидбу Владислава са Бјелославом, ћерком бугарског краља Асена! Сада бежу отворена и трећа врата у Жичи и Владислав беше задњи краљ кога је Сава лично крунисао, упутио, посаветовао и благословио.

После свега овога, уморан и разочаран, Сава се повуче у своју Испосницу у Студеници. Имао је предосећање да је то био његов последњи пут. Тамо, у самоћи, он се обрати Богу чудном молитвом, да му дозволи да умре у туђој земљи. Зашто, ми то не знамо. Можда, као добар психолог, он је мислио да ће његова смрт изван Србије бити најснажнији протест против српске неслоге. Или је, можда, мислио, да би његова смрт у туђини могла да буде бољи чистач савести српског народа и приволети га да боље чува његове законе и учење, као што су неки ранији вођи Балкана чинили.² Или, можда, пошто је био спречен да оствари све оно што је желео да учини за свој народ, он се молио Богу да му дозволи да иде изван Србије и да отуда ради за свој народ. Највероватније, сва ова три разлога условила су његову чудну одлуку. Јер, просветљени ум Савин увек је знао шта је најпотребније да чини за Србе.

1. Савино прорицање поносом цару Теодору у Солуну се обистини. Цар оде у рат против Бугара. Краљ Асен га потуче, ослепи па тек онда му даде своју кћер за жену. То је био један од парадокса времена.
2. Ликург, краљ Спарте.

Св. Сава са одбаченим знацима световне власти. Фреска у припрати манастира Пиве, рад сликара Козме из 1626 (снимио В.Ј. Бурић).

ГЛАВА 37
АРСЕНИЈЕ

Достојанствена карактеристика истински великог човека лежи у његовој сталној бризи да изабере себи достојног и доброг наследника. Највећи желе да њихови наследници буду још већи од њих. Он, који је изнад сваке величине и достојанства желео да Његови апостоли чине чак и већа дела, него што је Он чинио./ Јов. 14,12/. Мале душе, са материјалистичким погледом на живот, не маре за оне који ће доћи после њих, мислећи као онај саможиви краљ: "После мене — потоп!"

Сава је годинама био обузет бригом како ће међу својим ученицима наћи најдостојнијег наследника себи, који би био у стању да настави његов рад. Свакако се молио Богу да му у томе помогне и покаже знак.

Једнога дана, непознат млади човек дође у Жичу. Он се архиепископовом дворјанину представи и рече укратко свој живот и жељу. Беше дошао из Срема, јер је слушао пуно о светом животу Саве жичког и о тамошњим бројним монасима. Он је био одушевљен причањем народа о надземаљској лепоти тога манастира, животу у њему и чистоти, раду и непрекидном слављењу Бога. Зажели да буде примљен у братство као један од најмањих. Дворјанин га доведе пред Архиепископа. Својим проишљивим духом, Сава у овом човеку позна духовну величину, иако још не развијену, и указа му сву своју љубав. Прими га као искушеника. Касније, Сава је годинама посматрао овог младог човека и врло се радовао што је запазио његово нагло духовно напредовање како у знању тако и у извршавању свих манастирских претешких послушанија. Он га обуче у ризу и даде му име Арсеније. После извесног времена, Сава га рукоположи за ђакона, а потом за свештеномонаха и постави га за старешину Велике цркве у Жичи. На горњем делу зида Велике цркве, Сава направи мали балкон са скривеним прозором, кроз који је, незапажено, посматрао понашање монаха за време богослужења. Арсеније је доказао да је превазишао све остале у читању, проповедању и истрајној молитви. Сава га је по неки пут стављао на пробу пред другим монасима, да би се лично они уверили о Арсенијевој предности над њима. Ево једног примера: Сава је знао да Арсеније живи на хлебу и води, изузев у празничне дане. Једног таквог празника, када је требало да братија добије кувану храну и по чашу вина, Сава успе да стави пред Арсенија чинију густе посне каше и чашу сирћета. Сваки други би се бунео и рекао би да је у питању грешка. Али, Арсеније, незаинтересован за храну, поједе и попи све то без гунђања. Остали монаси су се дивили, а његов учитељ се радоваше. Заиста Сава се радоваше, видећи да је Арсеније отскочио у свим врлинама — изванредан монах и примеран човек. Ипак, Сава беше у своме избору још несигуран, док му Бог не откри да је његов избор уједно био и Божји избор.

После тога открића, Сава позва Арсенија и саопшти му свој план о поновном путовању у Свету Земљу, као и своју намеру да га постави на своје место за архиепископа.

"О, мој свети оче," завапи Арсеније, "остави ме на миру. Ја сам грешник и недостојан такве почасте. Прекретињем те, поведи ме са собом, јер ја не могу поднети растанак с тобом."

Чувши ово, Сава му повери: "Бог ми је лично открио да си ти лично изабран за ту дужност. Према томе, послушај Божју заповест!"

После дугог одупирања и са сузама у очима, Арсеније се приклати, рекавши: "Нека буде воља Божја према жељи твоје светости."

Тада Сава предложи краљу Владиславу да сазове Сабор у Жичи. Када се Сабор састаде, Сава најпре рече краљу у поверењу шта намерава, "да напусти архиепископски положај и да оде и умре у некој страни земљи." То је био за краља страشان ударац. Јер он још увек требаше мудру и снажну подршку свога стрица, више него ико други. Вероватно се сећао последњих речи свога оца Стефана: "Моје краљевство није моје, већ мога брата Саве." Он беше свестан, какву је невољу и бол нанео своме стрицу својим учешћем у завери против брата Радослава. Стидећи се самог себе и кајући се, он преклињаше светитеља да га не оставља. Али, његов великодушни стрец, без икакве осветољубивости, благо пређе преко свих догађаја и упозна краља о својој намери да напусти положај, уверавајући га у корисност таквог поступка. Што у Жичи беше објављено пре тринаест година, сада беше чврсто усталењено. Српско краљевство је било признато, мађарски краљ умирен и сада пријатељски расположен, а опасност од револуције ради превласти између два брата, беше мирно избегнута, Радослављевим повлачењем у манастир и његовим монашењем. Латински краљ у Цариграду, иако непријатељски расположен према православном краљевству Србије, сада беше немоћан. Стварна пак опасност могла је претити Србији од бугарског краља Асена. Међутим, и ова опасност престаде женидбом Владислављевом са бугарском принцезом. С друге стране, Српска народна црква била је добро организована, манастири беху у пуном замаху на духовном и мисионарском раду а верски и морални ниво народа беше на завидној висини. Набрајајући све ове успехе, Сава, разуме се, није казао да су то све његови успеси, али је то Владислав добро знао, иако му о томе није ништа говорено. Према томе, закључио је Сава, његово присуство није више било незаменљиво, док он може бити од користи својој земљи и ако би био ван ње. Тако се заврши разговор између архиепископа и краља.

По обављеном разговору са краљем, Сава сазва све епископе и упозори их: "Молим вас да држите заувек све што сте видели и чули од мене, то јест, да пазите на своје личне животе, прво покајањем и јачањем вере по законима Господа нашег Исуса Христа, а затим да учите народ поверен вашој бризи."

Када су, међутим, народне масе сазнале за Савину намеру, да их заувек напушта, плакаху са неутешним болом: "О, ти, наш добри

пастиру и учитељу, владико Саво, не остављај нас, своје сирочиће, усамљене, јер ко је као ти, да буде на твоме месту?" То је заиста био догађај, који је парао срца. И Сава, настојећи да утешу уплакани народ, и сам плакаше исто онако, као што чини отац при расанку од своје вољене деце.

Одмах после тога, на свечаној светој литургији, Арсеније би посвећен за архиепископа од стране Саве и осталих епископа. Нови архиепископ не беше непознат народу и краљу. Нарочито је био поштован и вољен од народа који је посећивао Жичу. За њих је он био достојан Савин наследник. Због тога, кад би објављено да ће Арсеније постати архиепископ, и свештенство и народ повикаше: "Живео на многаја љета најблаженији господин Арсеније, архиепископ свих српских земаља!"

Тако независна Српска црква доби свог другог архиепископа, хиротонисаног у Србији, од српских епископа. И ако Арсеније не беше други Сава, он је био први до Саве. Први и најбољи. За наредних тридесет година, он доказа да је био достојан Савин наследник.

ПОСТАВЉАЊЕ СВЕТОГ АРСЕНИЈА ЗА ДРУГОГ АРХИЕПИСКОПА
Фреска у Богородичној цркви у Пећкој патријаршији, прва половина
XIV века

ГЛАВА 38

ДРУГО ПОКЛОНИЧКО ПУТОВАЊЕ

Чинити добро за народ, без обзира на народ, беше основно гесто свих апостола и светитеља. Јер народ, због простоте или лажне пропаганде, не може лако да разликује пријатеља од непријатеља, или добро од зла.

Српски народ, међутим, био је свестан свега што је Сава учинио за њих, иако то они нису заслужили. Срби су га волели и осећали да и он њих воли. Најсиромашнији међу сиромашнима сећаху се са поносом и захвалношћу како је светитељ улазио у њихове колибе и благосиљао их заједно са њиховом децом, делећи својим рукама благостов и поклоне. Да, учио их је како да се моле и школују своју децу, како да среде своје куће и одржавају их у чистоћи, како да један другоме помажу појединачно и мобама.¹ Ни један светски велможа не би то чинио, а он је то чинио са радошћу. Заиста, народ је осећао да је Савино срце велико и да припада свима. Куцање тога срца давало је нову снагу и нову радост, која је струјала кроз срца свеколиког народа. Према томе, народ је био збуњен, јер не могаше да разуме зашто га Сава сада напушта, правећи од њега сирочад за живота.

На ово питање Сава одговори речима свога Учитеља: "Боље је за вас да ја одем од вас" /Јов. 16,17/. Он није отишао у Студеницу ради одмора, иако му је одмор био неопходно потребан, после тако много напора и проблема. Он није отишао у Свету Гору, иако је волео да тамо иде и живи радије него игде. Није, дакле, ишао за својим жељама, нити је бежао од својих обавеза. Он је научио да управља свој брод према вољи Божјој, као слуга Божји и привремени странац на земљи. Вођен Духом Божјим, он је планирао да иде у далеке земље, да ради међу туђим светом за свој српски народ и за православље уопште. Завршивши свој рад у Србији, он је желео сада да настави и оконча свој рад у туђој земљи. Српско име, народ и Црква треба да буду упознати од свих народа у свету кроз њиховог најбољег и најсветијег представника. Ово је био план Провиђења, који је Сава, са љубављу и послушно испуњавао.

Све док се галија са Савом могла видети, велики број људи стајаше на обали у Будви и клањаше се своме драгом светитељу, наричући и плачући због његовог одласка. Сава стајаше цело време на палуби, благосиљајући обема рукама свој народ и своју земљу, док галија није сасвим ишчезла у густој магли. Ова магла пала је по Божјем промислу да би заклонила светитеља и његову пратњу од морских пирата. Обавештени од својих доушника о Савиној пловидби, пирати беху спремни за напад и пљачку. Савина галија, међутим, ушлови неузнемиравана у Бриндизи, у Италији. Збуњени пирати видеше у томе прст Божји, па дођоше и падоше пред Савине ноге, исповедајући свој грех и молећи за

опроштај. Сава их посаветова да се у будуће окане нечасног поста, даде им неке поклоне и благослови их. Пошто капетан брода снабде брод свима потребама, наставише пут, по већ утврђеном плану.

Ево још једног новог искушења! Побеснела олуја узбурка море и брод поста обична играчка беснеће буре а тама обави цео хоризонт. Обузети смртним страхом, капетан брода и сви путници замолише Саву да се моли Богу. Сава замоли своје ученике да га држе усправно, ради нестабилности брода, док се он са уздигнутих рукама к небу поче молити: "О, Ти човекољупче, не презри дело руку Твојих. Ми смо дело Твоје, смилуј се на нас! Не дај, Господе, да се ради мојих греха, потопа и ови са мнош. Не дозволи да дубина морска буде наша заједничка гробница. Као што си своје апостоле спасао буре, спаси и нас данас. Јер Ти си исти јуче, данас и увек!" Онда начини знак крста и знајним гласом повика: "У име Господа и Бога нашег Исуса Христа, наређујем вам, ветре и море, да се умирите!" И изненада, уплашени именом светим Исуса Христа, ветрови стадоше и море се утиша. Тада сви присутни на броду бежу спремни готово да обожавају Саву. И док су се путници распитивали код ученика за њега, његову земљу и народ, величајући га као анђела, Сава се склони од њих и захваљиваше Богу. Стигавши у Акру, Сава са својим људима оде у цркву Светога Ђорђа, коју је он у своје време откупио од Латина и вратио манастиру Светога Саве Освећеног. Док се он мало ту одмарао, капетан брода, морнари и путници разнесе вест о чудесном спасењу од сигурне смрти молитвама српског светитеља. Сазнавши за ово, старешине града и народ дођоше да виде и поздраве Саву. Они му се поклонише и понудише гостопримство града, молећи за благослов и молитве. Тако се име Савино и име Србије поштоваше кроз генерације и генерације у граду Акри и околини.

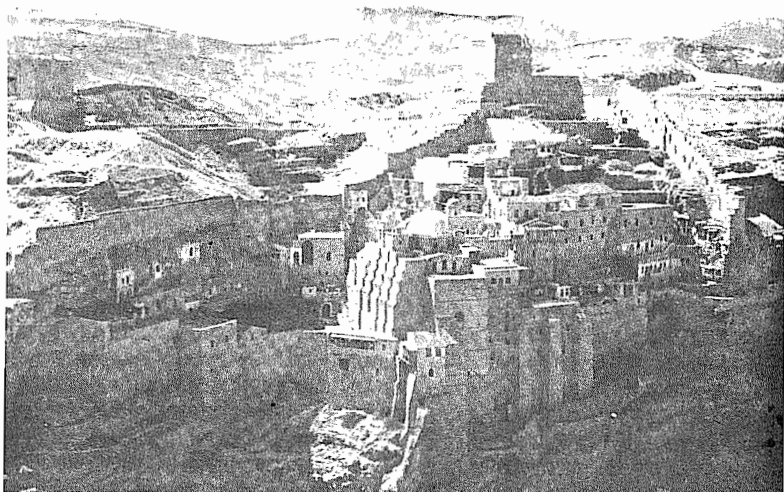
У Јерусалиму, Сава беше поново дочекан од стране патријарха Атанасија искрено и топло. Срби прво одоше на свети Гроб нашег Господа, на Голготу и у цркву Васкрсења. У свима тим местима служили су свете литургије, славећи не места, већ Њега, Господа нашег Исуса Христа, који је у овим местима био мучен и своју крв пролио ради наших греха, да би нас спасао од сатанске силе, и који је васкрсао као истинити Бог.

Патријарх је опет указао Сави гостопримство у својој резиденцији. Два првојерарха су дуго и срдечно разговарали, жељни да сазнају што више о Цркви и народу. После извесног времена, Сава са пратњом пређе и отседе на Сиону у српском манастиру Св. јеванђелиста Јована, кога он купи за време своје прве посете Јерусалиму. 2 Поново се мноштво деце и просјака, како хришћанских тако и мухамеданских, окупи око Саве. Они су га се сећали још од прве његове посете Светом Граду, његове наклоности према сиромашнима и издашности у дељењу милостиње. Никада пре није ни један страни јерарх био тако дубоко урезан у срца презрених и сиромашних. Они су га изјутра дочекивали пред манастирским вратима, окруживали га на улицама, а увече га пратили до куће. Они су знали његово име и напамет знали име његове земље и народа.

Обично би викали: "Мар Саба, смилуј се на нас!" Сава одиста имаше милости према њима, делећи им новац, одело и храну у своме манастиру на Сиону, молећи се за њих Господу Исусу Христу.

Чак и касније, много касније, кад год је народ Јерусалима, међу поклоницима сретао Србе, питао је за "Мар Сабу", величајући га као правог Божјег човека.

1. Моба— значи заједнички добровољни рад многих особа у корист једнога, нарочито за сиромашног. Ово је био обичај код Срба од памтивека. Сава је овај обичај подржао.
2. Следећи Савином примеру, српски владари и епископи су оснивали манастире по Светој Земљи. Краљ Милутин је сазидао манастир Светих Арханђела, који још увек постоји у близини Светог Гроба у Јерусалиму. Патријарх Јоаникије сазида цркву на гори Тавору и манастир Св. Илије у Кармили. Српски монаси у свим манастирима Палестине, били су дуго, после Грка, најбројнији.

МОНАСТИР СВЕТОГ САВЕ ОСВЕЋЕНОГ, КОД ЈЕРУСАЛИМА

ГЛАВА 39

МЕЋУ ВЕРНИЦИМА И НЕВЕРНИЦИМА

Један народ не може постићи много само националним идејама, нити ми хришћани можемо говорити о националној религији или националној теологији. О националним црквама да, али свакако не и о националној религији. Појединци, чак и у наше хришћанско доба, мешају ова два појма. У свом шовинистичком настојању, они желе да оживе богове својих многобожачких предака, па макар то чинили и у машти. Јер национална религија не може бити друкчија него безбожничка.

Први српски архиепископ је ово врло добро знао. Кад је он стварао Српску националну цркву, он није тиме желео да распламсава шовинизам међу Србима а још мање да подрева њихову бившу паганску веру. Он је само желео да кроз националну организовану цркву учини свој народ достојним чланом универзалне православне Христове породице. Он је лично био прожет духом хришћанског екуменизма. Као такав, он се осећа као код куће, у свакој православној заједници сваке расе и језика.

Из Јерусалима Сава оде у Александрију. Александријски патријарх, будући добро обавештен о српском архиепископу, његовом краљевском пореклу, његовом светом животу у Светој Гори и његовом хиротонисању у Никеји од стране патријарха цариградског, дочека га са братском љубављу. Што је више с њим разговарао, све га је више волео и поштовао. Сава је упознао патријарха и његово свештенство о Српској цркви и народу. Сви су га пажљиво слушали са великим интересовањем, јер је много што шта од тога за њих било ново. Са своје стране, патријарх је одговарао на многа Савина питања о апостолској Александријској цркви, о њеној организацији и уређењу. У међувремену, Сава је одлазио да служи у цркви Светога Марка, апостола и оснивача велике цркве у граду. Такође у великој цркви Светога Мине, као и у цркви Светога Кира и Јована, двојице мученика. У свакој од ових, он је оставио поклоне и, као и увек, делио сиротињи милостињу.

Пошто се налазио у Александрији, Сава је желео да посети места, где су живели велики оци — пустињаци, о чијем животу је он као млад монах читао и чији су невероватни аскетски подвизи били подршка њему на његовој монашкој подвижничкој стази. Патријарх се обрадовао овој његовој жељи и даде му искусне путовође и тумаче. Ишли су на камилама кроз пешчану и беспутну пустињу и посетили су манастире на граници Либије, Тиваиду, Скитос и Нитреју. Сава је већ из књига знао имена свих прослављених подвижника у овим местима. У својим молитвама и мислима са њима разговарао као са живима. Посетио је њихове гробнице и улазио у њихове уске ћелије и пећине. Павле, Антоније, Сисоје, Макарије, Памво, Онуфрије, Пафнутије, Сенобије, Пимен, Лот, Јефрем, Арсеније и цела армија Христових војника, сада је стајала

пред Савиним духовним очима. Они су се борили не противу људи, већ противу демона и телесних пожуда, трудећи се неуморно да постигну чистоту срца које им је омогућило да опште са анђелима и духовима. Сава их је проучавао и посматрао са дивљењем као духовне горостасе, који су презирали уображање и заблуде света и због тога били од неких исмевани као "људи Христа ради." Ипак, у њиховој "лудости" они су били често тражени за учитеље краљева и патријараха. Племићи и кнежеви долазили су им из далеке Галије и Рима, да од њих што више сазнају о Богу и души.

Сава је хранио своју душу сећањем на ове "земне анђеле и небеске људе." У њиховим упола разореним пребивалиштима, он је још увек налазио неке монахе — пустињаке, са којима је дуго и срдечно разговарао. Они су говорили коптски или арапски. Били су то монаси достојни хвале, али неспокојни због честих бруталних насртаја Мухамеданаца. Сава их је обдаривао и молио да се моле за српског краља, архиепископа и народ. Радостан што је видео кулу светиљу стародревног Светила у пустињи, да још увек трепери, Сава благослови ове свете људе и растеде се од њих.

Одатле караван са камилама продужи за Каиро. Савин долазак у престоницу муслиманских султана, изазвао је велику сензацију. Муслимани посматрају хришћанске монахе са љутитим питањем: "Ко су ови ђаури — ови неверници који тако слободно улазе у град?" Јер крв коју су крсташи пролили још се није била осушила. Сава је схватио да се сада налази у осипаку, али се ослањао на Бога непрекидном тајном молитвом. Велики Саладин, хуманији од многих крсташких кнезова, беше мртав. Иако Саладинов рођак, нови султан беше много непријатељскије расположен према хришћанима. Међутим, кад га обавестише да је Сава краљевског порекла и брат краљев, издаде наређење да се упледни посетилац прими са почастима. Шта више, нареди да се храна за Саву и његову пратњу, који су отели у православној митрополији, шаље из султановог двора. Муслиманске масе, видећи необичну пажњу свога султана према Сави, променише своје држање, а они су често сретали Саву, јер се у овом граду више живи на улици него у кући. Ове масе почеше да се постепено окупљају око необичних српских великодостојника, које је њихов суверен поштовао више него иједног хришћанског представника. Убрзо су се одушевили Савиним пријатељским поздравима и осмесима, а још више његовом дарежљивошћу према сиротињи, нарочито према слепима, којих одувек беше много у Египту. Митрополија је била опкољена измешаном масом хришћана и муслимана, жељних да виде српског светитеља. Хришћани са задовољством, муслимани са дивљењем. Султан се радоваше, видећи како његов народ дели пријатељска осећања према Сави. Због тога нареди да се још више намирница и поклона шаље у Митрополију. Кад је сазнао да Сава жели да посети хришћанске светиње изван Каира, султан му даде своју гарду. Тако Сава посети место где је Св. Дјева живела са дететом Исусом и Јосифом, када су се после бекства испред Иродовог гоњења, настанили у Египту. Посе-

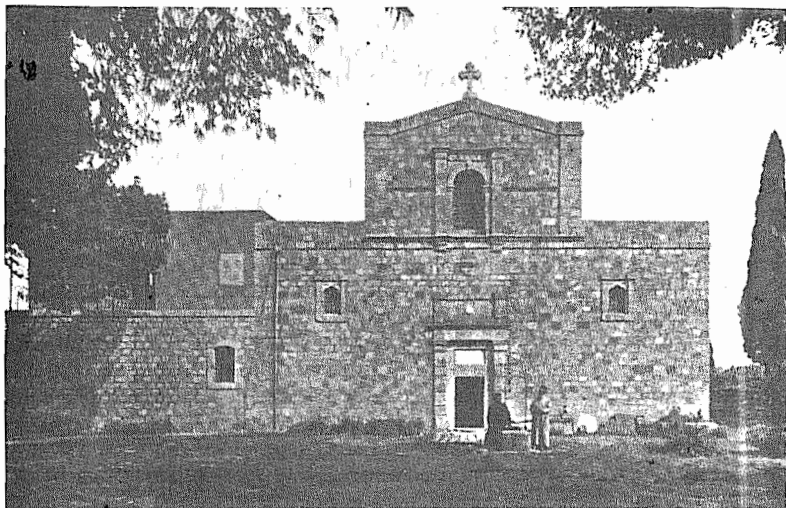
тио је, такође, неке коптске цркве и установе и даде свакој богате поклоне.

Вративши се у град, Сава се припреми да напусти Египат и крене за Синајску Гору. У Египту он постиже оно што је намеравао да учини. Личним везама он учврсти пријатељство између Српске цркве и Александријске патријаршије. Задобио је нове пријатеље за свој народ међу хришћанима и међу муслиманима. Он сам обогати своје знање новим искуствима стеченим у пустињи и градовима. Султан нареди својим официрима да Саву испрате све до Синајске Горе. Он даде Сави много ретких поклона, а Сава са своје стране дарова обилно новцем сиротињу и оне који су му додељени као пратња.²

Најзад, Сава загрли свога драгог домаћина, митрополита и благослови његово свештенство и народ. Мноштво народа га је пратило све до каравана, поздрављајући га све док не уседе на камилу и крете даље.

По Савином одласку, народ је дуго причао о њему. "Никада пријатнији хришћанин није нас посетио, као што беше овај човек, који је заиста Божји човек," каже прастари биограф.

1. Баур—арапска погрдна реч, употребљавана за хришћане или било кога другог, који није муслиман.
2. Султанови поклони Св. Сави били су до тада непознати на Балкану / Балзавомо скупоцено уље, стварчине од мирисног дрвета, индијске мирисне траве и уље, шећер од шећерне трске, дателе и друге ствари. / Теодосије, глава 17/.

ЦРКВА СВЕТОГ ПРЕОБРАЖЕЊА, НА ТАВОРСКОЈ ГОРИ

ГЛАВА 40

ГОРА СТАРОЗАВЕТНОГ ЗАКОНА

Несхватљиво је како је тешко било народима и народима да прихвате веру само у једнога Бога. Било је то теже него створити велике цивилизације. Савршене цивилизације Египта, Месопотамије, Сирије и Грчке биле су помрачене дегенерисаним обожавањима природних сила, претстављеним многим завађеним божанствима и израженим у камену или дрвеним идолима. У току две генерације, Мојсије је покушавао да просветли Израиљце вером у једнога Бога. После четрдесет година напорног рада, он умре разочаран.

Двадесет и седам векова касније, истом пустињом пропутовао је духовни поглавар Српске цркве, који се свим бићем посветио просвећивању свога народа не само у вери у једнога Бога, већ у Бога—рође-ног Спителја, кога је прорекао Мојсије.

Било је то врло заморно и дуго путовање кроз врелу, безводну пустињу, са ретким оазама воде и палми. Савин караван прође Фараонове руднике рубина и Соломонове руднике злата пре него што је почео да се пење уз стрму и камениту планину. На висини од пет хиљада стопа, угледа се духовна оаза — манастир Свете Екатарине, који је као ластино гнездо био прилепљен на још вишој гори. То је Синајска Гора, осам хиљада стопа висока. Манастир, који још увек постоји, био је ограђен високим зидовима и осматрачницама, украшен зеленим кипарисима и тополама.

Архиепископ синајски, који беше истовремено и старешина тога манастира, дочека српског архиепископа са љубављу и радошћу. После заиста заслужног одмора, Срби уђоше у храм Свете Екатарине. Тамо се најпре поклонили моштима прослављене девојке — мученице Екатарине.¹ Потом, скинувши своју обућу, продужише у храм Горуће купине. То је управо место са кога је Бог говорио Мојсију, док овај чуваше овце свога таста. "И гле, купина је горела, обвијена пламеном, али није изгорела." И анђео му рече: "Мојсије, изиђи обућу своју са својих ногу, јер место на коме стојиш је света земља." / Друга Мојс. 3,1/. Сава је био веома дирнут и босоног често је служио свету литургију на овој светој земљи. Служио је наизменично: на грчком и на словенском.

Монаси манастира Свете Екатарине пажљиво су слушали приче о далекој земљи, званој Србија, које су им причали српски монаси, Савини пратиоци. Раније они ништа нису били чули о тој земљи. Сада се одушевише Србима, њиховим архиепископом и народом. Са своје стране они су причали својим драгим гостима о историји свога манастира. У рано доба хришћанства, пустињаци су населили бројне пештере по падинама ове Горе. У четвртном веку, царица Јелена је подигла прву цркву на месту Несагориве купине. Цар Јустинијан сазиди велику цркву у славу свете Екатарине, као и велике утврђене зидове за од-

брану од Бедуина. Временом ово место постаде светионик хришћанства, познато по многим духовним великанима, богословима и мученицима. Из Савиних уста монаси сада чуше имена, писане ствари и дела великог броја оних, који су ту Гору прославили и допринели да буде позната и поштована у целом хришћанском свету. Имена Св. Јована Верхопешчника, Св. Нила са његовим сином Теодулом, Акакија, Георгија, Анастасија и других који Сави беху познати исто тако као и њима. Монаси беху невероватно задивљени великим знањем српског архиепископа, као и његовом прекрасном племенитошћу и скромношћу.

Старешина манастира показа Сави чувену библиотеку, као и многе свете мошти и остала непроцењива блага, дарована манастиру од краљева и добрих људи из целог света и ту сачувана вековима. Он одведе Саву на врх Синајске Горе, где је Мојсије примио од Бога две таблице са Десет заповести Старог завета. То место лежи три хиљаде стопа изнад манастира. Да би се дошло до врха, треба се успети три хиљаде и пет стотина стопа. Ту је Бог громопласно говорио Мојсију: "Ја сам Господ Бог твој", и такође: "Ја сам онај, који јесте". Касније, међутим, Господ је говорио пророку Илији на истом месту: "Тихим пласом" /Израз. 20, 1 Цар. 19, 11-12/ Различити су начини Божјег општења с људима.

Сава остаде у Синајском манастиру више од два месеца. За време поста, служио је свете литургије у олтарима самога манастира, а сваке суботе је одлазио на највиши врх Горе звани Хорив, где би у молитви проводио целу ноћ. Недељом рано, он је силазио у манастир ради литургије. 2

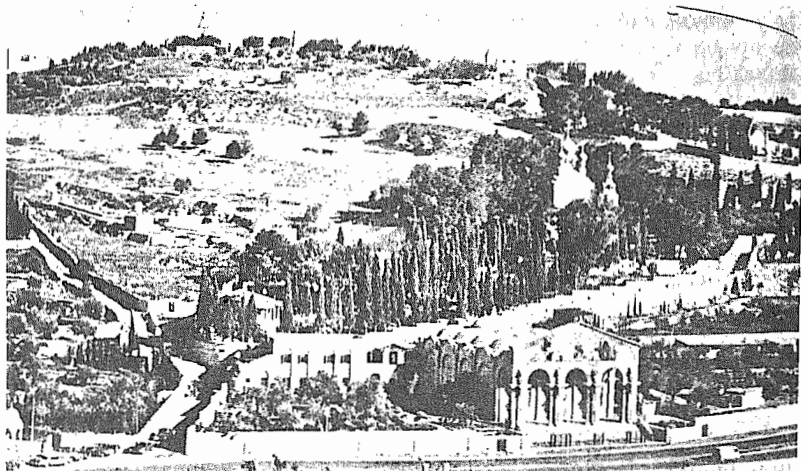
На Васкрсење, оба архиепископа служили су свечану литургију у манастиру свете Екатарине. После тога Срби су се припремили за одлазак. Сава је дао повећу своту новаца манастиру, да се у њему сећају у свакодневним молитвама српског народа и његових вођа. Он такође прими неколике поклоне од старешине. Тада се опрости од својих домаћина. Везе узајамног познанства, поштовања и љубави, остварене Савином посетом овом светом месту, везале су Саву вечно за Синајску цркву. Током времена, неки српски монаси живели су у братству Синаја, а Синајци посећивали Србију и чак су имали свој властити манастир у нашој земљи. 3

Сада Сава опет крену пут Јерусалима. У оно време, људи су се ретко усуђивали да преузму поклоничка путовања у тако далеке земље као што је Синајска Гора, јер је путовање било несигурно, због многих опасности које су на путевима постојале. Због оваквих подухвата, Сави су се при повратку још више дивили, и свештеници и народ у Јерусалиму. Мноштво народа у групама похрли да и овог пута види и поздраве ове одважне Србе и њиховог духовног предводника. И сам патријарх у цркви Васкрсења говорио је том приликом о Србима са великим одушевљењем. На свечаном богослужењу испред Светог Гроба, патријарх, као да је био небом инспирисан, пророчки рече о Сави и о његовом народу: "Ово су нови апостоли који су до сада од Бога били сакри-

вени. Они су практични извршиоци Јеванђеља Христовог. Они су нови мученици, носиоци Крста и страдања Господњег и, у пркос томе, они Га пратише верно и ревносно. Они проливају своју крв и дају животе своје за Његову љубав.” Тако, св. патријарх Атанасије прорече славу и мучеништво Савиног народа кроз будуће векове и генерације.

Народне масе су поново пратиле Саву идегод се он кретао улицама Светог Града, поздрављајући га као старог пријатеља. Опет, добром вољом и са осмехом на лицу, Сава им дељаше поклоне. Није могао да оде, а да поново не наврати у манастир Мар Саба. Братство овог манастира заволело је Саву, а кроз њега и цео српски народ. Од тада па кроз векове у том братству било је и Срба монаха. По повратку у Јерусалим, Сава изненади патријарха Атанасија својим намерама да жели посетити Вавилон, до кога се путује дуже и са много више опасности него до Синаја. ”Овај човек”, рече патријарх гледајући Саву, премореног и у поодмаклим годинама живота, ”изгледа да тражи мучеништво и смрт.” Благословивши један другог сузама узајамне љубави и тако се растадоше.

1. Света Екаатрина беше пореклом из краљевске породице. Она мученички пострада за Христа у Египту у трећем веку.
2. Хорив је највиши врх Синајске Горе. Тамо има стародревна капела посвећена Св. Пророку Илији, који је, по предању, на том месту говорио с Богом. / I Цар. 19,8/.
3. Неки од српских монаха који су живели у Синајском манастиру, преводили су или писали књиге о духовном животу, који су упражњавали Синајски оци. Са своје стране, Синајски Оци су често посећивали Србију. Они су за своју личну употребу користили манастир који се налазио између Битоља и Кичева. Манастир је основао и сазидао српски кнез, који је највероватније био на поклоничком путовању у Синају.

МАСЛИНОВА ГОРА, КОД ЈЕРУСАЛИМА

ГЛАВА 41

РИЗИЧНО ПУТОВАЊЕ

Ако би све ишло по плану, представљало се да караван из Јерусалима неће стићи у Багдад пре тридесет дана. Без икаквог страха пред многим опасностима пред собом и својом пратњом, као што су: пешчана пустиња, превелика топлота и вребајуће заседе, Сава преузе ово путовање. Ослањајући се на Божју заштиту, он стиже у чаробни град на реци Тигру без икаквих већих потешкоћа. Тамошње муслиманско становништво било је још више непријатељски расположено према хришћанима него у Египту. Ипак, султан Ирака прими Саву не само толерантно, већ и са поштовањем. Стави му на расположење и гарду за обезбеђење за време боравка у Ираку.

Одмах по доласку, Сава оде у цркву Света три Отока, то јест: /Шадрах, Мешах и Абеднего/. Није ли у Библији забележена прекрасна прича о овој тројици младића? /Данило 3/. У Багдаду, пак, живело је врло мало хришћана Асиро — Халдејаца, чији преци примише благословену веру још у првом веку од апостола Тадије. Они беху храбар народ, чија је историја, чак и до наших дана, право мучеништво. Иако не у потпуности православци, Сава их заволе због тога што су се грчевито држали уз Христа насупрот многих смртних опасности. Он је водио пријатељски разговор с њиховим патријархом и старешинама заједнице. Потом дарива цркву и оде да посети рушевине неких хришћанских светиња.

Нашег светитеља није интересовао Багдад, "пребивалиште мира", чувени град Харун - ал - Рашида, заповедника верних и главног јунака из "Арапских ноћи". Прошлост беше слава тога града а садашњост само маштање живих. Ипак, још је увек постојао као велики, ако не славни град, док су Вавилон и Нинива ишчезли без страха.

Убрзо, Сава се припреми да напусти Багдад. Обавештен о томе, султан, као по Божјој команди, одреди гарду да прати Србе до извесног одстојања на њиховом путовању за Сирију.

Кад стигоше на плу Сирије, Сави оживеше у мислима личности великих апостола, који су отпочели и организовали Цркву у тој земљи. Сети се и свих прослављених православних отаца, епископа и аскета. Јер, иако и сам аскета, он беше човек префињене културе и великог знања. Он је знао како је Сирија била вековима борбено духовно поље, најпре између хришћанства и јереси, а потом између хришћанства и мухамеданства.

Град Антиохија беше центар делатности светих апостола. Ту су следбеници Христови "по први пут били названи хришћани". Стигавши у овај град, Сава оде прво да поздрави наследника апостола, патријарха антиохијског и целе Сирије. Патријарх је већ знао о српском архиепископу кроз приче и преписку са својим колегама источним патри-

јарсима. Због тога, он прими Саву са особитим интересовањем. После првог разговора, Сава му се много допаде. Много дана су се молили заједно и разговарали, обојица жељни да нешто корисно науче један од другог. Сава је посетио манастир св. Симеона Столпника где су га монаси примили са одушевљењем као светогорског монаха и поглавара новоосноване независне Цркве. Сава се распитивао и желео да сазна што више о светом Симеону и његовим наследницима у том месту. 1 Братија је удовољила његовој жељи. Он даде поклоне манастиру и благослови црнорисце. Исто тако, дарива Антиохијску катедралу, а патријарх му узврати, поклонивши му неке скупочене светиње и црквене сасуде. На крају, Сава и патријарх благословише један другог и растадоше се.

Из Сирије, Сава оде у Јерменију, земљу у подножју брда Арах. Он је много желео да види ову велику мученичку нацију са богатом црквеном историјом, духовну децу св. Григорија Просветитеља. Као и увек и овде је посетио, и живе и мртве. Међу мртвима, Сава је знао по имену многе свете Јерменске епископе, хришћанске кнезове и мученике. То беше земља у којој је умро Свети Јован Златоусти.² У својим молитвама и мислима, Сава је разговарао са свима њима. Он је посетио прослављене манастире старе Јерменије, даривао их и дао имена многих Срба, живих и мртвих, да би се молили за њих.

Напуштајући Јерменију, Сави је предстојао најопаснији део путовања. Он је морао да пређе Курдистан, дивљу, брдовиту земљу, насељену дивљим становништвом Курдима, који беху одговорни за многа масакрирања хришћана, Јермена и Асираца.

Корисно је било што је Сава био у пријатељским односима са султаном у Египту, који је био најпопуларнија личност у историји Курдистана. Још је бољи коментар једног биографа који каже: "Као муња, наоружан Светим Духом и подржан Божјом помоћу, Сава је ишао преко змија отровница и аспида и преко свих паклених сила" /Лука 10, 19/.

После тога Сава је пропутовао кроз Сељук Турски, земљу која је била не мање опасна за хришћане од Курдистана. На свом путу он је са тугом видео многе хришћанске цркве претворене у мухамеданске џамије и минарета. Није ни слутио да ће у недогледно време српске цркве, које су зидали он и отац, доживети исту судбину.

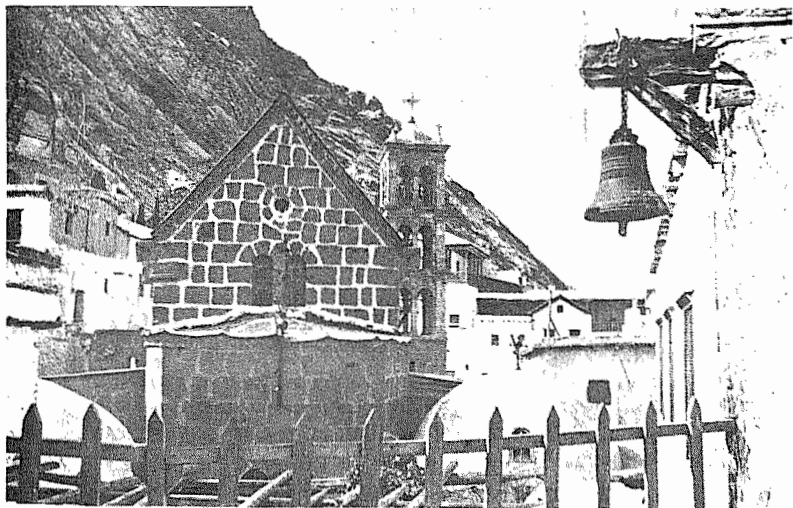
На том путу издашно је делио новац сиротим мухамеданцима у сваком граду и селу. Тада је било немогуће замислити да ће њихови потомци отерати безбројно српско робље и продавати по пијацама у истим овим местима где је он делио милостињу у име Христово. Стигавши срећно у пристаниште Средоземља, Срби су, галијом опловили за Никеју. Тамо је Сава примљен од стране царског двора, патријарха и хришћана као стари пријатељ са још већим почастима "него раније". Сви су они пажљиво слушали приче о најудаљенијим светим местима. Сава је поклонио цару Јовану Ватацију, царици и патријарху скупочене иконе и друге свете предмете, које је донео са свога поклоничког путовања. Он

је служио и проповедао у црквама и делио поклоне сиротињи. Пре свега, успе да среди са царем и патријархом неке важне проблеме у вези са Бугарском црквом. Наиме он се заузимао за признање бугарског патријарха у Трнову ради јединства и снаге православља. Он је, такође, молио да се цару Асену, опрости што се био приклонио римској цркви па се касније покајао. У обадва ова случаја, Сава је у потпуности успео.

Ово беше трећа Савина посета привременом главном граду Византијског цара и патријарха. Утисак који је оставио Сава и овога пута на народ у Nikeји остаће неизбрисив све докле, док хришћани живе у томе граду. Веза између Српске цркве и Матере цркве постоји од тада непрестано до наших дана.

Из Nikeје, Сава не могаše да иде у Цариград кроз Босфор. Град држаху још увек Латини, а сем тога, баш у то време град беше опкољен војском цара Јована Ватација никејског. Због тога, овај цар организова Сави сигурнији пут дуж Азијске обале Босфора, до једног северног малог пристаништа. Из тога пристаништа Срби препловише Црно Море и искрчаше се у граду Масембрији, у Бугарској.

1. Св. Симеон Столпник је први аскета хришћанства. Живео је и подвизавао се стојећи усправно у узаном торњу високом 40 стопа све до своје смрти /1. септембра 459/. Цар Теодосије Млађи, уобичавао је да саветује своје стране посетиоце речима: "Идите у Антиок, да видите Симеона, највеће чудо мога царства."
2. Св. Јован Златоуст, архиепископ цариградски, најречитији говорник у историји Цркве. Зато што је говорио отворено противу корупције на царском двору, био је смењен са свога положаја и послат у прогонство. Као изгнаник, умро је у Комани, у Јерменији, 13. новембра 407. године.

МАНАСТИР СВЕТЕ КАТАРИНЕ НА СИНАЈУ

ГЛАВА 42

КРАЈ ПОКЛОНИЧКОГ ПУТА И ЖИВОТА

Има једна постовица коју Срби често употребљавају: "Ради као да ћеш живети сто година, а моли се Богу као да ћеш сутра умрети". И опет још једна: "Нема смрти без суђена дана".

Обе ове постовице могле би се применити на ток живота Светога Саве. Што је више залазио у године, он је више радио, будно очекујући своју смрт. Неким људима он изгледаше имун од опасности. Он лично, међутим, беше дубоко уверен, да његова смрт није зависила од многих опасности кроз које је пролазио, већ од Божје воље.

Опасности по Саву, међутим, нису биле одређене. Из града Месембрије он је био у стању да сагледа високе венце балканских планина, покривене дубоким снегом и мразом. Он је морао преко њих да пређе, а то беше у децембру, пред Божић. Цар Асен, обавештен о Савином искрцавању у Бугарској, посла брзо свога војводу са слугама и коњима да помогну Србима преко замрзнутих гробана и стрмина Балкана и да их доведу у Трново, његову престоницу.

Јашући на коњу неколико дана кроз Бугарску, Сава се утону у дубоко размишљање о Божјем Провиђењу. Он размишљао да ли Господ, који у току његовог живота испуни све његове жеље, хоће да испуни и ову његову последњу жељу: да умре у туђој земљи. Сада Бугарска беше последња страна земља или полустрана земља, кроз коју ће проћи. Он се плашио евентуалног Божјег оклевања у одговору на његову жељу. Па ипак, он убрзо одагна од себе страх и врати у срце пуно поверење у Господа. Он је имао велики разлог да се радује, што је жив стигао у Бугарску, а нарочито ради добрих вести које је носио цару и патријарху из Никеје. Када српски поклоници уђоше у Трново, цар Асен са својим дворјанима изиђе у сусрет са великом чашћу. Он га одведе "у свој топли двор, јер је тада било јако хладно". После кратког одмора, Сава је водио дуге разговоре са царем Асеном и патријархом Јоакимом. Он им рече шта је учинио за њих у Никеји. "Бугарска патријаршија је призната а цару Асену је опроштено и заборављено", рече он. После честитања обојици домаћина, Сава отвори своје торбе и дарова цара и патријарха скупоченим поклонима, које је донео са Истока. Његове торбе беху пуне златних сасуда и богослужбених књига, везених одежди и црквених барјака, кандила и крстова, свећњака, кадионица и кутија са светим мошћима, украшеним драгоценим камењем и бисерима. Све се сијало у знаку оријенталске лепоте и гиздавости. Део тога, Сава даде бугарском цару и патријарху, а велики део задржа за цркве у Србији, за краља Владислава и архиепископа Арсенија. И Асен и Јоаким беху безгранично захвални своме госту, нарочито због Савиног доприноса за помирења између њих и Никеје, као и за прекрасне поклоне које даде њима. Изнад свега, они су били одушев-

љени светошћу Савине личности. Као што чини отац својој деци, и Сава је донео Бугарима велике поклоне из далеких земаља, а као светитељ, он је испунио светошћу душе њихове, град њихов и земљу њихову.

Цар Асен направи велико славље у част Савину. Али, све ово-земаљске гозбе не могу ни такнути небеску светлост у души светитеља. Као псалмопевац, он је желео једну ствар изнад свега: "Да станује у кући Господњој у све дане свога живота, да посматра лепоту Његову" /Псал. 27, 4/. Ради тога ишао је на службе Божје сваки дан, а највише у нову цркву Четрдесет Мученика, задужбину цара Асена. Он је служио свете литургије неколико дана, између Божића и Богојављења. Проповедао је на свакој служби. Он је благосиљао бугарски народ, као да је његов.

По жељи цара и патријарха, Сава освети водицу уочи Богојављења и пошкропи том водицом цара и народ. Сутрадан, на Богојављење, Сава је служио свету литургију са патријархом Јоакимом, уз саслужење српског и бугарског свештенства.

Иако је био страстан ловац, цар се уздржа од одласка у лов између Божића и Богојављења, одушевљавајући се више разговорима са Савом, него ма чим другим. По освећењу воде Богојављенске, цар замоли свог угледног госта да не жури са одласком кући. "Сачекај, свети Владико", рече он, "крај ове оштре зиме и, одмарајући се, остани код нас као у својој кући до Васкрса". Рекавши ово, цар пољуби Савине руке и оде у лов.

Увече истог дана, на Богојављење, Сава осети грозницу. Следећег дана, температура му се нагло повећа. Он беше свестан да му се ближи смрт. Али, уместо да буде тужан или узнемирен, он брзо поче да ради, да заврши оно, што још не беше готово. Сада су за њега минути били дани, а дани године. Он позва неке од својих ученика и предаде им све торбе и сандуке са скупоценим поклонима одређеним за Србију. Потом написа писмо краљу Владиславу, а друго архиепископу Арсенију. И, пошто благослови све своје ученике и верне сапутнике, он их посла у Србију. Они отпутоваше жалосни, без њиховог вољеног оца. Затим Сава прикупи сав преостали новац и даде га да се подели сиротињи у Трнову. Своје личне одежде и ствари, он предаде својим ученицима, неке за њих а неке за архиепископа Арсенија. Премда је написао писма краљу и Архиепископу, он посла по својим ученицима и упутства у вези са црквеним питањима. Он им повери неке од својих забележака о разним верским обичајима и пракси, као и о културном и социјалном животу разних народа и краљевских дворова на Истоку. Препоручио је својим земљацима да изаберу оно што је најбоље и најплеменитије.

Патријарх Јоаким беше врло забринут Савином болешћу, у толико више, када је чуо Саву да каже како ће се ускоро преселити ка Господу. Он предложи да би цара требало обавестити, али се Сава с тим не сложи. Најзад, умирући, светитељ изрази од срца захвалност патријарху на његовој пажњи и замоли га да га остави самога. Јоаким

загрли Саву и изиђе са сузама у очима. Само српски монаси, као сенке у углу собе, погледали су на свог вољеног оца. Сава се молио: "О, Господе, оче мој, како је велика Твоја сила, како је слатка Твоја љубав". "Неизмерна је била Твоја милост према мени; како онда измерити Твоју милост према свим Твојим створењима?" "Заиста, нема таме за Твоје очи, нема збрке у Твојој мудрости нити поређење са Твојој лепотом. Ти си ме водио од моје младости Својом десном руком и хранио ме млеком и медом Твоје мудрости. Ја сам био само оруђе у Твојим рукама, у привођењу једног Твог народа Твоме небеском стаду. О, милостиви Боже, благослови народ мога оца св. Симеона и учини га великим у светости међу народима. Ја Тебе славим, Тебе величам, о мој Господе, јер си Ти испунио и моју последњу жељу: да умрем у туђој земљи. Опрости ми моју сумњу. Сва добра која примих од Тебе, дадох другима и сада, последње добро, моју душу враћам у Твоје руке. Буди милостив мојој грешној души, о Христе мој Господе и однеси је да пребива са мојим оцем Симеоном, посредством Твоје Пресвете Мајке Дјеве Марије и свих Твојих светитеља".

После молитве, Сава узео свето Причешће и још увек настави да се моли шапућим гласом за многе личности и народе по имену, и за знане у прошлости и за незнане у будућности.

Онда, у зору следећег дана, 14. јануара 1235. године, ученици који су пазили на њега чуше тајанствени глас како говори:

"Радуј се, слуго Мој. љубитељу истине!" И мало касније, опет:

"Ходи мој добри и вољени слуго, прими награду коју сам обећао свима који Мене воле".

У том моменту, Сава се осмехну радосно и предаде своју свету душу Богу. Ученици његови брзо ставише запаљену свећу крај његове главе по стародревном обичају и прекрстише његове руке преко прсију. Такав беше расанак душе од тела, предодређене за бесмртни живот и славу.

ГЛАВА 43

ПРАВОСЛАВНИ СВЕТ У ЖАЛОСТИ

Смрт једнога члана породице је губитак за целу породицу. Смрт краља или народног хероја је губитак за сав народ. Али, губитак светитеља је губитак за многе народе, па чак и за цео свет. Јер, истинити светитељ је као небески свеж ваздух за нежније људске душе. Поред тога, постоји на Истоку народно веровање, да је смрт светог човека казна за један народ или пак знак приближавања казне.¹

Савина је смрт оплакивана где год су народи знали за њега или само чули о њему, било на Истоку, било на Западу, од Мађарске до Синајске Горе, али нигде тако, као у Србији и Бугарској. Савино мртво тело било је сахрањено следећег дана после смрти, као што је обичај на Балкану. Сахрањено је у цркви — задужбини Асеновој, храму светих Четрдесет Мученика и то по изричитој царској жељи. Сазнавши за Савину смрт, цар је остао запрепашћен. Он беше љут на патријарха Јоакима што га није известио о Савиној болести. Цар је стигао касно, чак и за сахрану. Тело умрлог у литији беше ношено од краљевског дворца до цркве. И, каква импозантна поворка! Патријарх са епископима и државним великодостојницима, са српским и бугарским свештенством. Практично, цело становништво Великог Трнова беше узело учешћа у тој поворци кроз градске улице, пре него што се стигло до цркве. После свечаног опела и дуге процесије уплаканог народа који је дефиловао поред ковчега, Савино тело беше спуштено у гробницу.

При повратку цар Асен одмах оде у своју цркву да се моли на гробу светитеља. Његова тута беше велика. Једина утеха беше му у томе, што ће тело светитеља наћи свој мир у његовој задужбини, у његовој новој цркви, као њен свети украс. Он је направио саркофаг од једног јединог камена за Савино тело и украсио га златним кандилом постављеним изнад саркофага и са два свећњака са обе стране саркофага. Шта више, он прекри саркофаг својим краљевским пурпурним прекривачем. Он је учинио тако много за Савину вечиту успомену, да је бугарски народ био веома дирнут љубављу свога цара према светитељу.

Вратимо се сада у Србију. Поред писма које је Сава написао из Јерусалима архимандриту Спиридону у Студеници, нема другог трага од преписке са Србијом, за период од осамнаест месеци његовог поклоничког путовања све док његови ученици нису донели његова последња писма упућена краљу Владиславу и архиепископу Арсенију. Није позната садржина ових писама. У њима је Сава сигурно предказао своју смрт у туђој земљи. Највероватније, ова два задња писма беху Савини последњи тестаменат српском народу. Краљ и Архиепископ скриваху тужне вести о Савиној болести само за себе, ипак са надом у срцу. Али, убрзо после

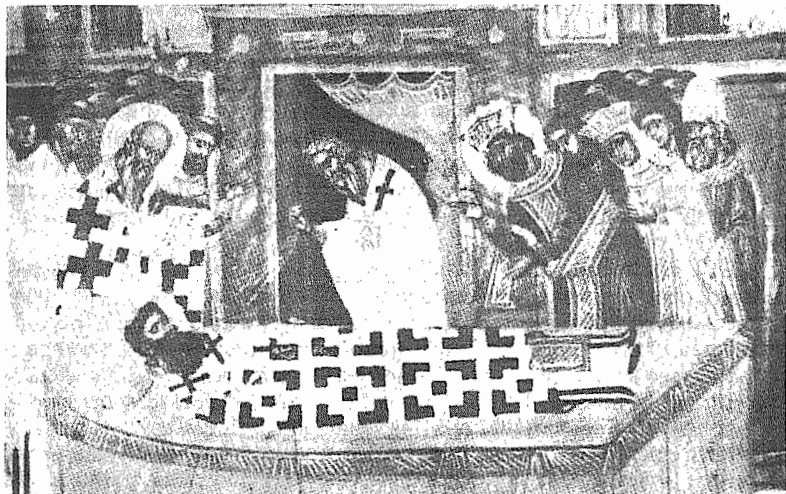
тога, друга група Савиних прапилаца стиже са још тужнијим вестима о његовој смрти.

Ова вест изазва велику забринутост и дубоку жалост у читавој српској земљи, од краљевског двора до пастирских колиба. И, пошто се народна жалост не стиша за дуже време, архиепископ Арсеније рече краљу Владиславу: "Ни пред Богом ни пред људима није угодно ни право да тело нашег Оца оставимо ван његове рођене земље, далеко од његове Цркве и његовог народа. Ти и сам знаш колики он непроцењив Божји дар беше за нас. Био је раван апостолима. Он издржа многе мучне послове, напоре и страдања за љубав свога, српског народа. Он освети нашу земљу многим новим храмовима, установи краљевство са архиепископијом и многим епископијама. Он створи установе, успостави ред и оствари законски и боголики ток живота. Према томе, учини све што је у твојој моћи, да га пренесеш овамо, у његову отаџбину".

Краљ Владислав без речи прихвати архиепископов савет. За прихватање овог савета, Владислав имаше и другу позадину. Народне масе заједно са племићима окривљавале су га за Савино напуштање Србије. Јер је он, Владислав, огорчио светитеља, изазвавши неред у краљевској породици, збацивањем краља Радослава са престола. Према томе, народно незадовољство према Владиславу беше Савином смрћу, у туђој земљи, повећано и то огорчење је расло из дана у дан.

Краљ Владислав написа писмо цару Арсену, своме тасту, молећи га за дозволу да се Савино тело пренесе у Србију. Ово писмо он је послао по службенику високог ранга.

1. Ово веровање је можда било засновано на библијским речима: "Праведник је однешен даље од зла које долази." / Иса. 57,1/.

Смрт св. Саве, икона из манастира Мораче, 1645.

ГЛАВА 44
ОД ТРНОВА ДО МИЛЕШЕВА

Преношење светитеља после смрти ствара снажан утисак у хришћанској цркви. Општи разлог томе је жеља сваке земље да поседује тело светитеља или његове свете мошти, а за своје добро и благослов. Посебан разлог за ово преношење светитељских тела на хришћанском Истоку и на Балкану беше инвазија Мухамеданаца. Тога ради, многи српски светитељи беху преносени из једне земље у другу, или из једног места у друго.¹

Свети Сава не беше изузетак. Његово су тело желели у Бугарској исто толико, колико и Србија, обе са својих посебних разлога. Цар Асен одби да поврати Савино тело с мотивацијом у одговору на писмо краља Владислава који је пласио:

"Ако би тело светитеља без достојне пажње и уважавања било међу нама, ти би био апсолутно у праву да тражиш да буде одузето од нас, да би сте га ви тамо могли чувати са више пажње и части. Али, пошто је светитељ, по Божјем провиђењу, умро у нашој земљи, и пошто је његово свето тело почастовано од наше стране одмарајући се у храму Божјем, зашто онда њега и нас узнемиравате вашим захтевом?"

Примивши овај негативан одговор, српски краљ постаде веома ожалосћен. Он тада написа друго писмо бугарском цару и поста још неколико људи, високих звања и положаја, да и усмено образложе његову молбу. У овом другом писму он преклињаше свога таста, говорећи: "Оче мој, ако сам код тебе нашао ма какву милост, немој затварати своје срце према мени. Дај ми свето тело мога стрица и господара"

Ганут овим другим писмом, цар Асен, збуњен, не знајаше шта да ради. Он сазва Државни Савет са патријархом Јоакимом на челу и изнесе ствар пред њих, да одлуче. Они су сви одлучно били противу жеље српскога краља. "Народ у граду, чувши о овоме, поче да се буну", рекоше саветници и патријарх. "Тада", наставише они, "твоја црква — задужбина, једном обогашена Савиним светим моштима, биће осиромашена и деградирана. Разочарани народ престаће да пуни цркву, као што сада чини кад је Савино тело у њој. Према томе, ми се сви противимо одношењу његовог тела".

Призивајући одлуку својих саветника, Асен одговори Владиславу: "Пошто је била воља Божја да светитељ умре међу нама, а ми смо такође Христови следбеници, ко сам ја онда да се супротстављам вољи Божјој? И, како да се усудим да потресем гроб светитеља, поготову што он лично ништа није рекао, ни речи, о преношењу његовог тела у Србију? Према томе, сине мој, тражи од мене штогод друго зажелиш, али ме немој терати да чиним оно, што не могу тако лако да учиним. Јер, патријарх и сви моји саветници и цео мој народ забрањују ми да то учиним".

Ово писмо је доказ изузетног поштовања, које је бугарски народ имао према Светом Сави. Али, оно је Владислава учинило очај-

ним и преплашеним, јер народ у Србији је већ знао за ову преписку и желео је по сваку цену повратак Савиног тела натраг у Србију. Да краљ није успео да га пренесе, народ би то схватио као Савино незадовољство са својим синовцем, чак и после смрти. И, шта онда? Владислав би био срушен са престола без милости. Највероватније је да је краљица Бјелослава такође писала своје оцу писмо преклињајући, али без успеха. Најзад краљ Владислав реши да иде лично у Трново. И он оде са импозантном пратњом племства и епископа и са богатим поклонима. Његов таст га у бугарској престоници прими са искреном и родитељском љубављу као таст, и са свима почастима краљевског достојанства. Али, Владислављево мисли су биле више са својим мртвим стрицем него ли са свим живим народом који га је окружавао.¹ Због тога, он одмах продужи у цркву св. Четрдесет Мученика, паде преко гроба Светога Саве и мољаше се са сузама: "Ја знам, оче мој, да те је мој грех навео да напустиш Србију, и шта више, донео ти смрт у туђој земљи. Али, опрости ми из љубави према твоје брату а моме оцу. Не заборави свој народ за кога си поднео толико патњи и бола, и не прекри ме срамом и бедом. Моли Бога и твојим молитвама покрени срце цара Асена да ми дозволи твоје тело, јер ћу бити презрен од свога народа, ако се вратим без тебе".

Ову и многе друге молитве, Владислав упућиваше своје стрицу чистим срцем и са узбуђењем. Јер пле, шта се деси! Те ноћи цар Асен усни сан који га је јако потресао. Сава се појави у сну пред њим и заповеди му као од Бога, да преда његово тело Србима. Следећег јутра, Асен позва свој Савет и исприча шта је уснио. То је непријатно деловало на све саветнике, а највише на патријарха Јаокима. Али, после извесне дискусије, они се најзад сложише да тело буде предато, јер би у противном могле уследити као Божја казна неке невоље. Према томе, ковчег је био извађен из саркофага и отворен у присуству двојице краљева, патријарха, свештенства и масе народа. На радост свих, Савино тело нађоше цело и нераспадно, а цела црква се испуни угодним мирисом. Изгледало је, као да је светитељ заспао. Изненада, почеше се дешавати чуда: болесни беху одједном исцељени и ђаволом поседнути, очишћени само додиром његовог тела или одјејања. Вест о овом чудотворном исцељивању брзо се прошири по граду и масе народа покрише у цркву да виде и дотакну се новог светитеља. Патријарх нареди да црква буде за народ и болеснике отворена и дању и ноћу.² Цар Асен са своје стране нареди, да камени саркофаг буде сачуван у част светитеља исто онако, као да свето тело лежи још увек у њему. Краљевски пурпурни прекривач остаје и даље да прекрива саркофаг, кандила и свећњаке око саркофага да буду непрестано упаљени, баш као и пре. После тога цар Асен начини велику гозбу у двору у част свога зета. У својој здравици на пријему, Асен рече Владиславу: "Ја сам желео да имам овог светитеља у својој цркви као дар Божји, зато сам тако много украсио његов гроб, као што си и сам видео. Али, пошто се твоје краљевско височанство постарало да дође лично, да би ме видело као свога оца, нећу, сине мој, дозволити да се вратиш ожа-

лошћен. Ти си одиста светитеља утрабио од мене, од Бога ми дато моје благо. Нека се радује твоје срце сада, а ми се такође надамо, да ћемо примити Божју милост кроз његово посредништво, јер смо имали велику љубав за њега, како за време живота његовог, тако исто и после смрти његове. ” Чувши ово, краљ Владислав заједно са својим српским пратиоцима устаде са стола, дубоко се поклони пред царем и захвали му се из свег срца.

Ми смо раније напоменули, како је цар Асен тражио од Саве да остане у Трнову до Васкрса ”као у својој властитој кући”. Сава није обећао да ће остати, али ипак остаде у Бутарској не за један, већ за два Васкрса или на жалост, не жив, већ мртав! Било је дивно пролеће, после другог Васкрса, када је Савино тело узето из Трнова и пренето преко бугарске границе у Србију. Граница — каква граница?! Никада не беше одређена граница између Срба и Бугара, већ увек покретна и не много утврђена, као граница између друга два народа. Свети Сава је увек био и остао симбол овог јединства. Срби бејаху тужни, јер он бејаше далеко од њих, а Бутари радосни што је он са њима. Сада су осећања обрнута: Срби се радују што су га добили натраг, док су Бугари постали тужни што се растају од њега. У свим градовима и селима кроз које је поворка са Савиним моштима пролазила, бугарски народ је журио да се поклони моштима, да га додирне, целива и ода му почаст. Исто ово се поновило на тлу Србије. Архиепископ Арсеније са многобројним свештенством, државним великодостојницима и непрегледном масом народа спрете тело светитељево.

Нема података у целој српској историји о тако дугачкој и достојанственој литији, као што беше ова са преносом тела Светог Саве из Бугарске у Србију. Хиљаде и хиљаде народа јурило је са свих страна, да се придружи тој пратњи. Уз певање псалама, црквених песама и молитава, литија се кретала напред, али све спорије и спорије, јер беше заустављана од народних маса у сваком граду и селу које су закрчавале и задржавале за извесно време у жељи да виде, додирну или целивају свога светитеља.

Краљ Владислав подигао је цркву у Херцеговини, звану Милешево. И после седамстотина година, она је још увек дивна. Могла би без сумње да буде украс сваког великог града. Како ли је морала изгледати као нова у оне дане, тешко је замислити. Он је посветио Милешево, попут Жиче, Богу Сведржитељу. Поред свих његових врлина и грешака, његова црква — задужбина показује, да је у истини био велики хришћанин. Његов лик на фресци у цркви представља га као човека са плавим очима и кратком брадом, љубазног изгледа и милостиве душе. Као знак измирења између његовог стрица и њега, Владислав намерно донесе Савино тело у цркву у Милешево, да тамо буде чувано.

Само пак уношење Савиног тела у светињу беше више радостан него ли тужан догађај. Био је то заиста празник целокупног Српства, дан захвалности Богу.

Прошло је преко пола века од како је кнез Растко напустио Херцеговину као своју кнежевину и побегао у Свету Гору. А сада је донешен назад као светитељ Сава у ту исту провинцију – Херцеговину.

Отац се вратио својој деци. Његова гробница у Милешеву постаде извор милости, здравља и утехе за потоње српске генерације. Нико и никад не вероваше да је он мртав.

1. Света тела многих српских светитеља била су често померана из једног места у друго, као на пр. тело св. Лазара, цара Уроша, архиепископа Арсенија, свете Петке, Стевана Штиљановића. Тело Краља Стевана Првовенчаног било је премештано око четрдесет пута. Сад оно лежи у Студеници.
2. Чак и после одношња Савиног тела, чудотворна исцељења се наставише да дешавају на његовом бившем гробу. Тако је исцељен монах Неофит, коме су обадве ноге биле одузете. Он се годинама кретао пузећи, јер су му ноге биле парализоване и одузете. Једнога дана, док је спавао крај Савиног празног гроба, Светитељ га пробуди и овај одједном устаде и поче да хода. Ујутру, он шеташе улицама Трнова и сав народ који га познаваше, дивљахше се Богу и Светом Сави.

МОНАСТИР МИЛЕШЕВА

ГЛАВА 45 ПЛАМЕН ЛОМАЧЕ

Турска инвазија Балкана захватила је и Србију, и ако су се Срби одупирали притиску дуже, него и један балкански народ. Смедерево, задња престоница умањене Србије, пало је шест година после пада Цариграда. Једино Црна Гора оста неосвојена. Турска инвазија докрајчила је народне државе и династије и уништила људска права, развитак и напредак балканских народа. У таквим приликама, Црква постаде једини извор снаге и уточиште хришћанским народима, уз плаћања завојевачима високе и страшне цене у крви. Неке од најлепших цркава бежу претворене у џамије, многе разорене, а скоро све бежу опљачкане и оштећене. Жича је, такође, била упола разрушена и опустела. Милешево беше опљачкано и оштећено, али на срећу, не и разрушено. Саркофаг са Савиним нетрулежним телом није био узнемирен ни обесвећен чак ни после сто педесет година турске окупације. Пошто је Савино тело лежало у њему и више од двестотине година српске слободе и независности, Милешево је постало поклоничко место, равно Жичи и Студеници. Њега су помагали и украшавали босански банови, херцеговачки кнежеви, приморски жупани, краљеви и цареви Србије. Мали господари желели су да себе начине великим, а велики да постану још већи неком везом са Савиним именом или његовим гробом. Тако, Твртко I изабра Милешево да се у њему крунише за босанског краља, на гробу Светога Саве, 1377. године, иако је био заштитник богумила. Кнез Стеван Косача, јавни богумил, узне титулу "војвода Светога Саве". Наравно, не треба ни спомињати о чисто православним владарима који су се такмичили да што више учине за ову светињу, у којој је почивало тело Светога Саве. ¹ У оним светлим данима слободе, Милешево беше истинско срце дубоке побожности, просвете и штампарске активности. Савин дух и његов пример многобројних успешно извршених задатака и напорног рада који је следио иза тога, стално беше тамо присутан.

У мрачно доба турске тираније, међутим, Милешево постаде за хришћане уточиште и место дубоког покајања са небеском утехом и надом. Оно је остављено без ичије заштите, на милост и немилост муслимана. Чудно звучи, али је истина да су Милешево дуго времена шпитили и сами муслимани, као и Срби насилно преведени у ислам. А ови муслимани су то чинили, пошто су и сами били сведоци безбројних чудеса на гробу Светога Саве. Хисаџик, велико село мухамеданапа — полурица у близини самог манастира, превазишло је све остале у заштити и оданости према манстиру Милешеву. ² Неки од храбрих европских путника из доба османлијске страховладе у Србији видели су у Милешеву саркофаг Светога Саве "Са гомилама поклоне на њему, дарованих од муслимана". Неки су од њих посведочили, да су чак и неки римокатолици из Далмације и Јевреји долазили на поклоњење

гробу Светога Саве. Тако је трајало све до пред крај шеснаестог века. Но, у то време Турци, Османлије постадоше јако љути на Србе ради њихових честих побуна и устанака. Чињеница је да се Срби нису никада помирили са својом тешком судбином робовања. Шумски герици: ускоци и хајдуци у земљи с једне стране, и избеглице из Срема, Славоније и Банага са друге, непрекидно су узнемиравали отоманску владавину. Ови непослушни поданици и борци су се напајали баш у старим српским манастирима, тако су Турци мислили. Култ и поштовање Светога Саве беше тада јако велико, као никада раније. Шта више, и повећавало се све више из дана у дан због бројних чудеса.

Суочавајући се са све чешћим побунама, тадашњи турски султани нису били довољно мудри да употребе разумна средства за смирење народа. Уместо да гасе ватру водом, они је напротив појачаваху дрвима и сламом. Почеше слати све више и више обесних тирана, да би мучењима и разарањима и крвопролићем угушивали побуне.

У почетку 1595. године, дошло је до промене на турском престолу, у Истамбулу. Нови султан Мухамед III постаде турски владар. Он беше сто друго дете свога оца. Његов отац, Мурат III био је "слабо створење, који је препустио улицима да владају државом и пактирају са онима који су плаћали највише, а њиме су управљале његове жене". Син његов не бејаше бољи од свога оца. Обично су блудници велики тирани. Султан Мухамед нареди Синан - паши, да једном заувек угуши побуну код Срба, не бирајући средства. Овај крволочни паша био је обавештен да су српски манастири места у којима је подређаван дух побуне против Турака. Он би обавештен са доказима да је Милешево постало поклонишко место — ћаба чак и за мухамеданце, и да су многи од ових прешли у хришћанску веру, гледајући многобројна исцељења њихових болесника, као и друга чуда на гробу Светога Саве. Стога, Синан - паша нареди да се тело Светога Саве пренесе у Београд и да се тамо спали.

Извршилац овог пашиног наређења беше неки Ахмед бег Окузи. Овај брутални слуга још бруталнијег господара, веран својој окупној природи, учини све то на зверски начин. Он прво начини војни обруч око самог манастира Милешева. Онда примора монахе да изваде дрвени ковчег из саркофага са телом светитељевим. Ковчег ставише на коње, које су терали сами монаси, јер су се Турци плашили да се и до такну самог ковчега. И тако крену тужна поворка. Уз плач и риданье, монаси бежу малтретирани и сваки Србин или Српкиња, које су успут срили били су убијани или насилно одведени, како би били онемогућени да о овоме јаве хајдуцима у шуми. Тако је ради свега овога, поворка силно нарасла док је стигла до Београда. На месту званом Врачар, на периферији Београда, беше припремљена ломача. На њу ставише дрвени ковчег са светим телом. И ту 27. априла 1595. године, тело Светога Саве би спаљено и претворено у пепео. Необично велики пламен подиже се према небу и осветли цео град и могао се видети далеко преко Дунава. И док су Турци урлали од задовољства а поробљени

Срби у Београду плакали и молили се, докле слободни Срби преко Саве и Дунава, хајдуци и ускоци по планинама, спремаше своје мачеве за освету светитеља.³

Синан - паша је спалио тело Светог Саве, али је увећао његову славу и утицај. Апсолутно незнање је триумфовало у разарању кавеза из кога је голуб већ давно, давно излетео. Али, радост Турака беше краткотрајна, јер док се пламен стишавео, њих ухвати изненадни страх и сви се разбежаше својим кућама, закључавши врата за собом. На Врачару пак, неколико монаха клечећи из даљине посматраху пламен и чекаху да узму прегршт светог пепела и однесу натраг у Милешево. Међутим, живи дух светитеља посматрао је победнички из невидљивог света доле на ватру. Јер Савина жеља за живота беше да буде мученик из љубави према Христу. Сада му се и та жеља испунила. Тако, са осмехом победника, Сава опрости Синан - пашу и благослови свој српски народ.

Господ је на мојој страни;

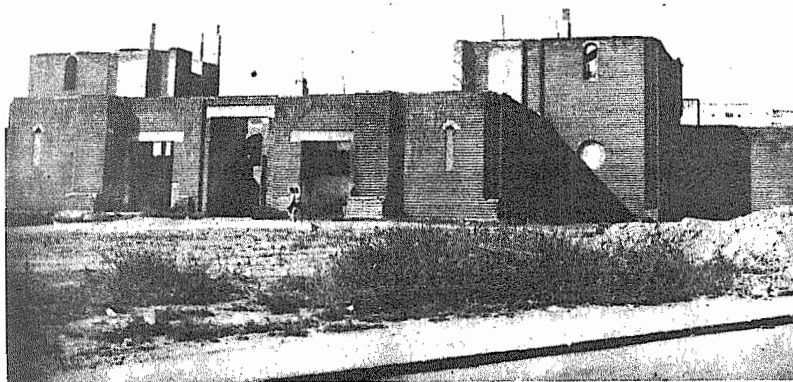
Ја се нећу плашити;

Шта човек може мени да учини? /Пс. 118, 6/. 4

1. У Милешево су слали своје поклоне чак и румунски владари, да би примили благослов од Светог Саве. На пример, молдавски војвода Василије, својом заповешћу од 11. јуна 1643. године, нареди да се сваке године даје из његовог личног буџета тринаест хиљада златни аспри. А војвода Јан Радул, својом наредбом од 29. маја 1665. године, оставља завештање да ће годишње давати десет хиљада златних аспри "манастиру Милешеву, где тело Светог Саве лежи у миру." / П. ј' Шафарик п.п. 116/.
2. Хисарић, звано Црни Камен, беше тврђава, коју подиже краљ Владислав, по свој прилици у циљу заштите манасистра Милешева.
3. У деветнаестом веку, по послобођењу Србије од турске владавине, кнез Милош Обреновић 1823. године одреди дан Светог Саве за народни празник. По закону од 1841. године, дан Светог Саве 27./ 14./ јануара беше одређен за празник свих српских школа и просветних установа.
4. Убрзо по спаљивању тела Светог Саве, Турци убише двојицу од угледних српских црквених великодостојника. Епископа вршачког Теодора погубише зверски, а од његове коже начинише бубањ. Српског патријарха Јована убише су одвеле окованог у ланцима у Цариград и тамо га обесили на Једренској капији.

**БУДУЋИ ИЗГЛЕД ХРАМА СВЕТОГ САВЕ У БЕОГРАДУ
(Пројектанти Александар Дероко и Богдан Несторовић)**

ДАНАШЊИ ИЗГЛЕД ЗАПОЧЕТОГ ХРАМА СВЕТОГ САВЕ